

This document is part of The Vaynakh Vault archive
You can contribute right now to the conservation of our heritage at
vayvault.com

vaynakh
the vault

Исламан арканаш

Гочдархо:
Адама Султана Олхазар

Пайхамаран шахъар – Мединат
1424 хI – 2004 м шш.

Чулацам

Хьалхара рукн – Аллаһи воцург кхин Дела вац аьлла, Мухьаммад Цуьнан Элча а ву аьлла тешалла дар.....	5
Аллаһи бен Дела вац аьлла тешалла даран маьІна.....	5
Дела цхьаьваран дешан билламаш.....	6
Мухьаммад Делан Элча ву аьлла тешалла даран маьІна.....	9
Тешалла даран дозалла.....	11
Шолгіа рукн – Ламаз дар.....	13
Ламазан маьІна.....	13
Пайхамаршна а, элчанашна а гергахь ламаз лараме хилар.....	13
Ламаз дан дезаран тешаллаш.....	14
Ламаз даран пайда а, цуьнан маьІна а.....	15
Хьанна тІехь ду ламаз дар?	16
Ламаз дитинчун хьукм.....	16
Ламазан билламаш.....	16
Ламазан хенаш.....	17
Ламазан ракаҫаташ.....	17
Ламазан парзаш.....	18
Ламазан важибаш.....	18
Ламаз жамаҫатца дар.....	19
Ламаз галдоққхуш долу хІумнаш.....	19
Ламаз дан ца мегаш йолу хенаш.....	20
Ламаз даран юкьара сифат.....	20
Кхоалгіа рукн – Закат далар.....	23
Закат бохучу дешан маьІна.....	23
Закат даларан бусалба динехь йолу меттиг а, иза даларан пайда а.....	23
Закат даларан хьукм.....	23
Закат даққха дезаран билламаш.....	24
Закат дала дезаш долу даьхни.....	25
Деши а, дети а, цаьршина метта тахана юкьахь лелаш долу кехат ахча а.....	25
Цахь кхобуш долу хьайбан даьхни а.....	26
Ялтанаш а, стоьмаш а.....	29
Йохкаэцаран са а, йа цунна кечдина долу даьхни а.....	29
МаьІданаш а, хазнаш а.....	30

Закат дІахъажо дезаш йолу меттигаш.....	31
Марха достуш луш долу закат. (Сахь даккхар).....	32
Сахь даккхаран пайданаш.....	32
Сахь даккхаран хьукм.....	32
Даккха дезачу сахьхан барам.....	32
Сахь даккхаран хан.....	33
Сахьхаш дІахъажош йолу меттигаш.....	33
ДобалгІа рукн – Мархин бутт кхабар.....	34
Мархин бутт кхабар бохучун маІна.....	34
Мархин бутт кхабаран хьукм.....	34
Мархин бутт кхабаран дозалла.....	34
Марха кхабар парз хиларан билламаш.....	36
Марха кхабаран гІиллакхаш.....	36
Марха дохош долу хІумнаш.....	37
Марха кхабаран юкъара хьукманаш.....	38
ПхоьалгІа рукн – Хьаьжин цІа вахар.....	41
Хьадж дар бохучун маІна.....	41
Хьаьжин цІа вахаран хьукм.....	41
Хьадж даран дозалла а, цуьнан пайданаш а.....	41
Хьадж дар парз хиларан билламаш.....	43
Кхечунна тІера хьадж дар.....	43
Шена тІера хьадж даза волчо кхечуьнна тІера хьадж дар.....	44
Хьадж маца дан дезаш ду: ницкъ ма-кхаьччинехь дан деа, йа жимма тІаьхьататта а мега иза?	44
Ихьрам дехкаран куц.....	46
Ихьрам дихкича дан ца мегаш долу хІумнаш.....	47
Хьадж даран арканаш а, церан тешаллаш а.....	49
Хьалхара рукн: Ихьрам дехкар.....	49
ШолгІа рукн: Іарафатехь хан яккхар.....	49
КхоалгІа рукн: Ифадат-тІаваф дар.....	50
ДобалгІа рукн: Сафа-ломана а, Марват-ломана а юкъахь дІасавахар (саІйу дар) ...	50
Хьадж даран ваьжибаш.....	50
Хьадж даран сифат.....	50

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

**Къинхетаме а, Къинхетам беш а
волчу Аллахъан царца!**

Хьалхара рукн – тешалла дар, АллаhI воцург кхин Дела вац аьлла, Мухьаммад Цуьнан Элча а ву аьлла.

ХIара ши тешалла Исламан неI ю. И шиь цуьнан коьрта бIогIам а бу. Цхьа а стаг бусалба лоруш вац, и ши тешалла цо маттаца динчул тIаьхьа а бен, тIаккха цаьршинца Iамал йинчул тIаьхьа а бен. Ткьа нагахь санна керста стага и тешалла дахь, цуьнца Iамал а йахь, иза бусалба лоруш ву.

1 – АллаhI бен Дела вац аьлла тешалла даран маьIна.

И тешалла даран маьIна – маттаца иза алар ду, цуьнан маьIна а хууш, кьайлах а, гучахь а цуьнца Iамал яр а ду. Ткьа цуьнан маьIна а ца хууш, цуьнца Iамал а ца еш иза маттаца аларо пайда беш бац стагна, массо Iелам-неха цу тIехь барт хилла а бу. Муххале а, иза иштта бохуш волчунна доьхьал тешалла а хила мега иза.

«ЛаилаhIа иллаллахI» (АллаhI воцург кхин Дела вац) бохучун маьIна – Цена а, Лекха а волу АллаhI воцург Iибадат дан кхин цхьа а хьакь вац бохург ду.

Оцу дешнийн коьрта ши бIогIам бу “Духатохар а, ТечIагIдар а”. АллаhI воцунна лолла дар духатохар а, лолла дар цхьана АллаhIана хилар тIечIагIдар а, Шеца цхьана накьост воцуш волу.

Иштта цу дешнаша шайн маьIнина чулоцу “тIагIут” керстдар. «тIагIут» - иза АллаhI а воцуш, шена Iибадат деш долу ша долу кхин долу хIума ду, адам делахь а, я тIулг белахь а, я дитт делахь а, я лаам, я дегIамарзо елахь а.

Цу дешнийн маьIнина юкьадогIу и тIагIут цадезар, цуьнца оьгIазло хилар, цунах дIацIанвалар а.

Ткьа нагахь санна и дешнаш олуш верг, АллаhI воцунна Iибадат деш а велахь, цо оцу тIагIутана керст а ца дахь, цо и дешнаш кхочуш аьлла дац.

Лекха хинволчу АллаhIа аьлла Кьурьан чохь:

﴿وَالْهَيْكُلُ لِلَّهِ وَاحِدٌ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ﴾ [سورة البقرة، الآية: 163]

«Шун Дела цхьа Дела ву, Иза воцург кхин Дела вац, Кьинхетаме, Кьинхетам беш а волу» (Сурат «Албакьарат» 163 аят)

Кхин а аьлла лекха хинволчо:

﴿لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ لَا انْفِصَامَ لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾ [سورة البقرة، الآية: 256]

«Дегаза дин тIелацийтар (мегаш) дац, билгалъялла нийсо тиларха, ткьа тIагIутаца куфр а дина (иза Iад а дитина) АллаhIаца иман диллинарг (Цуьнах тешнарг) - иза хили чIогIачу, ондачу дазарехь (Исламехь), ша цкьа а духур доцуш долу; ткьа АллаhI Хезаш а, Хууш а ву» (Сурат «Албакьарат» 256 аят)

«Дела» бохучун маьIна – хьакь долуш кхечара шена Iибадат деш верг ву иза. Цундела, нагахь санна цхьанне кхетам и Дела кхуллуш верг а ву, рицкь луш верг а ву, кхолларна тIехь ницкь кхочуш верг а ву, иштта и хиларх тешчахьана тоьаш а ду аьлла хилахь –

Цунна цхьанна Ибадат а ца деш – цунна пайда хир бац цо «ЛаилахIа иллаллахI» аларх, я дуьненахь бусалба хила а, я эхартахь даим хир долчу Iазапах хьалхавала а.

Лекха хинволчо аьлла:

﴿قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أَمَّنْ يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَمَنْ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَمَنْ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ فَسَيَقُولُونَ اللَّهُ فَقُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ﴾ [سورة يونس، الآية: 31].

«Ахь ала (хIай Мухьаммад): мила ву шуна рицкъ луш верг стиглара а, лаьтгара а? Йа хазар а, бIаьрса а хьена керахь ду? Йа еллачу хIума дийнаниг кхуллуш верг а, дийначух елла хIума еш верг а мила ву? Йа (массо) хIума лелош верг мила ву? Цара эр ду хьуна: АллахI ву; ткъа ахь (цаьрга) ала: хьекъале ца догIу шу?» (Сурат «Йунус» 31 аят)

Кхин а аьлла лекха хинволчо:

﴿وَلَيْنَ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَهُمْ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ فَأَنَّى يُؤْفَكُونَ﴾ [سورة الزحرف، الآية: 87].

«Ткъа ахь цаьрга хаьттича, хьа кхоьллина уьш аьлла, цара эр ма ду: АллахIа; ткъа муха Iехалабелла уьш оццул чIогIа» (Сурат «Аззухруф» 87 аят)

2 – Дела цхьаьваран дешан билламах.

1 – Оцу дешан маьIна хаар – духатохаран а, тIечIагIдаран а маьIна. И хаар цахаарна доьхьал ду, цундела цо АллахI воцчунна деш долу Ибадат духатохуйту, Цунна цхьанна Ибадат дан дезаш хилар тIе а чIагIдойту, Иза цхьаь бен Ибадат дан хьакъ воций а хоуйту.

2 – Шена чохь шеко йоцуш долу билггал хаар. Ша и тешалла олучу хенахь шен даг чохь цхьа а шеко йоцуш, билггал цунах тешна волуш, дагна цунах там хуьлуш, цуьнан маьIнех тешаш волуш алар.

3 – Духатохарна доьхьал долу къобул дар. Иза хуьлу – цу тешаллийно шена чулоцуш долу массо хIума къобал дарца, шен дагца а, маттаца а; Дала дийцина долу хIумнаш къобал а деш, Цуьнан омранашна муьтIахь а хуьлуш, Цо ма-де аьллачунах вуха а кхеташ, Цо аьлларг духатохарх а, йа иза кхечу агIор тида гIертарх а лар а луш.

4 – Цу дашо чулоцуш дерг Iад дитарна доьхьал долу муьтIахь хилар. Иза хуьлу – цу дешо бохучунна муьтIахь хиларца, гучахь долчуьнца а, къайлах долчуьнца а.

5 – Харцонна доьхьал йолу бакъо. Иза хуьлу – и дешнаш олуш волчо уьш баккъалла а шен цIенчу даггара аларца, шен дагчохь дерг а, шен матта тIехь дерг а цхьатера хуьлуьйтуш, гучахь дерг а, къайлах дерг а цхьатера хуьлуьйтуш. Ткъа и тешалла маттаца ала а аьлла, амма дагца цуьнан маьIна а, цо чулоцушдерг а духатухуш и велахь, цо цунна пайда бийр бац. Цуьнан хьал тера хир ду мунафикъ (мунепакъ) нехан хьолах, шайн даг чохь доцург шайн багца дуьйцуш болу.

6 – Делаца гIоьнча лацарна доьхьал долу «ихлас» хилар, дог цIена хилар, цIенчу даггара и дешнаш олуш хилар. «Ихлас» – иза лайно цIенчу нийятца, шен Iамалш Далла Ибадат дарехь Цуьнца гIоьнчий лийцарх цIена хилийтар ду. Лекха хинволчу АллахIа аьлла Къуръан чохь:

﴿وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءَ﴾ [سورة البينة، الآية: 5]

«Царна ома дина дацара АллахIана Ибадат де аьлла бен, динлелор цIенчу даггара Цуьнан доьхьа долуш, хьанифаш (ИбрахIиман дин тIехь АллахIана цхьанна Ибадат деш берш) санна» (Сурат «Албаййинат» 5 аят)

7 – Цабезамна доьхьал болу безам хилар, и дош а, цо чулоцуш дерг а шен дагна дезайтуш, цу дешан билламаш ларбеш болу цу дешан охлунах болу нах безаш, цу дашна доьхьал долу хлума деза а ца дезаш. Стага и биллам кхочуш беш хиларан билгало ю, Далла дезаш долу хлумнаш цо шен сина дезачул хьалха дахар, Далла цадезаш долу хлума цадезар, шен са и хлума дезарна тЕтоьвжаш делахь а; Дела а, Цуьнан Пайхамар а везаш берш безар а, Дела а, Цуьнан Пайхамар а цавезаш берш цабезар а. Лекха хинволчу АллахIа аьлла:

﴿قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي إِبْرَاهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُ إِذْ قَالُوا لِقَوْمِهِمْ إِنَّا بُرَاءُ مِنْكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ كَفَرْنَا بِكُمْ وَبَدَا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةُ وَالْبَغْضَاءُ أَبَدًا حَتَّى تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَحَدُّهُ﴾ [سورة الممتحنة، الآية:4].

«Хаза масал дара шуна ИбрахIим а, цуьнца хилларш а; цара элира шайн кьоме: тхо цЕна ду шух а, аш Дела а витина, шайна Ибадат дечерах а, оха керст ди шуьца (шун динца) а, АллахI а витина аш шайна Ибадат дечаьрца а; тхуна а, шуна а юкьахь мостагIалла а, оьгIазло а хили гуттаренна, шу цьхана АллахIах тешшалц» (Сурат «Алмумтахьанат» 4 аят).

Кхин а аьлла лекха хинволчо:

﴿وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْدَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ﴾ [سورة البقرة، الآية:165]

«Нахах бу кхин делий лобцуш берш, АллахI а витина, шайн уьш беза а безаш Дела везарх терра. (Ткьа АллахIах) тешаш берш АллахI везар чIогIа долуш бу» (Сурат «Албакьарат» 165 аят).

Шен цЕнчу даггара «ЛаилахIа иллаллахI» аьлларг, баккьал цунах тешна а волуш, доккхачу а, жимчу а Делаца накьост варх а, динехь доцучу керлачу хлуманех а, кьинойх а ша лар велла а волуш, иза дуьненахь тиларха хьалхавер ву, Iазапах кIелхьара а вер ву, жобжахатин цЕ цунна хьарам а хир ю.

Ткьа хIора лайна тIехь ду и билламаш кхочуш бар. Уьш кхочуш баран маьIна – оцу хIора билламца Iамал яр ду, цо уьш ларбар а ду, дагахь цунна уьш хууш бацахь а.

«ЛаилахIа иллаллахI» боху хIара доккха дош АллахI Шена Ибадат дарехь цьхьаь варан дош ду. Шена Ибадат дарехь АллахI цьхьаь вар – Тавхьидул УлухIиййати - уггар коьрта тавхьид ду, цу тIехь хилпалонаш хилла а ю пайхамаршна а, церан кьаьмнашна а юкьахь. Элчанаш Дала, оцу кепара долу тавхьид кхочуш хилийтархьама бахийтина а бу.

Лекха хинволчу АллахIа аьлла:

﴿وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ﴾ [سورة النحل، الآية:36]

«Оха вахийтира хIора умматана тIе геланча (элча): АллахIана Ибадат а де, тIагIутах лар а ло аьлла» [Сурат «АннахьI» 36 аят].

Кхин а аьлла лекха хинволчу Дала:

﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا نُوحِي إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ﴾ [سورة الأنبياء، الآية:25]

«Оха хьол хьалха цьхьа а элча вахийтина вац шега Оха аьлла бен: Со (АллахI) воцург кхин Дела вац, ткьа аш суна Ибадат де» [Сурат «Ал-Анбияь» 25 аят]

«Тавхьид» аьлла цЕ яьккхичи, цуьнан маьIна «ЛаилахIа иллаллахI» бохучу даше доьрзу.

«Тавхьидул УлухIиййати» бохучун маьIна иштга ду: АллахI Ша кхоьल्लीна мел долчу хIуманна хьалха Дела хиларца а, Шена Ибадат дан везаш верг хиларца а мукIарло дар а, Цуьнца цьхьана накьост а ца веш Цунна цьхьанна Ибадат дар а.

Тавхьидул УлухИийяти олучу тавхидан цѣрш: хЮкху тавхьидах Тавхьидул УлухИийяти алар бахъана и тавхьид баккъалла а, цѣнчу даггара цхъана АллахІе болчу безамна тѣдоьгІна хилар ду.

Цуьнан кхин йолу цѣрш иштта ю:

1 – Тавхьидул Ибадати. Иштта и цѣ цуьнан яккхаран бахъана ду, Ибадат цѣна цхъана АллахІа доьхъа дан дезар гойтуш и хилар.

2 – Лааман Тавхьид. И цунах алар бахъана ду, Іамалш йечу хенахъ Делера мел безаш, Цуьнгара ял хила лууш уьш ян езар гойтуш и хилар.

3 – Іалашонан Тавхьид. Цунах иштта аларан бахъана цо Іалашо – цхъана АллахІана Ибадат дарца – цѣна хила езар гайтар ду.

4 – Лахаран (Дехаран) Тавхьид. Цунах иштта цѣ яккхина, дехар а, дика хІума лахар а цо АллахІера бен хила ца дезар гойту дела.

5 – Іамал яран Тавхьид. Цунах иштта цѣ яккхина, цо ша йолу Іамалш цхъана АллахІа доьхъа ян езар гойту дела.

Тавхьидул УлухИийяти цѣ йолчу тавхьидан хьукма:

Оцу тайпана долу тавхьид хЮра бусалба стагана тѣхъ парз ду. И тавхьид шеца хилча бен адам бусалба а ца хуьлу, жобжахатин цѣрах кѣлхъара а ца долу цунах тешна хилча бен, цуьнца Іамал а еш хилча бен. Иза ду уггар хьалха хЮра стаг шех теша везаш дерг а, шеца Іамал ян езаш дерг а. Иза ду хьехамца а, Іаморца доьххъара довзийта дезаш дерг, кхин долу хІума а доцуш.

Иза парз хилар вайна билгал доьлу Къуръан тѣхъ а, Суннатехъ а цуьнца омру дина хиларца, Дала Ша мел кхоьллина долу хІума а цунна кхоьллина хиларца, Шегара жайнаш а иза кхочуш хилийта диссийна хиларца.

Лекха хинволчу Дала аьлла:

﴿قُلْ إِنَّمَا أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ وَلَا أُشْرِكَ بِهِ إِلَيْهِ أَدْعُو وَإِلَيْهِ مَآبٌ﴾ [سورة الرعد، الآية: 36]

«Ахъ ала: суна дина омру АллахІана Ибадат дар а, Цуьнца накъост ца вар а ду; Цуьнга кхойкху ас, Цуьнга верзар а ду сан» [Сурат «Аррад» 36 аят]

Кхин а аьлла лекха хинволчу АллахІа:

﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾ [سورة الذاريات، الآية: 56]

«Аса ца кхоьллина жинаш а адамаш а, цаьрга Сайна Ибадат дайта бен» [Сурат «Аззарийат» 56 аят]

Вайн Пайхамара а – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – аьлла МуІазе – Дела реза хуьлда цунна – ша иза Йемене вохуьйтуш:

((إنك تأتي قوماً من أهل الكتاب فليكن أول تدعوهم إليه شهادة أن لا إله إلا الله، فإن هم أطاعوك لذلك فأعلمهم أن الله افترض عليهم خمس صلوات في كل يوم وليلة؛ فإن هم أطاعوك لذلك فأعلمهم أن الله افترض عليهم صدقة تؤخذ من أغنيائهم فترد على فقرائهم...)) الحديث أخرجه البخاري ومسلم.

«Хьо Жайнин охІлу (насараш, христианах) болчу нахана тѣе воьдуш ву хьуна, цундела ахъ доьххъара цаьрга кхойкхур дерг хуьлийла: АллахІ воцург кхин Дела вац аьлла

тешалла дар. Ттаккха, нагахь санна цара ахь бохург а дина и тешалла дахь, ахь царна хайта Дала царна те пхи ламаз диллина хилар хлора дийнахь а, буса а. Ттаккха нагахь санна уьш ахь бохучунна муьтлахь хилахь ахь царна хайта Дала царна те сагга диллина хилар, церан хьалдолчаьргара схьа а оьцуш, церан мискачу нахана да а луш долу...» (Бухарис а, Муслима а дийцина ду и хьадис).

Хлара хинца вай дуьйцуш долу Тавхьид – Дела цхьаь вар – уггар еза Тамал ю, шел йезаниг кхин йоцуш, кьиношна уггар доккха каффарат а ду иза. Бухарис а, Муслима а далийна цхьа хьадис, Тутбана – Дела реза хуьлда цунна – Пайхамарера – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – схьа дийцина долу:

((فإن الله حرم على النار من قال لا إله إلا الله يبتغي بذلك وجه الله))

«Бакьдолуш, Дала жьожхатина хьарам вина Делера мел безаш “ЛаилахIа иллаллахI” - “АллахI воцург кхин Дела вац” аьлларг».

Берриг Элчанийн Тавхьидан Даш тIехь барт хилла хилар:

Массо Элчанаша шайн къаьмнаш цхьабосса кхайкхина хилла ду “ЛаилахIа иллаллахI” бохучу даше. Цара массара кхерам дакхайкхийна хилла бу оцу дашах юхаваьллучунна. Дала вайна Шен Къуръан чохь гойту иза, дуккха а церан масалш далаш. Лекха хинволчу Дала аьлла:

﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا نُوحِي إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ﴾ [سورة الأنبياء، الآية: 25]

«Оха хьол хьалха цхьа а элча вахийтина вац шегга Оха аьлла бен: Со (АллахI) воцург кхин Дела вац, ткьа аш суна Ибадат де» [Сурат «Ал-Анбияъ» 25 аят]

Делан Элчано Мухьаммада а – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – масала далийна массо пайхамарийн кхайкхам цхьаь хилла хиларна. Цо вайна хайитина – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – пайхамарш берриге а цхьана орум тIехь вежрий хилар, церан наной тайп-тайпана а болуш, церан дин цхьаь а долуш. Церан массеран а динан бух – Тавхьид – Дела цхьаь вар – цхьаь бу, шарIаш а, хьукманаш а тайп-тайпана делахь а. Уьш тера бу тайп-тайпана наной а болуш, цхьа да а волуш долчу берех.

3 – Мухьаммад Делан Элча ву аьлла тешалла даран маьIна.

«Мухьаммадур-расулуллохI» - «Мухьаммад Делан Элча ву» аьлла тешалла даран маьIна цо де аьллучунна муьтлахь хилар ду, цо дийцинарг бакьдар ду, цо ма де аьлла духатоьхначух вухавалар ду, цо гайтинчу некъашца бен Далла Ибадат ца дар а ду.

Мухьаммад – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – Делан Элча ву аьлла долу тешалла кхочуш дар:

И тешалла кхочуш хуьлу вай билггал тешарца, Мухьаммад – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – Делан лай а, Цуьнан элча а ву аьлла, Цо массо нахана а, жинашна а вахийтина волу. Кхин а вай тешарца, иза массо пайхамарийн а, элчанийн а мохIур ду аьлла, цул тIаьхьа цхьа а пайхамар а, элча а хир вац аьлла. Кхин а вай тешарца, – Делера салават а, салам а хиларг – иза Дала Шена герга вигна Цуьнан лай ву аьлла, шена Ибадат дан хьакь долу сифаташ цуьнца дац а аьлла. Кхин а и тешалла кхочуш хиларан бежкамех ду вай цунна тIаьхьа дозуш хилар, цо де аьлларг а, ма де аьлларг а чога лерина леладар, вай йеш йолчу Тамалехь а, олучу дашехь а, даг чохь болчу кхетамашкахь а вай цуьнан суннатца доьзна хилар.

Лекха хинволчу Дала аьлла:

﴿قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا﴾ [سورة الأعراف، الآية: 158]

«Ахь ала: хІай адамаш! Баккъалла а со АллахІан элча ву шуна массарна а (вайитина)»
[Сурат «АльАраф» 158 аят].

Кхин а аьлла лекха хинволчу АллахІа:

﴿وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِّلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا﴾ [سورة سبأ، الآية: 28]

«Оха хьо массо нахана вахийтина ву, кхаьбоккхуш волуш, кхерам кхайкхош а волуш»
[Сурат «Сабаъ» 28 аят].

Кхин а аьлла лекха хинволчу АллахІа:

﴿مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِّن رِّجَالِكُمْ وَلَكِن رَّسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ﴾ [سورة الأحزاب، الآية: 40]

«Мухьаммад хилла вац шух цъханне а да, амма иза ву АллахІан элча а, пайхамарийн мохІур (царах тІаьхъарниг) а» [Сурат «Альахъзаб» 40 аят].

Кхин а аьлла лекха хинволчу АллахІа:

﴿قُلْ سُبْحَانَ رَبِّيَ هَلْ كُنْتُ إِلَّا بَشَرًا رَسُولًا﴾ [سورة الإسراء: من الآية 93]

«Ахь ала: Сийлахь ЦІена ву сан Дела! Хилла вуй со адам а, элча а бен?» [Сурат «Ал-Исраъ» 93 аят].

Мухьаммад – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – Делан Элча ву аьлла тешалла дар кхочуш хиларна юкъя догІу хІара хІумнаш а:

- 1) Цуьнга элчаналла делла хиларца мукІарло дар а, даг чохь цунах тешар а;
- 2) Маттаца иза мукІарло деш схьаалар;
- 3) Цо вайна йеана йолчу нийсонна тІаьхъавазар, цо де аьлларг дар, цо Іад дита аьлла харц дерг Іад дитар.

Сийлахь везчу Дала аьлла:

﴿فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ الَّذِي يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَكَلِمَاتِهِ وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ﴾ [سورة الأعراف: الآية 158]

«Ткъа шу теша АллахІах а, Цуьнан элчанах а, ша пай- хамар волчу, дешаза а волчу, Делах а, Цуьнан дешнех а тешаш волчу; цунна тІаьхъа а даза, тІаккха шу нийсонна тІе нисдала мега» [Сурат «Ал-Араф» 158 аят].

- 4) Цо дийцина долчу массо хІуманна тІехь иза бакъвар;
- 5) Цуьнга чІогІа безам хилар. Иза массо хІумнал дукха везар - шен сил а, даьхнел а, берал а, дел а, ненал а, массо адамал а, хІунда аьлча иза – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – Делан Элча волу дела, иза везар Дела везар а, Дела дуьхъа везар а долу дела. Ткъа бакъ долу иза везар гучудолу цунна тІаьхъавазарца, цо де аьллачунна муьтІахь хуьлуш, цо ма де аьллачунах ларлуш, цуьнгахъа гІо доккхуш, гергарло цуьнца хуьлуйтгуш. Дала аьлла Шен Къуръан чохь:

﴿قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ﴾ [سورة آل عمران: من الآية 31]

«Ахь ала: нагахь санна шу АллахI везаш делахь – суна тIаьхьадаза (ас бохург деш), АллахIана дезар ду шу (тIаккха), кьиношна геч а дийр ду шун, АллахI Гечдеш верг а, Кьинхетаге верг а ву» [Сурат «Ал-Имран» 31 аят].

Вайн Пайхамара – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – аьлла:

((لا يؤمن أحدكم حتى يكون أحب إليه من والده وولده والناس أجمعين)) متفق عليه من حديث أنس

«Шух цхьа а кхоччуш Ийман долуш хир вац, цунна со шен дел-ненал а, берел а, массо адамал а дукха везаш хиллалц» [Бухари, Муслим].

Лекха хинволчу Дала аьлла:

﴿فَالَّذِينَ آمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنزِلَ مَعَهُ أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ [سورة الأعراف: من الآية 157]

«Ткьа цунах (пайхамарх) тешнарш, и лийринарш, цунна гIо динарш, цуьнца доссийна долчу нуьрана (Кьурьанна) тIаьхьахИттиннарш – уьш бу декьал хир берш» [Сурат «Ал-Араф» 157].

6) Цуьнан Суннат Бусалба динан ШариIатан баххех цхьа бух хиларх тешар а, иза Кьурьан санна хиларх тешар а, хьекьалца цунна дуьхьало ян мегаш доций хаар а.

7) Цуьнан Суннатца Iамал яр, кхечеран массеран а дешнел цуьнан дош хьалха даккхар, цо аьлларг тIелацар, цуьнан шарIаца хьукм дар, цунна реза хилар.

Лекха хинволчу Дала аьлла:

﴿فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا﴾ [سورة النساء،

الآية: 65]

«ХIан-хIа! Хьан Делор, уьш Делах тешаш хир ма бац цара хьобга хьукма дайталц, шайна юккьахь хиллачу кьовсамна, тIаккха ахь динчу хьукманна шайн (дегнаш чоьхь) гатто а ца кара йойтуш, (хьан хьукманна) уьш муьтIахь а хиллалц» [Сурат «Аннисаь» 65 аят].

4 – Тешалма даран дозалла.

Дела цхьаь варан дешан доккха дозалла ду, Кьурьан тIера аяташа а, Суннатера хьадисаша а билгалдаьккхина долу. Цуьнан дозаллех ду:

- Иза Бусалба динан хьалхара коьрта бIогIам хилар; иза динан бух а, миллатан бух а хилар; бусалба стаг доьххьара цуьнца бусалба хуьлуш хилар; стигланаш а, латтанаш а цуьнца лаьтгаш хилар а.

- Оцу дешан маьIнаш кхочушдарца цхьанакхеташ хилар, Сийлахь а, Нуьцкьала а волу Дела цхьаь вар а, Цуьнан Пайхамаран – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – ШариIатца хьукм дар а.

- И дош стеган цIий а, даьхний а лардеш дерг хилар, хIунда аьлча и дош аьллачо и бахьана долуш шен са а, даьхни а лар до дела;

- И «ЛаилахIа иллаллахI» боху дош шел еза кхин Iамал йоцуш уггар еза Iамал хилар а, кьиношна уггар доккха каффарат хилар а, Кьемат дийнахь уггар чIогIа терзан дика агIо алсамйоккхур ерг хилар а. И дош алар ялсамани чуьуьгур волу бахьана ду, жоьжахатех хьалха воккхур волу бахьана а ду. ВорхIе стигал а, ворхIе латта а терзана цхьана агIор диллича, «ЛаилахIа иллаллахI» боху дош терзана вукха агIор диллича оцу «ЛаилахIа иллаллахI» бохучу дешан агIо сов ер яра вукхул а. Муслима далийна Iубадата – Дела реза хуьлда цунна – Пайхамарера – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – дийцина хьадис:

((من شهد أن لا إله إلا الله وأن محمداً عبده ورسوله حرّم الله عليه النار))

«АллахI воцург кхин Дела а вац аьлла, Мухьаммад Цуьнан лай а, элча а ву аьлла тешалла динчунна Дала жобжахати хьарам йина».

- Оцу даш чохь цхьанакхетта Дела хьахор а, Цуьнга доIа дар а, Иза хастор а. Цо шена чулаьцна Ибадатан доIа а, дехаран доIа а. И дош наха уггар дукха лелош долу зикр ду, лело уггар атта а ду. Иза дика дош а ду, хедар доцу дазар а ду, Ихласан дош а ду, шеца стигланаш а, латтанаш а лаьтгаш долу дош а ду, шен доьхьа Дала массо хIума кхоьллина дерг а ду, шен доьхьа Дала элчанаш бахийтинарг а, жайнаш диссийнарг а ду. Иза кхочуш деш дехкина ду Дала парзаш а, суннаташ а. Цуьнан доьхьа арадаьхна хилла ду Гызотан тарраш. И дош аьлларг, цуьнца Iамал йинарг, бакъалла а, цIенчу дагца а, къобул дарца а, иза дезарца а Дала иза цо йинчу Iамале хьаьжжина цунна ял луш ялсамани вохуьйтур ву.

Шолга руқн – Ламаз дар.

Шен маъна доккха хиларехъ а, шен тешалла чоҒла кхетаме сирла хиларехъ а уггар коьрта лоруш ду ламаз. Бусалба дино боккха тидам Тебахийтина ламазна, доккха маъна а делла цунна. Бусалба дино довзийтина цуьнан дозалла а, кхечу Ибадаташна юкбахъ йолу цуьнан меттиг а, иза Далла а, Цуьнан лайна юкбахъ йолу зле хилар а, оцу ламазца хаалуш хилар а лайно шен Делан омрунаш мел лардеш ду.

Ламазан маъна:

Иабрийн матгахъ ламаз - «Ассолату» бохург дола боху маъна долуш ду. Оцу маънийца Дала Къуръан чохъ аьлла:

﴿وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ﴾ [سورة التوبة: من الآية 103]

«Дола де ахъ царна, бакъдолуш, хъан дола царна синтем (а, къинхетам а) бу» [Сурат «Аттавбат» 103].

Шариатехъ ламаз – «Ассолату» - бохучун маъна иштта ду:

Иза Ибадат ду, шена чохъ къастийна дешнаш а, Іамалш а йолуш долу, такбўраца дла а долош, салам даларца чекх а долуш долу.

Къастийна дешнаш бохучун маъна: такбир а, къуръан дешар а, тасбихъ дар а, дола дар а, иштта кхин уьш санна дерг а бохург ду.

Къастийна Іамалш бохучун маъна: длахІоттар а, рукуІ дар а, сужуд дар а, охъахаар а иштта и санна долу кхин долу хІумнаш а бохург ду.

Пайхамарина а, элчанашина а – Делера салават а, салам а хуьлда царна – гергахъ ламаз лараме хилар.

Ламаз вайн Пайхамарал – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – хъалха хиллачу стиглара схъа деллачу динашна а Теодожийна хиллачу Ибадатех лоруш ду. Масала, хІара ИбраІим-пайхамар ву – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – шен Деле доьхуш, шега а, шен тІаьхъене а и ламаз дайтар:

﴿رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي﴾ [سورة إبراهيم: من الآية 40]

«Сан Дела! Со хилийта Ахъ ламаз деш, сан зьурет (тІаьхъло) а (хилийта Ахъ иштта, ламаз дечарех)» [Сурат «ИбраІим» 40 аят].

ИсмаІил-пайхамар а – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – хилла шен охІлунга ламаз дарца омру деш:

﴿وَكَانَ يَأْمُرُ أَهْلَهُ بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ﴾ [سورة مريم: من الآية 55]

«Иза вара омру деш ламазца а, закатца а» [Сурат «Марйам» 55 аят].

Лекха хинволчу Дала аьлла, Муса-пайхамаре – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – вист хуьлуш:

﴿إِنِّي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدْنِي وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي﴾ [سورة طه، الآية: 14]

«Бакъалла а, Со АллахI ву, Со воцург кхин Дела вац хьуна; ткъа ахь суна Ибадат де, Со хьахош ламаз а де» [Сурат «ТахIа» 14 аят].

Кхин а Дала Шен Пайхамаре Ийсага а – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – весет дина цуьнца. Иза вайна гойту хIокху Делан дашо, Ийсана аьлларг дуьйцуш долчу:

﴿وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا أَيْنَ مَا كُنْتُ وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا﴾ [سورة مريم، الآية: 31]

«Со миччахь хилахь а декъала хилийтира Цо (АллахIа) со, со дийна мел ву ламаз де аьлла весет а дира Цо соьга» [Сурат «Марйам» 31].

Дала ламаз вайн Пайхамарна – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – парз дина тЕдиллина стигланашкахь, Исаъ а, МиIраж а – Буьйсанна дIавигар а, Стигала хьалаваккхар а – аьлла цIе йолчу буса. Довххъара иза парз динчу хенахь шовзткъе итт ламаз хилла, цул тIаьхъа сийлахь-цIена а, лекха а волчу Дала дайдина иза пхенна тIекхаччалц, делахь а, вай дечу хенахь пхий бен дац уьш, амма мел хиларехь шовзткъе итт санна ду уьш.

И вайна тIехь парз долу пхи ламаз массо бусалба нехан бартаца хIорш ду: Iуьйра ламаз, делкъа ламаз, малхбуза ламаз, маьркIижа ламаз, пхьуьйра ламаз а. Уьш иштта хилар массо бусалба нехан барт хиларца сецна ду.

Ламаз дан дезаран тешаллаш.

Ламаз дан дезар дуккха а тешаллашна тIедобIна чIагIделла ду, церах цхьадерш хIорш ду:

Довххъарниг – Къуръан тIера тешаллаш.

Лекха хинволчу Дала аьлла:

﴿وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ﴾ [سورة البقرة: من الآية 43].

«Аш ламаз а дойла, закат а лойла» [Сурат «Ал-Бакъарат» 43 аят].

Кхин а аьлла лекха хинволчо:

﴿إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا﴾ [سورة النساء: من الآية 103].

«Бакъдолуш, ламаз, (Делах) тешаш болчарна шен-шен хенахь (дан дезар) яздина тIедобIжна хилла ду» [Сурат «Аннисаъ» 103 аят].

Кхин а аьлла лекхп хинволчу Дала:

﴿وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءَ وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ﴾ [سورة البينة: من الآية 5]

«Царна ома дина дацара АллахIана Ибадат де аьлла бен, динлелор цIенчу даггара Цуьнан доьхъа долуш, хьанифаш (ИбрахIиман дин тIехь АллахIана цхьанна Ибадат деш берш) санна, ламаз а де, закат а ло аьлла а бен» [Сурат «Албаййинат» 5 аят].

ШолгIаниг – Суннатера тешаллаш.

1 – Ибн Iумара – Дела реза хуьлда цунна – дийцина хьадис ду, Делан Элчано – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – элира аьлла:

"بني الإسلام على خمس، شهادة أن لا إله إلا الله، وأن محمداً رسول الله، وإقام الصلاة وإيتاء الزكاة، وحج البيت، وصوم رمضان" متفق عليه.

«Бусалба дин пхеа хУманна тЕдодгІна ду: АллахІ воцург кхин Дела а вац аьлла, Мухьаммад Цуьнан элча а ву аьлла тешалла дарна а, ламаз дарна а, закат даларна а, хьаьжи цѐн тЕе хьадж дарна а, Рамзана бутт марха кхабарна а». (Шина шейхо Бухарис а, Муслима далийна иза).

2 – ХаттІаба кІанта Іумара – Дела реза хуьлда цунна – дийцина хьадис. Цу хьадис юккьахь ду Делан Элчано – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – элира аьлла:

"الإسلام أن تشهد أن لا إله إلا الله وأن محمداً رسول الله - ﷺ، وتقيم الصلاة وتؤتي الزكاة، وتصوم رمضان وتحج البيت إن استطعت إليه سبيلاً..."
رواه مسلم.

«Ислам – иза ахь тешалла дар ду АллахІ воцург кхин Дела а вац аьлла, Мухьаммад Цуьнан Элча а ву аьлла, ахь ламаз дар а ду, ахь закат далар а ду, ахь мархи бутт кхабар а ду, хьаьжи цѐн тЕе хьадж дар а ду нагахь санна хьайн некьаца ваха ницкь кхачахь...» (Муслим).

3 – Ибн Іаббаса – Дела реза хуьлда цунна – дийцина хьадис ду, Пайхамара – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – МуІаз Йемене вохуйтучу хенахь, цуьнга элира аьлла, тІаккха цо МуІазе элира аьлла:

"ادعهم إلى شهادة أن لا إله إلا الله وأن محمداً رسول الله، فإن هم أطاعوا لذلك فأعلمهم أن الله افترض عليهم خمس صلوات في كل يوم وليلة..." متفق عليه.

«Ахь уьш кхайкха АллахІ воцург кхин Дела а вац аьлла, Мухьаммад цуьнан элча а ву аьлла тешалла даре. ТІаккха, нагахь санна цара ахь бохург а дина и тешалла дахь, ахь царна хайита Дала царна тЕе пхи ламаз диллина хилар хІора дийнахь а, буса а...» (Бухарис а, Муслима а дийцина ду и хьадис).

КхоалгІаниг: Массо Іелам-нехан хилла болчу бартан тешалла.

Берриг бусалба нехан барт хилла хІума пхи ламаз дан дезаш хиларна тЕехь а, ламаз бусалба динан парзех цхьа парз хиларна тЕехь а.

Ламаз даран пайда а, цуьнан маъІна а.

Ламаз вайна тЕедиллина ду цхьацца пайданашна а, кьайленашна а. Церах цхьаерш хьахор ю вай кху лахахь:

Адам Делан лай дуй хайитар, иза Цуьнан долахь дуй а – Сийлахь Цѐна а, Лекха а ву Иза. Ламаз дарца хаало адамана ша Делан лай хилар, цундела иза даим ша Кхоьллинчуьнца - Сийлахь Цѐна а, Лекха а ву Иза – возуш хуьлу, даим Иза дагахь волуш хуьлу.

Ламазо Далла а, ламаз деш волчунна а юкьахь йолу зЕе чІагІйо, иза даим Дела хьехош хуьлуьйту.

Ламазо вочу хІумнах а, кьиноьх а вуха туху ламаз деш верг, кьиноьх а, гІалатлонех а стаг дІацІанвеш дерг а ду ламаз. Иза иштта хилар вайна гойту ІабдуллахІан кІанта Жабира – Дела реза хуьлда царьшинна – дийцинчу хьадисо, Делан Элчано – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – элира аьлла:

"مثل الصلوات كمثل نهر جار غمر على باب أحدكم يغتسل منه كل يوم خمس مرات" رواه مسلم.

«Ламазаш тера ду шух цхьанне уьйтІахула охьадодьдучу хих, хІора дийнахь пхобзза шу цу чохь луйьчуш долуш санна» (Муслим).

Ламаз дагна синтем а, синна паргIато а ю, цуьнан цIена хиларна тIехь Iаткъам беш долу вонех и са кIелхъара доккхуш дерг а ду. Цундела Пайхамарна – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – шеца синпаргIато хуьлуш долу хIума хилла иза, шена цхьа хIума дазделча ламазе воьрзуш хилла иза – Делера салават а, салам а хуьлда цунна –, цундела олуш хилла цо:

"يا بلال أرحنا بالصلاة" أخرجه أحمد.

«ХIай Билал! (Молла а кхайкхе,) садаIийтахь вайга ламаз дойтуш». (Ахьмад).

Хьанна тIехь ду ламаз дар?

Ламаз дар тIехь ду хIора бусалба стагана, пхийтгара ваьлла а волчу, хьекъал чохь а волчу – стаг велахь а, зуда елахь а, цхьатерра тIехь ду иза цаьршинна -. Керста стагана тIехь дац иза, йа вуьшта аьлча, кху дуьненахь цуьнга иза де алар тIехь дац иза шен керстаналлий чохь мел ву, хIунда аьлча иза цо дичи а нийса ца хуьлу дела иза керста мел ву, делахь а, эхартахь Iазап хир ду цунна цуьнах, бусалба дин тIе а лаяцна иза ше дан ницкъ кхочушехь ца дина дела. Иза иштта хилар вайна гойту лекхп хинволчу Делан дашо:

﴿مَا سَلَكَكُمْ فِي سَقَرٍ. قَالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمَصَلِينَ. وَلَمْ نَكُ نُطْعِمُ الْمَسْكِينِ. وَكُنَّا نَحُوضُ مَعَ الْخَائِضِينَ. وَكُنَّا نُكَذِّبُ بِيَوْمِ الدِّينِ. حَتَّىٰ آتَانَا الْيَقِينَ﴾ [سورة المدثر، الآيات: 42-47]

«(Цаьрга эр ду:) Шу жобжахати чу хьа дигна? Цара эр ду: Тхо дацара ламаз деш болчаьрца. Тхо дацара мискачунна даар луш. Тхо дара (харцонна) чуэгаш, чуэгачаьрца. Тхо дара харц деш Бекхам баран Де. Тхаьшка кхаччалц баккъалла а долуш дерг (валар)» [Сураг «Ал-Муддассир» 42-47 аяташ].

Кхин а, ламаз дар тIехь дац берана, хIунда аьлча Iибадат тIедожаран билламаш цуьнгахь кхочуш боцу дела. Иштта иза тIехь дац кхетам чура ваьллачунна (коьртана галваьллачунна). Кхин а иза тIехь дац беттан денош лардеш йолчу зудчунна а, бер динчул тIаьхьа долу денош лардеш йолчу зудчунна а оцу деношкахь, Шарифато цаьршинна ламаз тIерадожадо дела, иза дан цамегаш бахьанаш цаьршинца хиларна.

КIант велахь а, йа йоI елахь а - жимчу беран дена, йа цуьнан метта волчунна тIехь ду цуьнга ламаз де олуш цунна омру дар ворхI шаре иза кхаьчча, цул тIаьхьа итт шо кхаьчча цо ламаз деш ца хилахь тоха а еза цо берана, хьадисехь деана ма-дарра, ламаз цунна марздалийта а, цуьнга цуьнан тидам байта а.

Ламаз дитинчун хьукм.

Ламаз ца деш доьхьал ваьлларг бусалба динера иза аравоккхуш долу куфр дина лоруш ву, бусалба дин Iад а дитина бусалба динера араваьлла стаг лоруш а ву, Дала шена тIедиллинарг дитарца иза Далла Iеса хилла дела. Цундела цунна тIедожадо тоба дар, ткъа нагахь санна цо тоба а дина, юха ламаз дан иза дIаволалахь бусалба вуьсуш ву иза, амма цо тоба а ца дахь, ламаз дан юха дIа а цаволалахь иза бусалба динера араволуш ву, керста стаг хуьлуш а ву. Иза иштта хилча, иза лийчо а ца мега, йа цунна марчо хьарчо а ца мега, йа докъя ламаз дан а ца мега, йа бусалба нехан кешнашка иза дIаволла а ца мега, иза церах воцу дела.

Ламазан билламаш.

- 1) Бусалба хилар;
- 2) Хьекъал чохь хилар;
- 3) ХIума къасто хууш хилар;

- 4) Ламазан хан тӀехӀоттар;
- 5) Къилбехъа дӀаверзар;
- 6) Iаврат дӀакъовлар. Стеган Iоврат цӀонги тӀера когийн голаш тӀе кхаччалц ду, зудчун Iоврат ши куьг а, юьхъ а йоцург кхин долу ша долу дегӀ дӀахъулдина хила дезаш ду;
- 7) Ламаз деш волчун духар тӀера а, цуьнан дегӀа тӀера а, ламаз дечу меттера а нажасат (цӀена йоцу хIума, боьхалла) дӀаяккхар;
- 8) ЦӀано яр. ХIокхо чулоцу: ламаз эцар а, жанабатах (зудчунца гIулкх хиларх) цӀанлуш лийчар а.

Ламазан хенаш.

1 – Делкъа ламазан хан: Малх стигалан юккъера малхбузехъа жимма дехъабаьлча дуьйна дӀайолалой, цхъана хIумана ИндагIан дахалла оцу хIуманан яхалле нисдаллалц ю.

2 – Малхбуза ламазан хан: Делкъа ламазан хан дӀаяьллачул тӀаьхъа дуьйна дӀайолалой, цхъана хIумана ИндагIан дахалла оцу хIуманан шозза яхалле кхаччалц ю; малх цӀий бала болалун хан а ю иза.¹

3 – МаьркIижа ламаз хан: Малх чубуьзчачул тӀаьхъа дӀайолалой, маьлхан цӀе зӀаьнарш а, малх чубуьзча хуьлуш йолу цӀелла дӀаяллалц ю.

4 – Пхъуьйра ламаз хан: МаьркIижа хан дӀаяларца дӀайолалой, Iуьйра ламазан хан хиллалц ю.

5 – Iуьйра хан: ШолгIа сатасар дӀадоладелча дӀайолалой, малх гучубала болабаллалц ю.

Оцу хенашна тешалла ду IабдуллаI ибн Iамра – Дела реза хуьлда цунна – дийцина хьадис, Делан Элчано – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – элира аьлла:

"وقت الظهر إذا زالت الشمس وكان ظل الرجل كطوله ما لم يحضر العصر، ووقت العصر ما لم تصفر الشمس، ووقت صلاة المغرب ما لم يغب الشفق، ووقت صلاة العشاء إلى نصف الليل الأوسط، ووقت صلاة الصبح من طلوع الفجر ما لم تطلع الشمس، فإذا طلعت الشمس فأمسك عن الصلاة.." رواه مسلم.

«Делкъа ламазан хан малх стигалан юккъера малхбузехъа жимма дехъабаьлча, адаман ИндагIан дахалла цуьнан дахалле кхаьчча дуьйна схъа, малхбуза хан кхаччалц ю. Малх буза хан малх цӀий бала болабаллалц ю. МаьркIижа ламазан хан цӀен зӀаьнарш къайлайовллалц ю. Пхъуьйра ламазан хан буьйса юккъе яххалц ю. Iуьйра ламазан хан малх хъалабаллалц ю, нагахъ санна малх хъалабалахъ (суннат) ламаз ма де». (Муслим).

Ламазан ракаIаташ.

Массо парз ламазийн ракаIаташ ша-дерш вуьрхIийтта ракаIат ду. ХIокху кепехъ ду уьш хIора ламазехъ:

- 1) Делкъа ламаз диъ ракаIат ду;
- 2) Малхбуза ламаз диъ ракаIат ду;
- 3) МаьркIижа ламаз кхо ракаIат ду;
- 4) Пхъуьйра ламаз диъ ракаIат ду;
- 5) Iуьйра ламаз ши ракаIат ду.

---

¹ И хан кхин тӀаьхъа а ца тоттуш ламаз дича гIолий йолу хан ю, амма ламаз дан мегаш йолу хан малх чубуьзалц ю.

Нагахь санна цхьамма шена хаа а хууш хIокху ракаIател совдаккхяхь, йа эшадахь цуьнан ламаз гал хуьлуш ду. Амма нагахь санна иза цо вицвелла дахь вицваларан сужуд дичахьан дIанислур ду.

ХIара вай дийцина ракаIаташ некъахочун ламазехь доцуш ду. Некъахочунна мелехь ду диь ракаIат долу ламаз шина ракаIате дацдар.

Бусалба стагана тIехь ду хIара ламазаш шен-шен хена чохь дар, ШарIехь кьобул деш долчу бахьанашца ламаз тIаьхьадуьсуш дацахь, масала: наб кхетта висар, вицвелла висар, некъавоьдуш волуш шолгIачу ламазна тIеозар. Ткьа нагахь санна цхьаь шен ламазан ханна наб кхетта хилар бахьана долуш тIаьхьависахь, йа цунна иза дицлахь, цо иза дан деза шена дага ма-деанехь.

Ламазан парзаш.

- Ниййат дар;
- Шен ницкъ кхочуш хилахь ламаз ирахь дар;
- Ламаз дIадоьхкуш долу такбир – АллахIу Акбар – алар;
- Фатихьат (Бисмилла) дешар;
- РукуI дар;
- РукуIера хьалатаIар;
- ВорхI межена тIе сужуд дар;¹
- Шина сужуд юкьахь охьахаар;
- ТIаьхьара ташаххIуд – этгахьиг – дешар;
- ТашаххIуд – этгахьиг – доьшуш охьахаар;
- ТIаьхьарчу ташаххIудехь Пайхамар-на – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – салават диллар;
- ХIара хIора рукн сих а ца луш, меллаша, паргIат дар;
- ХIара рукнаш тIаьхье-хьалхе, шен-шен кьепехь дар;
- Салам далар.

Ламазан важибаш.

Ламазан важибаш бархI ду:

Хьалхарниг: Доьхьара такбир а доцуш, кхин долу дерриге такбираш, ламазехь хьала-охьа таьIаш олуш долу.²

ШолгIаниг: «СамиIаллохIу лиман хьамидахI» алар.³ Имамо а, ша цхьаь ламаз деш волчо а ала дезаш ду иза, амма имамана тIаьхьахIоьттина волчо ала оьшуш дац.³

КхоалгIаниг: «Роббана ва лакал хьамд» алар. ХIара алар массарна а – имамана а, цунна тIаьхьахIоьттина волчунна а, ша цхьаь волчунна а – важиб ду.

ДоьалгIаниг: РукуIехь «Субхьана роббийал Iазим» алар.

---

¹ Кхузахь лууш йолу ворхI меже хIорш ю: ши куьг, шина коган буьхьигаш, когийн ши гола, хьаж а.

² ХIара важиб хилар Хьанбалий мазIабехь ду, вайн Шафилий мазIабехь иза важиб дац, суннат санна ду.

³ Маьхьаллашна тIехь Хьашийат йинчу Кьалйубийчо и дешнаш имама а, цунна тIаьхьахIоьттинчо а ала деза бах. Цхьана имамо бен иза ала цадезар Имам Малика – Дала кьинхетам бойла цунах – аьлла бах. Делахь а, вайн Шафилийн мазIабехь иза шиммо а аладезар Кьалйубис хьахийна, цундела иза диц ма далийта хьайна.

Пхобалганиг: Сужудехь «Субхъана роббийал ала» алар.¹

Ялхолганиг: Шина сужуд юкъахь «Роббигифил ли» алар.¹

ВорхIалганиг: Хьалхара ташахIуд – эттахьиг – дешар.

ТашахIуд иштта ду: «Аттахиййатул мубаракатус-салавату тIаййибату лиллахIи, ассаламу Iалайка аййухIаннабиййу ва рахьматуллохIи ва баракатухIу, ассаламу Iалайна ва Iала ИбадиллахIис-солихьина, ашхIаду ал-лаилахIа иллаллохI, ва ашхIаду анна Мухьаммадан расулуллохIи».

Суннатехь даьккина кхин а ду и санна ташахIудаьш, деша мегар долуш.

ХIокху важибех шена хаа а хууш цхьа важиб дитинчун ламаз гал хуьлуш ду, амма иза цахууш дитнехь, йа вицвелла диснехь, тIаккха цо вицваларан сужуд дийр ду.²

Ламаз жамаIатца дар.

Бусалба стага пхи ламаз бусалба нахаца маьждигехь жамаIатца дан деза, шена Дела реза хилийта а, Цуьнгара мел хилийта а.

ЖамаIатца дина долу ламаз ша цхьамма динчу ламазал ткъе ворхI даржехь деза ду. Ибн Iумара – Дела реза хуьлда цунна – дийцинчу хьадисехь ду, Делан Элчано – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – элира аьлла:

"صلاة الجماعة أفضل من صلاة الفرد بسبع وعشرين درجة". متفق عليه.

«ЖамаIатца дина ламаз деза ду ша цхьамма динчу ламазал ткъе ворхI даржехь» (Бухари, Муслим).

Амма бусалба зудчо шена цаьх деш долу ламаз деза а, гIолий а ду цунна жамаIатца дечу ламазал.

Ламаз галдоккхуш долу хIумнаш.

Ламаз кху лахахь долчу цхьадолчу хIумнашца галдолу:

- Ламаз деш волуш шена хаа а хууш яа хIума яар, йа хи малар. Массо Iелам-нехан барт хилла хIума ду, ламаз деш волчо шена хаа а хууш хIума кхаллахь, йа цхьа хIума малахь, и динчо ламаз юха дан деза аьлла.

- Ламазана хьашт доцучу хIуманна тIехь хаа а хууш вист хилар, кьамел дар. Зайд ибн Аркъама – Дела реза хуьлда цунна – дийцина хьадис. Цо аьлла: «Доьххъара тхьаш ламаз дечу хенахь тхо ламазехь дист хилара. Шена юххехь лаьтгаш волчуьнга а вист хилара ламаз деш верг, Дала хIара аят доссаллалц:

﴿وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ﴾

«Шу дIа а хIитта (ламазехь), Далла муьтIахь хиле (кьамелаш ца деш)»¹

Оцу айтехь тхуна омру динера ламазехь дист цахиларца, кьамел а царарца». (Бухари Муслим).

Кхин а, ламазехь вист хила цамагаран тешалла ду хилла болу барт, шен ламазехь хьашт доцу кьамел деш вист хилларг – шена хаа а хууш – цуьнан ламаз галдолуш ду аьлла.

¹ ХIара важиб хилар Хьанбаллий мазIабехь ду, вайн Шафиий мазIабехь иза важиб дац, суннат санна ду.

² Шафиийн мазIабехь суннат санна долу хIума шена хаа а хууш дитнехь а ламаз галдолуш дац, вицваларан сужуд дичхьана тоьаш ду.

¹ Сурат «Ал-Бакъарат» 238 аят.

- Шена хаа а хууш совнаха меттахвийлар. Совнаха меттахвийлар хуьлу нагахь санна арахьара тЕхьожуш волчунна ламаз деш верг ламазехь вац аьлла хеталур долчу кепара иза меттахвийлахь.¹

- Ламазан цхьа биллам, йа рукн, хаа а хууш дитар, дита бахьана а доцуш. Масала: ламаз керахь доцуш ламаз дар, йа кьилбехьа вирзина а воцуш ламаз дар. Бухарис а, Муслима а далийна хьадис тешалла ду цунна, Пайхамара – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – элира аьлла, ламаз дика ца динчу Iаьрбочуьнга: «Юха а гЮй, ламаз юха де, бакьдолуш, ахь динарг ламаз дацара».

- Ламаз тЕхь волуш велавазар. Цуьнан тешалла ду Iелам нехан хилла барт, веладелча ламаз галдолуш хиларна.

Ламаз дан ца мегаш йолу хенаш.

- 1) Iуьйра ламаз динчул тIаьхьа, малх гоьмукьан йохалле кхаччалц хьалабаллалц;
- 2) Малх стигалан юккье кхаьчча, юкьал тЕх баллалц;
- 3) Малхбуза ламаз динчул тIаьхьа малх чубуззалц.²

Оцу хенашкахь ламаз дар мегаш цахилар гайтина Iукьбат ибн Iамира – Дела реза хуьлда цунна – дийцина долчу хьадисо. Цо аьлла:

"ثلاث ساعات كان رسول الله ﷺ ينهانا أن نصلي فيهن وأن نقبر فيهن موتانا، حين تطلع الشمس بازغة حتى ترتفع، وحين يقوم قائم الظهيرة حتى تميل الشمس، وحين تضيّف الشمس للغروب حتى تغرب" رواه مسلم.

«Кхо хан яра Делан Элчано – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – тхуна ламаз дан ца магош а, белларш дIабохка ца магош а: малх хьалаболучу хенахь (жимма) иза лакхабаллалц; делкьа хан тЕхIоьттича малх жимма (стигал юкьара) дехьабаллалц; малхбузехьа малх гIоьртича а, иза чубуьзна баллалц». (Муслим).

Кхин а, уьзза маьIна ду Абу Саида – Дела реза хуьлда цунна – Пайхамарера – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – дийцинчу хьадисехь, цо элира аьлла:

"لا صلاة بعد صلاة العصر حتى تغرب الشمس، ولا صلاة بعد صلاة الفجر حتى تطلع الشمس" متفق عليه.

«Малхбуза хенал тIаьхьа малх чубуззалц ламаз (дан мегаш) дац, Iуьйра ламазал тIаьхьа а малх хьалабаллалц ламаз (дан мегаш) дац». (Бухари, Муслим).

Ламаз даран юкьара сифат.

Бусалба стагана тЕхь ду Делан Элчанна – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – тIаьхьавазар. Цу юкьа догIуш ду ламазан сифат а, цо – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – аьлла дела:

"صلوا كما رأيتموني أصلي" رواه البخاري.

«Аш ламаз де, шайна ас ламаз деш ма-гарра». (Бухари).

¹ Совнаха Iамал йовзийтаран цхьа агЮю и лакхахь ерг. Делакх а, цул нийсаниг ю: нахана гергахь дукха хеташ ерг дукха ю, йоцург яц. Масала, шега салам деллачунна доьхьал куьг лаяцча, йа когара тударг, йа (чимчаргIа доцу) мача дIаяккхича, тЕкхоьल्लीна коч дIаяккхар, йа тIеюха атта йолу коч тIеюхар, оцу массо хIумано ламаз гал ца доккху. Цкьа а шозза а деш долу хIума а кIезиг лоруш ду, масала шозза ког баккхар санна, цундела цо ламаз гал ца доккху. Амма цхьа хIума тIаьхий-хьалхий кхозза дахь цо галдоккху. И кхозза дича галдоккхуш йолу Iамал а йоккха Iамал ю, цундела, керахь меллаша суьлхьа хьовзош хилахь а, йа пIелг кIамбича а, йа нуьйда дIатесча а, ламаз гал ца долу. (Хьажга: Имам Нававийн жайна «Ровдатут-тIолибийн» 131 арIо.)

² Оцу хенашкахь дар хьарам долу а, мегаш доцу а ламаз суннат ламаз ду, шен цхьа а бахьана доцуш долу. Ткьа нагахь санна цхьа бахьана долуш ламаз цу хенашкахь нислахь и дича хIумма а дац. Бахьана долу ламазаш ду, масала докьу ламаз, маьждиг хьурмат ламаз, ламаз эьначул тIаьхьа деш долу суннат ламаз, доькхуш деш долу ламаз, иштта уьш санна цхьана бахьанийна деш долу ламазаш а.

Делера салам-маршалла хиларо ша ламазана хъала а г'аьттина, шен Далла хъалха ша д'ах'уттгучу хенахъ шен дагца ниййат деш хилла – цо маттаца иза аьлла хилар деана а дац цъханхъа а¹ - т'аккха такбир деш хилла цо «Аллох'у Акбар» олуш, шен ши куьг белш т'е кхаччалц хъала а айдеш, цъхайолчу хенахъ лергадуьме (лерган дуьхьиге) кхаччалц а ойъуш хилла цо. Т'аккха шен аьтту куьг шен аьрру куьйгана т'едуьллуш хилла цо, и шиь ший а шен накхана т'е а дуьллуш.² Т'аккха, цо ламаз д'адолош хилла, ламаз д'адолоран цъхана доийца. Оцу доанех цъхаь ду: «Субх'анакаллох'умма ва бихьамдик, ва табарокасмуьк, ва та'ала жаддук, ва лаилах'а г'ойрук». Т'аккха цул т'аьхъа сурат «Ал-Фатихьат» доьшуш хилла цо, т'аккха «Аллох'у Акбар» олуш хилла шен ши куьг хъала а айдеш, т'аккха руку' деш хилла, шен букъ нисса д'а а нисбеш, хи чохъ долу кад шен букъ т'ебиллича а ленар боцуш. Т'аккха цо олуш хилла кхозза «Субх'ана роббийал лазим», т'аккха хъаланислуш хилла иза – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – ша олуш: «Сами'аллох'у лиман хьамидах'и, роббан'а ва лакал хьамд»³, шен ши куьг юха а хъала а айдеш. Т'аккха «Аллох'у Акбар» а олуш сужуд деш хилла цо, ша сужудана охъавахча шен ши пхьарс шен дег'ана гена а боккхуш – пхьарсан к'елонаш гучу хьоле кхаччалц, шен коьрта хъаж а, мара а, ши куьг а, когийн ши гола а, когийн буьхьигаш а дикка лаьтта т'е а та'ош. Т'аккха сужудехъ олуш хилла цо: «Субх'ана роббийал ала» кхозза. Т'аккха «Аллох'у Акбар» а олуш охъахууш хилла иза, шен аьрру кога т'е, иза шена к'еллахъ а болуш, аьтту коган п'елгаш к'илбехъа дирзина а долуш, сужуд дечу хенахъ ма-хиллара. Т'аккха, ша охъахиьначу хенахъ олуш хилла цо: «Роббийафир ли, вархьамни, важбурни варфанни, вах'идини, ва лафини варзук'ни». Т'аккха «Аллох'у Акбар» а олуш юха а сужуд деш хилла, т'аккха шолг'ачу рака'ате хъалаг'оттуш хилла «Аллох'у Акбар» а олуш.

Иштта и х'ума деш хилла цо – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – х'ора рака'атехъ а.

Т'аккха, ши рака'ат д'адаьллачул т'аьхъа, хъала а цаг'оттуш, хъалхарчу ташах'удана (эттахьигана) охъа а хуий, цо доьшуш хилла: «Аттахиййатул муб'арак'атус-салаватуг-т'аййибату лиллах'и, ассаламу лалайка аййух'аннабиййу ва рахьматуллох'и ва барак'атух'у, ассаламу лалайна ва лала Ибадиллах'ис-солих'ина, ашх'аду ал-лаилах'а иллаллох'у, ва ашх'аду анна Мухьаммадан расулуллох'и. Аллох'умма солли лала Мухьаммадин ва лала али Мухьаммадин ва саллим».

Т'аккха кхоалг'ачу рака'атана хъалаг'оттуш хилла иза, «Аллох'у Акбар» а олуш, ша хъаланисвелча ши куьг хъала а айдеш – х'ара йобалг'а меттиг а ю цо ламазехъ куьйгаш хъала айдеш хилла йолу.

Т'аккха, ша маьркижа ламазехъ волуш кхоалг'ачу рака'атера ваьлча ташах'удана охъахиьча, йа доьалг'ачу рака'атера ваьлча ша делкъа а, малхбуза а, пхьуьйра а ламазашкахъ хилча, иза охъахууш хилла аьрру хенан маьлиг т'е, шен аьрру ког аьтту

¹ Вайн Пайхамара – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – маттаца ниййат дина аьлла деана дац цъханхъа а. Цундела цъха а мазхаберчу лелам стага ца аьлла иза маттаца хъаалар парз ду, йа важиб ду аьлла. Делакъ а, вайн Шафилий мазхаберчу лелам-наха маттаца шен дагчура ниййат хъаалар «мустахаьбб» - «дича дика ду» аьлла, даг чохъ долчунна маттаца хъаолучуьнца г'ю хилийта. Цундела, мегар дац иза маттаца хъаолучуьнга иза ма ала бохуш цунах йоккха хилпало ян а, йа ца олучуьнга ала бохуш дов дан а. И иштта бохур дерг х'ара дин а, йа х'окху динан баххаш а, йа кхуьнан дух а ца доьвзаш хеж'ил стаг ву.

² Кхузахъ а, хъадисашкахъ а деана «алас-содри» боху дош лаьрбийн маттахъ тайп-тайпана маьна долуш ду. Вай и дош вайна доьхъара доьвзачу маьлиница гочдича иштта хуьлу: «накхана т'ехъ». Делакъ а, оцу хъадисийн шархъ динчу лелам-наха цуьнан маьна «накхана к'еллахъ, цул лахахъ» бохург ду аьлла. Т'аккха, вайн Шафилийн мазхабера т'аьхабаьхкинчу лелам-наха ши куьг даг т'е дилла, йа иза долчхъа, йа цунах терраче дилла аьлла, вай йеш йолу утгар йеза ламал – Делакъ тешар, Ийман – дагчохъ йолу дела. [Хъашийатул Бажурий, 1\179; Хъашийатул Къалиубий Лалал Махьаллий 1\197]. Ткъа уьш даг т'е дехкича а, йа цунна улло дехкича а, йа цадеккича а галдала х'ума дац, х'унда аьлча дог а ма ду некхан лахарчу аг'она чохъ. Цъхаболу кегий-нах оцу х'умнах ца кхета, оьрсийн, йа нохчийн маттара гочдина х'ума дешча шайна доьхъара д'а хеталучу маьлиница х'уманаш лелато. Цундела хъуна хаа деза – Дала хъо а, со а Шен нийсачу некъа т'е нисвойла – нийсо а, нийса дерг а Къурьан-Суннат вайна доьзийтинчу лелам-наха бохучунна т'аьхъавазар хилар, х'унда аьлча цара вайна Делан Элчано – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – лелийнарг бен, вайна пайда берг бен эр доцу дела.

³ Х'окху зикран а, до'анийн а маьна хъайна хаа лаахъ, хъо хъаж а «Бусалба стеган г'лап» олучу жимчу жайни т'е. Цу т'ехъ хъуна карор ду церан вайн маттара маьнаш а, иштта кхин а дуккха а до'анаш а, пайданаш а.

когана буххула жимма ара а боккхуш, аьтту ког сужудехь санна, пелгаш кьилбехьа дирзина а долуш Iад а буьтуш. Тпаккха шен ши куьг шен шина ност тIе а дуьлле, аьтту куьйган пелгаш схьагулдеш хилла, хьажоран пелг дIабахийтина а буьтуш, иза хьалаайбархьама,¹ тIаккха цу пелга тIехьожуш а хилла иза. Тпаккха, ша ташаххIуд дешна ваьлча салам луш хилла цо хIара а олуш: «Ассалáму Iалайкум ва рохьматуллóхI» - аьтту агIор а, «Ассалáму Iалайкум ва рохьматуллóхI» - аьрру агIор а. Цо шен корта дIабержош хилла салам лучу хенахь, шен шина беснен кIайн меттиг тIехьа болчарна гучу хьоле кхаччалц, Делера уггар деза салават а, салам-маршалла а хуьлда цунна.

Пайхамара – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – иштта ламаз даран сифат масийтта хьадисехь билгалдаьлла ду.

ХIара хIинца ахь дешнарш ламазан цхьадолу хьукманаш дара. Оцу ламазах доьзна ду хьан кхин йолу Iамал кьобул хилар, цундела, иза нийса а, дика а хилахь кхин йолу Iамал а нийса а, дика а хир ю, ткьа нагахь санна иза нийса ца хилахь кхин дерг а нийса хир дац. И ламаз ду уггар хьалха Делан лайга хоттур дерг а, Кьемат дийнахь хьесап дийр дерг а. Ткьа нагахь санна ахь и ламаз дан ма-деза дахь лекха хинволу Дела реза хир ву хьуна, нагахь санна ахь цунах цхьа хIума эшадахь хIаллакьхила герга ду хьуна. Кхин а хьуна хаа деза, и ламаз вочу хIумнах а, цамагийна долчух а хьо вухатухуш дерг хилар. И ламаз ду, адамийн синош массо вочу хIуманех цIандаллац уьш туо деш долу дарба.

---

¹ ТашаххIуд доьшучу хенахь, «АшхIаду ал-ла илахIа» аьллаче кхачча, «илахIа» дешан доьххьара элп «и» олуш хьажоран пелг хьалаайгьа беца, жимма охьасеттина а буьтуш, кьилбехьа бирзина хуьллучу агIор. Амма иза меттахбахар, Имам Нававис «Танкьихь» жайни чохь цуьнан агIонаш йалийна, церах нийса ерг меттах а ца бохуш, цхьана метта латтор ю аьлла цо.

ҚҳоалғІа руқн: Зақат далар.

Зақат бохучу дешан маъІна.

Іаьрбийн маттахъ «Зақат» бохучун маъІна кхиар а, алсамдалар а бохург ду. Хастам барах а, дикаллек а, цандарх а олу зақат. Ткѣ даьхний юкѣара луш долчу цѣхана дакѣанах зақат аьлла, и дІалуш долу даьхни баьхана долуш, бухадуьсуш долчунна беркат алсамдолу дела, оцу даьхнин да цо вочу хІумнех дІацІанво дела, Делера гечдар хиларца.

ШарІехъ «Зақат» бохучу дешан маъІна хІара ду: Адамашна юкѣара кѣастийначу цѣхана тобанна, шен-шен хенахъ даьхни тІера дІадала дезаш долу хѣакъ.

Зақат даларан бусалба динехъ йолу меттиг а, иза даларан пайда а.

Зақат далар Бусалба динан пхеа бІогІамех цѣхъ бІогІам а, рукн а ду. Дала дуккха а меттигашкахъ ламазца цѣхана хІуттуш хѣахийна а ду иза. Масала:

﴿وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ﴾ [سورة البقرة: من الآية 43].

«Ламаз а де аш, зақат а ло аш» [Сурат «Ал-Бакъарат» 43 аят].

Лекха хинволчу Дала аьлла:

﴿وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ﴾ [سورة البينة: من الآية 5]

«...Ламаз а де, зақат а ло...» [Сурат «Албаййинат» 5 аят].

Вайн Пайхамара – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – аьлла:

(بني الإسلام على خمس...) وذكر منها ((إيتاء الزكاة)) متفق عليه من حديث ابن عمر رضي الله عنهما.

«Ислам пхеа хІуманна тІедобъІна ду...» царна юкѣахъ цо хѣахийра: «Зақат далар а...» (Бухари, Муслим).

Дала зақат даккха аьлла ду, адамиин синош а, дегнаш а сутараллек а, бІаьрмецигаллек а, дукха даьхни дезарах а дІацІандалийтархѣама; мискачу нехан а, гІо оьшуш болчу нехан а дог оьцуш; шена тІера зақат луш долу даьхни цандеш, иза алсамдалийт, цунна беркат хуьлуйтуш, массо зенах а, бохамех а иза лардалийт; хІора кѣоман дахарца а, иза ирс долуш хиларца а доьзна долу юкѣара хѣашташ кхочуш хилийт. Лекха хинволчу Дала Шен Къуръан чохъ хѣахийна Ша и зақат даккхийтаран пайда:

﴿خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا﴾ [سورة التوبة: من الآية 103]

«Ахъ схѣаэца церан даьхни тІера сагІа, уьш цІанбеш долу, айхѣа церан синош а цІандеш долу» [Сурат «Ат-Тавбат» 103 аят].

Зақат даларан хѣукм.

Зақат далар хІора бусалба стагна тІехъ парз ду, нагахъ санна цуьнан зақат даккхал даьхни а хилахъ, цу даьхнийца зақатан билламаш кхочуш а хилахъ. Шен хѣкѣал чохъ воцучунна тІера а, берана тІера а даккха дезаш ду иза цаьршинан дас, йа цуьнан метта волчо. Нагахъ санна иза дала дезаш дац аьлла цѣхѣаь доьхѣал валахъ, ша хууш а волуш Дала цунах аьлларг, оцу хѣолехъ иза бусалба волчара араволуш ву, керста хуьлуш а ву. Ткѣа нагахъ санна зақат ца луш цѣхѣаь доьхѣал валахъ – дала дезаш дац а ца бохуш – делахъ а ша бІаьрмециг хиларна, йа цуьнан гІулкх атта хетарна, оцу хѣолехъ и стаг даккхийчу кѣинойх доккха кѣа латош ву, песикъ стаг лоруш а ву. Нагахъ санна иза оцу хѣолехъ а волуш дуьненчура дІавалахъ, иза лахъ, Делан лаамехъ ву иза, Шена лаахъ гечдийр ду Цо, Шена лаахъ Іазап дийр ду, хІунда аьлча Сийлахъ волчу Дала аьлла долу дела:

﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ﴾ [سورة النساء: من الآية 48]

«Бакъдолуш, Дала геч ца до Шеца накъост варна, цул лахара долчунна геч до Цо Шена луучунна» [Сураат «Ан-Нисаъ» 48 аят].

Иштта доьхьал ваьллачу стагера закат схьаэца дезаш а ду, цунна къедано цхьана агӀор таӀзар дан дезаш а ду, цо хьарам долу хӀума дина дела.

Беркате а, лекха а волчу АллахӀа кхерам тесна закат ца луш доьхьал ваьллачунна:

﴿وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ. يَوْمَ يُحْمَىٰ عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فُكْرًا بِهَا كِبَاحُهَاُمْ وَجُنُوبُهُمْ وظُهُورُهُمْ هَذَا مَا كَنَزْتُمْ لِأَنفُسِكُمْ فَذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْنِزُونَ﴾ [سورة التوبة، من الآية: 34 والآية 35]

«Деший а, детий а гулдеш болчаьрга, Делан новкъахь цуьнца харж ца еш – ахь кхаь баккха цаьрга лазош долчу Ӏазапца. (Къемат) дийнахь жобжахатин цӀергахь цӀе юьллур ю церан даьхнех, цуьнца (цӀарца) дагор ду церан хьаьжнаш а, церан агӀонаш а, церан баккъаш а: "ХӀара ду аша шайна гулдинарг, Ӏовша шайна шаьш гулдина хилларг" – (малийкаша) олуш» [Сураат «Ат-Тавбат» 34-35 аяташ].

Абу ХӀурайрата – Дела реза хуьлда цунна – дийцина, Делан Элчано – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – элира аьлла:

((ما من صاحب كتر لا يؤدي زكاته إلا أحمي عليه في نار جهنم، فيجعل صفائح، فيكوى بها جنباه وجبينه حتى يحكم الله بين عباده في يوم كان مقداره خمسين ألف سنة ثم يرى سبيله إما إلى الجنة وإما النار...)) الحديث متفق عليه وهذا لفظ مسلم.

«Шен даьхнех закат дӀацалуш волу цхьа а стаг вуьтур вац жобжахатин цӀе цунах ца латош. Экъанаш санна кечдийр ду цунна цуьнан и даьхни, тӀаккха цуьнан ший а агӀона тӀе а, цуьнан хьаж тӀе а йохкур ю и цӀеран экъанаш. Иза ишттачу хьолехь лаьттар ву шовзткъе итт эзар шарахь, Дала Шен лайшна юкъахь хьукм дина чекхдаллалц. ТӀаккха цул тӀаьхьа гур бу цунна шен кхин дӀа болу некъ: йа ялсамане, йа жобжахате...» (Бухари, Муслим, ХӀара дешнаш Муслима а ду).

Закат даккха дезаран билламан.

Закат даккха дезаран а, иза тӀедожаран а пхи биллам бу:

Хьалхарниг: Бусалба хилар. Керстанна тӀехь дац иза.

ШолгӀаниг: Маьрша хилар. Лай волчу стагна тӀехь дац закат даккхар дукхах болчу Ӏелам-нахана гергахь. Иштта, МукӀааб волчу лайна а тӀехь дац иза, хӀунда аьлча цуьнан ахча ца дуьсу дела.

КхолагӀаниг: Закат даккхал болу барам кхочуш хилар. Нагахь санна даьхни оцу барамал кӀеззиг хилахь закат тӀе ца дужу.

ДовалгӀаниг: Даьхни ша-дерг долахь хилар. Яздина долчу декхарна тӀе а закат ца дужу; иштта масийттаммо барт бина юкъахь лелочу гӀулкхах йолу са дӀасаеккъалц цунна тӀе а закат ца дужу, цхьаьнга декхар деллачул тӀаьхьа стагна тӀе мискалла ягӀахь цуьнан декхар юха дерззалц оцу декхарна а закат тӀе ца дужу. Дикчу меттехь «вакъф»¹ дина долчу даьхнийна а закат тӀе ца дужу – гӀазотан тӀемалошна доьгӀна долу даьхни а, маьждигашна доьгӀна долу даьхни а, мискачу нахана доьгӀна даьхни а санна долу -.

¹ «Вакъф» бохург – цхьана хӀуманна цӀе тоьхна, Дела доьхьа делла хӀума ду.

ПхоьалгIаниг: Шо дузар. Цхьа а даьхни тIехь закат ца хуьлу, цунна тIехь цхьа шо хьаладуззалц, лаьттара хьадоккхуш долу даьхни доцург – стоьмаш а, ялта а санна долу. Лаьттара хьаладолуш долчу даьхни тIера закат даларан хан и даьхни схьагулдича хуьлуш ю, шо дуззалц Iан ца веза, лекха хинволчу Дала аьлла долу дела:

﴿وَأْتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ﴾ [سورة الأنعام: من الآية 141]

«Аш цуьнан хьакь дIало (шаьш) и (ялта) чудерзийначу дийнахь» [Сурат «Ал-АнIам» 141].

Лаьтта хьаладоху маьIданийн а, лаьтта бухахь карочу хазнийн а закат даларан хан уьш лаьтта бухара хьаладоху хан ю, уьш а лаьтта хьалайохуш йолу дела.

Хьайбанийн а, йохкаэцаран йолан а закат даларан хан - цаьршинан бухе а хьоже – цаьршинан доьххьара хиллачу даьхнин шо кхачар ю. ТIаккха шегахь долуш дерг оцу доьххьара хиллачунна тIе а тоьхна, цхьаьне закат лур ду, нагахь санна барам бузахь.

Закат даларехь билламе дац даьхнин да кхиьна ваьлла хилар а, йа хьекьал чохь хилар а, цундела, беран даьхни тIера а, шен кхетамехь воцчу стеган даьхни тIера а закат дала дезаш ду дукхах болчу Iелам-нахана гергахь.

Закат дала дезаш долу даьхни.

Закат дала дезаш долу даьхни пхиь ду:

1 – Деши а, дети а, цаьршина метта тахана юкьахь лелаш долу кехат ахча а.

Царна тIера дала дезачу закатын барам даьхнин иттолгIачу декьа доьалгIа дакьа ду, йа вуьшта аьлча 2,5% ду. Нагахь санна, хIокху лахахь хьахор болу барам санна дукха даьхний а хилахь, иза оцу барамехь а долуш цунна тIехь цхьа шо а далахь, цунна тIера дала дезачу закатын барам хIара бу (2,5%).

Шена тIера закат даккха дезаш болу **дешин** барам 20 (ткьа) «мискьал» бу, цхьа «мискьал» 4,25 грамм ю, цундела, граммашкахь лерича 85 грамм деши долчо цунна тIера 2,5% закат дала деза.

Шена тIера закат даккха дезаш болу **детин** барам 200 (ши бIе) дирхIам бу, цхьа дирхIам 2,975 грамм лоруш ду, цундела, 595 грамм дети долчо цунна тIера 2,5% закат дала деза.

Тахана лелаш долу кехатан ахчан барам, цунна тIехь шо дуьзначул тIаьхьа, закат даккха хан тIекхьаьчча, йа 85 грамм дешин мехаца лара деза, йа 595 грамм детин мехаца лара деза. Цундела оцу кехатан ахчан барам хийцалуш хуьлу цуьнах догIучу дешин а, детин а мехе хьаьбжжина. Иза иштта хуьлу дела, шегахь ахча дерг хьажа веза, шегахь йа 85 грамм деши эщал, йа 595 грамм дети эщал ахча дуй, нагахь санна иза кхочуш хилахь, иза шен долахь а долуш цунна тIехь шо хан а ялахь, цо цунах 2,5% закат дала деза, оцу ахчанан цIераш тайп-тайпана хиларга а ца хьобжуш – рийал, динар, франк, евро, сом, йа кхин дерг а – йа и ахча кехатах хиларга а, йа аьчка хиларга а, йа кхечу хIумнах дина хиларга а ца хьобжуш. Ткьа вайна массарна а хууш ду ахчанан мах цхьацца хенахь хийцалуш хилар, цундела, закат луш верг хьажа везаш болчу бараман хан ахча долахь а долуш шо тIехIоьттина йолу хан ю.

Дешин а, детин а, ахчан а барам кхочуш а хилла, и кхо хIума оцу барамал совдалахь, 2,5% закат дала деза оцу совдаьллагх а.¹ Цуьнан тешалла ду, Iелас – Дела реза хуьлда цунна – дийцина долу хьадис, Делан Элчано – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – элира аьлла:

¹ Масала, дешин барам 85 грамм хилча, тIаккха цхьаьнгахь 100 грамм деши хилча, цо цунах 2,5% закат дала деза, 2,5 грамм деши хуьлу иза.

"إذا كانت لك مائتا درهم وحال عليها الحول ففيها خمسة دراهم، وليس عليك شيء حتى يكون لك عشرون ديناراً وحال عليها الحول ففيها نصف دينار، فما زاد فبحساب ذلك، وليس في مال زكاة حتى يحول عليه الحول" رواه أبو داود وهو حديث حسن.

«Нагахъ санна хъан ши б1е (200) дирх1ам а хилахъ, уьш хъан а долуш цхъа шо а далахъ царна т1ехъ закат ду пхи (5) дирх1ам, кхин хъуна т1ехъ х1умма а дац хъан ткъа (20) динар а хилла цхъа шо даллалц, т1аккха церах ах динар дала деза ахъ, ткъа цул совдаьлларг и санна лара деза; даьхни долахъ а долуш цхъа шо даллалц цхъанна а т1ехъ закат дац». [Абу Давуд].

Зударша хазаллийна духа кечдина долу деши, нагахъ санна гул а деш 1адуьллуш делахъ цунна т1ера закат дог1у массо аг1ор. Амма нагахъ иза зударша лелош делахъ, йа леладайт1а эцца делахъ цунна т1ехъ закат дац, 1елам-нехан шина кепара аьллачу хьукманах нийсачунна т1е а доьг1на аьлча. Доьххьаралерачух закат дала дезаран тешалла деших а, детих а закат дала деза олуш долчу хьадисийн юкъара маь1на а ду, Абу Давуда а, Нас1ийс а, Тирмизийс а далийна хьадис а ду, 1амр ибн Шу1айбан дас шен дегара – Дела реза хуьлда цунна – дийцина долу, шен йо1 а ялош цхъа зуда еара аьлла, Пайхамар – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – волча, оцу йоь1ан куьйгах стомма дешин ши х1оз а болуш. Т1аккха Пайхамара – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – аьлла нене: «Х1окхуьнан закат луш юй хьо?» Цо аьлла: «Х1ан-х1а». Т1аккха Пайхамара – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – аьлла: «Къемат дийнахъ Дала хъайх и шиь бахъана долуш ц1еран ши х1оз хьовзор дезар дуй хъуна?» Т1аккха цу зудчо и шиь хъа а баьккхина, Пайхамаре – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – д1абелла: «И шиь Делан а, Цуьнан Элчанан а бу х1инца» - аьлла. Кхин а цхъа тешалла ду оцу хьукманна, Абу Давуда а, иштта кхечара а далийна долу хьадис, 1аишата – Дела реза хуьлда цунна – дийцина долу. Цо аьлла: «Делан Элча – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – со йолча чувеара, т1аккха цунна сан керахъ детин мох1урш гира, т1аккха цо соьга хаьттира: «Х1ара х1ун ю, х1ай 1аишат?» Ас элира: «Ас хъуна кеч1алархъама дина ду х1орш, х1ай Делан Элча» Т1аккха цо элира: «Церан закат д1алой ахъ?» Ас элира: «Х1ан-х1а» Т1аккха цо элира: «Иза тоьаш ду-кх хъуна жобъжахати чу яха».

Деши а, дети а доцуш кхин долу маь1данаш – жовх1арш а, мехала т1улгаш а – шайна т1ера закат дала дезаш дац цхъанне а 1елам-стагана гергахъ. Амма нагахъ санна уьш йохка-эцар лелорна дехкина делахъ, т1аккха царна т1ера закат дала деза, йохка-эцарна лелош долчу кхечу даьхнех санна.

2 – Ц1ахъ кхобуш долу хъайбан даьхни а.

Оцу хъайбанашна юкъара закат дала дезаш дерш кхоь ду: эмкалш а, бежнаш а, уьстаг1ий а. Царна т1ера закат дала деза нагахъ санна уьш шеран дукхах йолчу хенахъ шаьш дежаш делахъ, х1унда аьлча дукхах йолчу ханна ша йолу хенан хьукм хуьлу дела. Цуьнан тешалла ду Пайхамаран – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – ши хьадис:

((في كل إبل سائمة صدقة)) رواه أحمد وأبو داود والنسائي

«Х1ора ежаш мел йолчу эмкалшна т1ера закат дог1у». [Ахьмад, Абу Давуд, Насай].

((في صدقة الغنم في سائمتها)) رواه البخاري

«Уьстаг1ех дала дезаш долу саг1а дежаш долчерах дерг ду». [Бухари].

Царна т1ера закат ца дог1у нагахъ санна уьш Шар1о х1оттийначу бараме кхочуш ца хилахъ а, уьш оцу барамехъ а долуш цхъа шо ца далахъ а.

Оцу даьхнийн тIера закат даллал хила беза барам а, дала дезарг а:

Хьайбан тайпа	Барам		Хьайбанех дIадаладезарг
	хьалхе	чаккхе	
Эмкалш	5	9	1 шо кхаьчна 1 уьстагI
	10	14	1 шо кхаьчна 2 уьстагI
	15	19	1 шо кхаьчна 3 уьстагI
	20	24	1 шо кхаьчна 4 уьстагI
	25	35	1 шо кхаьчна 1 эмкал
	36	45	2 шо кхаьчна 1 эмкал
	46	60	3 шо кхаьчна 1 эмкал
	61	75	4 шо кхаьчна 1 эмкал
	76	90	2 шо кхаьчна 2 эмкал
	91	120	3 шо кхаьчна 2 эмкал
	120 совнаха ьяллачунна тIера:		хIора 40 тIера 2 шо долу 1 эмкал, йа хIора 50 тIера 3 шо долу 1.
Бежнаш	30	39	1 шо кхаьчна 1 эса
	40	59	2 шо кхаьчна 1 шинар
	60	69	1 шо кхаьчна 2 эса
	70	79	1 шо кхаьчна 1 эса а, 2 шо кхаьчна 1 шинар а
	79 совдаьллачунна тIера:		ХIора 30 тIера 1 шо кхаьчна 1 эса, хIора 40 тIера 2 шо кхаьчна 1 шинар
УьстагIий	40	120	1 шо кхаьчна 1 уьстагI
	121	200	1 шо кхаьчна 2 уьстагI
	201	300	1 шо кхаьчна 3 уьстагI
	300 совдовьллачарна тIера:		ХIора 100 тIера 1 шо кхаьчна 1 уьстагI

ХЮкху лакхахь балийначу барамашна тешалла ду Анаса – Дела реза хуьлда цунна – дийцина хьадис, Абу Бакара – Дела реза хуьлда цунна – ша Бахьрайне вохуйтгучу хенахь шега хIара кехат яздинера аьлла:

((بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، هذه فريضة الصدقة التي فرض رسول الله ﷺ على المسلمين والتي أمر الله بها رسوله، فمن سُئِلها من المسلمين على وجهها فليعطها ومن سئل فوقها فلا يعط، في أربع وعشرين من الإبل فما دونها من الغنم من كل خمس شاة، فإذا بلغت خمساً وعشرين إلى خمس وثلاثين ففيها بنت مخاض أنثى، فإذا بلغت ستاً وثلاثين إلى خمس وأربعين ففيها بنت لبون أنثى، فإذا بلغت ستاً وأربعين إلى ستين ففيها حقة، طروقة الحمل، فإذا بلغت واحدة وستين إلى خمس وسبعين ففيها جذعة، فإذا بلغت سبعين ستاً وسبعين – إلى تسعين ففيها بنتا لبون، فإذا بلغت إحدى وتسعين إلى عشرين ومائة ففيها حقتان طروقتا الحمل، فإذا زادت على عشرين ومائة ففي كل أربعين بنت لبون وفي كل خمسين حقة، ومن لم يكن معه إلا أربع من الإبل فليس فيها صدقة إلا أن يشاء رهما، فإذا بلغت خمساً من الإبل ففيها شاة، وفي صدقة الغنم في سائمتها إذا كانت أربعين إلى عشرين ومائة شاة، فإذا زادت على عشرين ومائة إلى مائتين شاتان، فإذا زادت على مائتين إلى ثلاثمائة ففيها ثلاث، فإذا زادت على ثلاثمائة ففي كل مائة شاة، فإذا كانت سائمة الرجل ناقصة من أربعين شاة واحدة فليس فيها صدقة إلا أن يشاء رهما)) الحديث رواه البخاري، ولحديث معاذ بن جبل رضي الله عنه ((أن النبي ﷺ بعثه إلى اليمن فأمره أن يأخذ من كل ثلاثين بقرة تبيعاً أو تبعية، وفي كل أربعين مسنة)) رواه أحمد وأصحاب السنن.

«Къинхетаме а, Къинхетам беш а волчу АллахIан царца! ХIара Делан Элчано – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – бусалба нахана тедожийна долу парз сагIа ду, Дала цуьнга цуьнца омру дина хилла а ду. Нагахь санна цхьана бусалба стаге ша ма-дарра иза дала деза алахь, юха а ца волуш дIалойла цо иза, нагахь санна дала дезачул совнаха ло алахь ма лойла цо иза. Ткъе йиь эмкална тIера дуьйна дIа хIора пхеанна тIера 1 шо кхаьчна 1 уьстагI бу. Ткъе пхеанга хьалакхаччалц тIаьхьа ткъе-пхийттанна тIекхаччалц 1 шо кхаьчна эмкал ю. Ткъе-ялхийттанга хьалакхаччалц тIаьхьа шовзткъе пхеанга кхаччалц 2 шо кхаьчна сте 1 эмкал ю. Шовзткъе ялханна тIе кхаьчначул тIаьхьа кхузткъа тIе кхаччалц 3 шо кхаьчна 1 эмкал ю – бугIе еана йолу. Кхузткъе цхьанна тIе кхаьчначул тIаьхьа кхузткъе-пхийттанга кхаччалц 4 шо кхаьчна йолу 1 эмкал ю. Кхузткъе-ялхийттанга кхаьчначул тIаьхьа дезткъе-иттанга кхаччалц 2 шо кхаьчна йолу 2 эмкал ю. Дезткъе-цхьайттанга кхаьчначул тIаьхьа цхьа бIе ткъа эмкал тIе кхаччалц 3 шо кхаьчна 2 эмкал ю – бугIе еана йолу. Нагахь санна цхьа бIе ткъа эмкалал совйалахь, хIора шовзткъанна тIера 2 шо кхаьчна 1 эмкал ю, хIора шовзткъе-иттанна тIера 3 шо кхаьчна 1 эмкал ю, ткъа шен йиь эмкал бен йоцунна тIехь (парз) сагIа дац – церан дена иза лаьалц¹ – ткъа нагахь санна пхеа эмкале хьалакхачахь царна тIера 1 шо кхаьчна 1 уьстагI бу. УьстагIашна тIера догIу сагIа – церах дежаш долчарна тIера –: шовзткъа уьстагI хилахь 1 шо кхаьчна 1 уьстагI богIу цхьа бIе ткъа (120) уьстагI тIе хьалакхаччалц. Нагахь санна цхьа бIе ткъаннал сов балахь ши бIе уьстагI тIе кхаччалц 1 шо кхаьчна 2 уьстагI богIу. Нагахь санна ши бIе уьстагIал совбалахь кхаа бIе тIе кхаччалц 1 шо кхаьчна 3 уьстагI богIу. Нагахь санна кхаа бIенал совдовлахь, тIаккха хIора 100 уьстагI тIера 1 шо кхаьчна 1 уьстагI бу. Нагахь сана, дежаш долу уьстагIий шовзткъа уьстагIал цхьа уьстагI хилла а кIеззиг хилахь – царна тIехь (парз) сагIа дац, церан дена иза лаьалц».¹³ [Бухари].

Оцу барамашна кхин а тешалла ду МуIазера – Дела реза хуьлда цунна – схьадеана хьадис, Пайхамара – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – иза Йемене вохуйтгучу хенахь цунна омру дина хиллера аьлла, хIора ткъе-итт бежинна тIера 1 шо кхаьчна 1 эса

¹ Парз а доцуш, вуьшта шена мелана сагIа даккха цунна лаахь, иза доккхур ду цо, амма парз сагIа – закат – дац цунна тIехь оцу барамал кIеззиг хилахь.

схъаэца аьлла, хІора шовзткъанна тІера 2 шо кхаьчна 1 шинар схъаэца аьлла. [Ахьмад, Абу Давуд, Тирмизий, Насай, Ибн МажахІ].

Дежаш долчу хъайбанаша дина долу эсий, йа Іахарий, йа эмкалан кІорнеш царна тІетоха еза нагахь санна барам кхочуш а хилла закат доккхуш хилахь. Нагахь санна уьш даккхийчу хъайбанашна тІетобхча бен барам кхочуш хуьлуш ца хилахь, уьш тІетобхча барам буьзча хенахь дуьйна да цхьа шо далийта деза царна тІера закат дала.

Нагахь санна и хъайбанаш йохка-эцарна лелош делахь церан закат йохка-эцарна лелош йолчу хІуманна тІера санна дала деза, мас корта бу хъаьжжина дала ца деза. Цхьа хІума дІасаяхь, я беш аха, я кхечу гІулкхана лелош долчу хъайбанашна тІера а закат ца догІу,¹ Абу ХІурайрас – Дела реза хуьлда цунна – дийцина хьадис долу дела:

((ليس على المسلم في عبده ولا فرسه صدقة)) أخرجه البخاري ومسلم.

«Бусалба стагана тІехь дац шен лайна а, говрана а тІера закат далар». [Бухари, Муслим].

3 – Ялтанаш а, стоьмаш а.

Ялтийна тІера а, стоьмашна тІера а закат далар важиб ду дукхах болчу Іелам-нахана гергахь. Цара аьлла болу цуьнан барам пхи «васакъ» бу, Пайхамара – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – аьллачу дашна тІе а доьгІна:

((ليس فيما دون خمسة أوسق صدقة)) متفق عليه.

«Пхеа «васакъал» лахарчу барам тІехь закат дац» [Бухари, Муслим].

«Васакъ» - кхузткъа сахь хиллал болу барам бу. Цундела ялтанийн а, стоьмийн а закатын барам кхо бле сахь бу. Цуьнан таханлера барам буьстича иза 653 кийла хуьлу, дикчу кІаца лерича.

Ялтийна тІера а, стоьмашна тІера а закат даккхарехь билламе дац цхьа шо дузар, Дала Къуръан чохь аьлла долу дела:

﴿وَأْتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ﴾ [سورة الأنعام: من الآية 141]

«Аш цуьнан хьакъ дІало (шаьш) и (ялта) чудерзийначу дийнахь» [Сурат «Ал-АнІам» 141].

Ялтийна а, стоьмашна тІера дала дезаш долчу закатын барам иттолгІа дакъа бу, нагахь санна цунна хитохар хало йоцуш хиллехь. Къа а хьобгуш, ахча а духкуш кхийначу ялтанах дала дезарг 5% ду, Делан элчано – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – аьллачу дашна:

((فيما سقت السماء والأثمار والعيون أو كان عثرياً العشر، وفيما سقي بالسواني أو النضح نصف العشر)) أخرجه البخاري.

«Стиглара а, татолаш чура а, шовданаш тІера а хи а догІуш кхийначунна тІера, йа ша шен орамашца хи молуш кхийначунна тІера иттолгІа дакъа ду. Цхьана хІуманна тІехь схъа а дохьуш хи тухуш кхийначунна тІера иттолгІачу декъан ах дакъа ду». [Бухари].

4 – Йохкаэцаран са а, йа цунна кечдина долу даьхни а.

Бусалба стага мах лело кечийна йолу массо хІума а юкъа йогІу хІокху декъана, цундела хІара дакъа уггар доккха дакъа ду, дукхах долу даьхнин тайпанаш юкъалоцуш долу. Оцу хІуманашна тІера закат догІу ШарІо биллинчу бараме уьш кхачахь. Церан барам шеца лоруш дерг дешин а, детин а бараме церан мах кхачар ду – йа ткъа динар: 85 грамм деши,

¹ Масала, стерчий хуьлу охуна дан лелош, йа дечке дубьгуш, йа кхечу гІулкхана лелош.

йа ши бIе дирхIам: 585 грамм дети - Махлелорна кечдина долу хIума долахь долуш цхьа шо даьллучул тIаьхьа цуьнан мах мел бу хьажа веза, тIаккха барам кхочуш беллахь, мискачу нахана уггар гIолий долччу агIор закат даккха деза. Цуьнан мехе хьожучу хенахь и хIума эчна йолчу мехе хьажа ца веза, муххале а, цхьа шо дуьзначул тIаьхьа закат доккху хан тIекхьачча цуьнан болу мах лара беза.

XIокху декъана тIера дала дезаш долчу закатын барам ша-болчу механ 2,5% ду. Шегахь долчу коьрта ахчанна а, даьхнина а тIетоха еза шена цуьнца махлелийча хилла йолу са. Нагахь санна и са коьрта ахчанна тIетоьхча бен закат тIедожаран барам кхочуш хуьлуш ца хилахь, и тIетоьхча барам кхочуш хиллачу хенахь дуьйна дIа цхьа шо далийта деза цунах закат далархьама.

5 – МаьIданаш а, хазнаш а.

А) МаьIданаш: уьш лаьттах хьала мел доккху хIума ду, цу латта бухахь кхоллалуш долу, мехала а долу, орамат а доцу. Цуьнан масала ду: деши, дети, эчиг, цIаста, яхонт, мехкадаьтта, иштта кхин йолу хIума а.

Оцу маьIданашна тIера закат догIу, Къуръан тIера аятан юкьарчу маIнийна тIе а доьгIна:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ﴾ [سورة البقرة: من الآية 267]

«XIай Делах тешнарш! Шайш даьккхинчу дикчу даьхнех сагIа луш хила, Оха шуна лаьттах схьадаьккхинчух а (сагIа ло)» [Сурат «Ал-Бакъарат» 267].

Оцу аятан маьIне диллича, шеко яц маьIданаш Дала вайна лаьттах схьадаьхна хилар.

Дукках болчу Iелам-наха маьIданашна тIера закат далар тIедожарна билламе дина церан барам кхочуш хилар. Иштта цара аьлла, церах дIадала дезаш дерг 2,5% ду аьлла, деших-детих долчунах а тар дина.

Церах закат даларна билламе дац цхьа шо хан ялар уьш долахь а долуш, цундела уьш керакхачарца тIедужуш ду церан закат.

Б) Хазна: Иза бусалба дин дале хьалха лаьттах доьллина хилла, йа иза деанчул тIаьхьа а, хьалха хиллачу керста наха бусалба нехан мехкашкахь, йа шайн мехкашкахь лаьттах дIадоьллина хилла мехала долу хIума ду, шена ша-долчунна тIехь, йа цхьадолчунна тIехь керстаналлин билгало а йолуш долу, церан цIерш санна йолу, йа церан паччахьийн цIерш, йа церан суьрташ, йа жаIарш, йа церан цIуш¹ тIехь долу суьрташ санна йолу.

Амма нагахь санна цунна тIехь, йа цунах цхьадолчу хIуманна тIехь бусалба нехан билгало хилахь – Пайхамаран – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – цIе санна ерг, йа бусалба нехан цхьана паччахьийн цIе, йа Къуръан тIера цхьа аят – иштта билгало тIехь хилахь иза бусалба нехан ян а йина, тIаккха карийна хIума лоруш ю. Нагахь санна цу тIехь цхьа а билгало ца хилахь – иза пхьегIа хиларца, йа хазаллийна кечдина деши-дети хиларца – тIаккха а иза карийна хIума лоруш ю, дола яккха мегаш а яц дIакхайкхийначул тIаьхьа бен, хIунда аьлча иза бусалба стеган даьхни долу дела, цуьнан долара дIа даьлла лоруш а доцуш долу.

Оцу хазнех керста нехан хилар хиьначунна тIера закат догIу, цуьнан пхьобалгIа дакъа. Цунна тешалла ду Абу XIурайрас – Дела реза хуьлда цунна – дийцина хьадис, Делан Элчано – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – элира аьлла:

((وفي الركاز الخمس)).

¹ Цу – иза жаIарш а, гIулгаш а, дитгаш а, йа иштта кхин йолу хIумнаш а ю, наха шайна сужуд деш, йа шайгара гIо доьхуш, шайн Ибадат деш йолу.

«Карийначу хазни тѳера а пхобалгѳа дакъа догѳу».

Дукхах болчу Јелам-нахана гергахъ цунна тѳера пхобалгѳа дакъа догѳу, иза дукха хилахъ а, ѳа клеззиг хилахъ а. Иза дѳадала езаш ѳолу меттиг хѳонс дѳалуш ѳолу меттиг ю церан. Пхобалгѳа дакъа дѳаделлачул тѳаьхъа дуьсуш дерг и хазна карийначунна дуьсуш ду, Гумара – Дела реза хуьлда цунна – пхобалгѳа дакъа схъаэцначул тѳаьхъа диснарг карийначунна дѳаделла хиларна.

Закат дѳахъажо дезаш ѳолу меттигаш.

Шайна закат догѳуш долу нах бархѳ тайпана бу:

1 – Къе нах бу, шайн дахарехъ оьшуш долу хѳума ца карош берш, ѳа цунах оьшург цъадерг бен доцуш берш. Иштгачу нахана цъана шарана царна тоьал закатах даьхни дала деза.

2 – Миска нах бу, шайн дахарехъ шайна оьшуш долчу хѳуманан цъа ах дакъа гергга дерг долуш болу. Хѳокху тайпана берш хъалхарчу тайпанал гѳоли бу дахарехъ, делахъ а, хѳокхарна а дала деза закатах цъадолу даьхни цъана шарна царна тоьачал.

3 – Закат тѳехъ болх бийриш бу. Хѳорш и закат дала дезачуьнгара иза схъа а оьцуш, иза лар а деш, тѳаккха паччахъан омрунца иза дала дезачунна дѳа а луш цу тѳехъ болх беш берш бу. Хѳокху тайпана болчарна цара бинчу балхе хъаьжжина закат юкъара ял ло.

4 – Шайн дегнаш бусалба динна тѳедерза герга долу нах бу. Уьш шина тайпана бу: керста нах а, бусалба нах а.

- Керста стагана закат тѳера даьхни дала мегаш ду нагахъ санна цо бусалба дин тѳелоцур ду аьлла догдохуш хъал делахъ, ѳа цунна иза делча бусалба нах цуьнан волахъ клелхъара боьвр белахъ, ѳа иштга цунах тера долчу хъолашкахъ.

- Бусалба стагана цу юкъара даьхни ло, цуьнан дин чѳагѳдалиьта, цо дин тѳелаьчна дукха хан ѳацахъ, ѳа и санна волчо дин тѳелоцур ду аьлла хеташ хъал делахъ, иштга и санна долчу кхечу хъолашкахъ.

5 – Лайш бу. Шен элано «ахъ шена хѳоккхул даьхни лахъ ша хъо дѳахобцур ву» аьлла дѳа а язвина, дѳа дала даьхни а доцуш волу лай ву кхузахъ закат догѳуш верг. Иштгачу лайна закат юкъара дакъа ло, лай волчара иза паргѳат валиьта. Цъа болчу Јелам-наха кхин а магийна, закат юкъара ахчанах лайш эцар, эцначул тѳаьхъа уьш дѳахецархъама.

6 – Шайна тѳехъ декхарш дерш бу. Уьш шина тайпана бу: Ша бахъана долуш декхарийла вахнарг а, кхиниг бахъана долуш декхарийла вахнарг а.

- Ша бахъана долуш декхарийлахъ верг ву, шен сина хъашташ кхочушдархъама декхарийла вахнарг. Цунна закат юкъара дакъа ло, шена тѳера декхар дѳатакхийта.

- Кхиниг бахъана долуш декхарийлахъ верг ву, дика хѳума дархъама декхарийла вахана верг. Иштгачунна а закат юкъара даьхни ло, цунна декхар тѳерадаккхархъама, иза цъана юкъахъ хъалдолуш лоруш велахъ а.

7 – Делан некъахъ луш а ду закат. Делан некъахъ аьлла, юкъарчу маьѳнийца аьлча цунах лууш дерг Газот ду. Пачхъалкхо луш ял ѳоцуш, шаьш шайна лаарна гѳазот деш болчу тѳемалошна закат юкъара даьхни дала деза бусалба нехан ахчанан цѳа чура.

8 – Некъахо ву. Иза новкъа ваьлла некъахо ву, шен махка шен цѳентѳе юхаверза ахча доцуш висна волу. Иштгачунна а закат юкъара ахча дала деза, иза шен махка юхаверзалур волччул.

Лекха хинволчу Аллахѳа хѳара бархѳ тайпана болу нах хъахийна хѳокху Шен аятехъ:

﴿إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأَبْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾ [سورة التوبة: 60]

«СагIа далар догIуш ду кьечу нахана а, мискачарна а, цу (закат) тIехь болх бечарна а, дегнаш дин тIедерза герга болчарна а, лайшна а, декхарш долчарна а, Делан некъахь а, некъахочунна а; (царна иза догIуш ду) АллахIера парз хилла; АллахI Хууш а, Хьекъале а ву» [Сурат «Аттавбат» 60 аят].

Марха достуш луш долу закат. (Сахь даккхар).

1 – Сахь даккхаран пайданаш.

Сахь даккхаран пайданех ду: марха кхаьбнарг, цуьнгара мархийн баттахь даьллачу вочу къамелах а, эрна къамелах а дIацIанвалийтар; мискачу нахана яа хIума хилийтар; Иийд дийнахь церан хIумма еха езаш цахилийтар. И маьIна долуш Ибн Iаббаса – Дела реза хуьлда цаьршинна – хьадис ду:

((فرض رسول الله ﷺ زكاة الفطر طهارة للصائم من اللغو والرفث وطعمة للمساكين) رواه أبو داود وابن ماجه.

«Делан Элчано – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – марха дастаран закат парз дина, марха кхаьбнарг цуьнгара мархийн баттахь даьллачу вочу къамелах а, эрна къамелах а дIацIанвалийта, мискачу нахана яа хIума а хилийта». [Абу Давуд, Ибн МажахI].

2 – Сахь даккхаран хьукм.

Иза парз ду хIора бусалба стагна а, зудчунна а тIехь, жимчунна а, воккхачунна а тIехь, маьрша волчунна а, лайна а тIехь. Цунна тешалла ду Ибн Iумара – Дела реза хуьлда цаьршинна – дийцина хьадис:

((فرض رسول الله ﷺ زكاة الفطر من رمضان صاعاً من تمر أو صاعاً من شعير على العبد والحرّ، والذكر والأنثى، والصغير والكبير من المسلمين، وأمر بها أن تؤدى قبل خروج الناس إلى الصلاة)) متفق عليه.

«Делан Элчано – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – парз дина тIедиллира мархи беттан закат далар – хурманийн цхьа сахь далар, йа мекхан цхьа сахь далар – иза парз дира лайна а, маьрша волчунна а тIехь, стагна а, зудчунна а тIехь, жимчунна а, воккхачунна а тIехь, бусалба нахах болчарна тIехь. Цо омру дира иза даккха аьлла, нах Иийд ламазе арабовлале». [Бухари, Муслим].

Кийрахь долчу берана тIера сахь даккхар а мелехь ду.

ХIора бусалба стагна тIехь ду шена тIера сахь даккхар а, ша напха латто дезачарна тIера сахь даккхар а – зуда елахь а, йа гергарнаш белахь а. Делахь а, нагахь санна Иийд дийнахь а, буса а шена тоьал яахIума яцахь, я ша напха латто безачарна цу дийнахь-буса тоьал яахIума яцахь сахь даккхар тIехь дац.

3 – Даккха дезачу саьхьан барам.

Махкахь уггар дукха юуш йолчу яахIуманах цхьа сахь ду важиб дерг, масала: цхьа сахь кIа, йа мукх, йа хурманаш, йа кишмиш, йа наьхча, йа дуга, йа хьаьжкIаш. Цхьа сахь таханлерчу барамца лерича 2 кила а, 176 грамм а хуьлу.

Дукхах болчу Iелам-нахана гергахь дааран метта цуьнан мах бала мегаш дац, хIунда аьлча иза Элчано – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – омру динчуьнца догIуш доцу дела, асхьабаша – Дела реза хуьлда царна – динчунна доьхьал а долу дела.

4 – Сахь даккхаран хан.

Сахь даккхаран ши хан ю: даккха мегаш йолу хан – Ийд дийнал цхьа де, йа ши де хьалха¹; даьккхича гЮлий долу хан – Ийд дийнахь Гуьйре гучуйолучу хенахь, Ийд ламаз дан хан хилале цхьажимма хьалха. Оцу хенахь даьккхича дика хилар гойту Делан Элчано – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – омру дина хиларо, нах Ийд ламазе арабвлале даккха аьлла.

Ийд ламазал тӀаьхьа даккха мегаш дац иза, хӀетте а, цхьамма иза Ийд ламаз динчул тӀаьхьа даккхяхь цунна цуьнах сагӀа хир ду, делахь а иза иштта тӀаьхьататтарна къа хир ду цунна.

5 - Саьхьаш дӀахьажош йолу меттигаш.

Саьхьаш къечу нахана а, юккьарчу хьолехь болчу мискачарна а дӀадала дезаш ду, уьш кхечарал совнаха иза дала хьакъ долуш хиларна.

---

¹ Мархин бугт дӀаболабеллачул тӀаьхьа муьлхха хенахь а даккха мега иза.

Доьалга руқн – Мархин бутт кхабар.

Мархин бутт кхабар бохучун маъна.

Іаьрбийн маттахъ «Сийам» боху дешан маъна цхъа хІума сацор, цхъана хІуманех вухакхетар ду.

ШарІехъ долу цу дешан маъна: Марха дохош долчу хІуманех вухакхетар ду, шолга сатасар доладелчахъана дуьйна, малх чубуззалц.

Мархин бутт кхабаран хъукм.

Мархин бутт кхабар Исламан арканех цхъа руқн а ду, цуьнан даккхийчу бІогамах цхъа бІогама а бу. Цунна тешалла ду лекха хинволчун дош:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾ [سورة البقرة، الآية: 183]

«ХІай Делах тешна дерш! (Парз дина) тІедожийна шуна марха кхабар, шул хьалха хиллачарна тІехъ парз ма-дарра, шу хилийта Делах кхоьруш» [Сурат «Ал-Бақьарат» 183 аят].

Кхин а цунна тешалла ду Ибн Іумара – Дела реза хуьлда цунна – дийцина хьадис, Делан Элчано – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – элира аьлла:

"بني الإسلام على خمس: شهادة أن لا إله إلا الله وأن محمداً رسول الله، وإقام الصلاة، وإيتاء الزكاة، وصوم رمضان، وحج بيت الله". متفق عليه.

«Ислам пхеа хІуманна тІедоьгІна ду: АллахІ воцург кхин Дела а вац, Мухьаммад Цуьнан элча а ву аьлла тешалла дарна а, ламаз дарна а, закат даларна а, Рамзана бутт марха кхабарна а, Делан Центге хьадж дарна а». (Бухари, Муслим).

Рамзана бутт марха кхабар бусалба нахана тІехъ парз дина, бусалба наха Мединате хІижрат динчул тІаьхъа шолгІачу шарахъ.

Мархин бутт кхабаран дозалла.

Мархин бутт бусалба стагна чІога дика хан ю Далла Іибадат дан. Марха кхобу хан тІехІоттар Комаьрша волчу Делера чІога доккха ниІмат ду, Шена луучунна дика деш Цо луш долу, Шен лайн диканаш совдовлийта, цуьнан даржаш лекха довлийта, цуьнан вон хІумнаш дІадовлийта, сийлахъ а, лекха а волчу цуьнан Кхоллархочуьнца йолу цуьнан юкьаметтиг а чІагІйалийта, цунна боккха мел а язбаллийта, шортта дика а хилийта, цунна Дела реза а хилийта, цуьнан дог Делах кхерарх дуза а дузийта.

Мархин бутт кхабаран дозалла дуьйцуш деанчу аятех а, хьадисех а ду кхузахъ хьахор долу цхъадерш:

- Сийлахъ лекха волчу АллахІа аьлла:

﴿شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَىٰ وَالْفُرْقَانِ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَاكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ [سورة البقرة، الآية: 185]

«(Шуна кхаба тІебиллина бутт) Рамзана бутт бу, шена чохъ Къуръан доссийна болу – ша нахана куьйгалла а долу, шена чохъ нийсачу некъан а, (бакъдерг-харцдерг, хьанал-хьарам) къасторан а билгалонаш а йолу -. Шух цхъанна и (мархин) бутт тІехІоттахъ – цо кхобийла

иза. Нагахь цхьаь цомгаш хилахь, я новкъахь хилахь¹ – кхечу денойх цхьа дакъа (кхочушдер цо). АллахІана лаьа шуна атто хила, Цунна ца лаьа шуна хало хила. Кхочушде аш и денош, вазве аш и Дела (АллахІу акбар аларца), Цо шу нисдарна нийсачу новкъа, ТІаккха шу хила мега шукр деш» [Сурат «Ал-Бақъарат» 185 аят].

- Абу ХІурарайрас – Дела реза хуьлда цунна – дийцина хьадис, Делан Элчано – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – элира аьлла:

"من صام رمضان إيماناً واحتساباً غفر له ما تقدم من ذنبه" متفق عليه.

«Делах а тешаш, шена мел хиларга дог а дохуш мархин бутт кхаьбначунна гечдйр ду цуьнан хьалха мел хилла кьиношна». (Бухари, Муслим).

- Кхин а цхьа хьадис дийцина цо – Дела реза хуьлда цунна – Делан Элчанера – Делера салават а, салам а хуьлда цунна –:

"... يضاعف الحسنه عشر أمثالها إلى سبعمئة ضعف، قال الله عزّ وجلّ: إلا الصوم، فإنه لي وأجزى به، يدع شهوته وطعامه من أجلي، للصائم فرحتان، فرحة عند فطره وفرحة عند لقاء ربه، ولخلاف فيه أطيب عند الله من ربح المسك" رواه البخاري ومسلم واللفظ له.

«...Бусалба стага дина долу цхьа дика ворхІбаьнга совдоккхуш ду. Нуьцкъала а, Сийлахь волчу АллахІа аьлла: "(Ша долу дика иштта совдоккхуш ду) цхьа марха доцург, бакьдолуш иза Сан ду, Ас цунна (диканца) бекхам а бийр бу. Шен дегІан марзонаш а Іад юьту, яахІума а Іад юьту Сан доьхьа." Марха кхобуш волчунна ши хазахетар ду: марха достучу хенахь а, Далла хьалха хІуттур волчу хенахь а. Бакьбалла а, марха долчу стеган багара йогІу хьожу Далла гергахь цІена а, хаза а ма ю миск-ІатІарал а». (Бухари, Муслим).

- Марха кхобучуьнан доІа Дала жоп луш долу доІа ду. Делан Элчано – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – аьлла:

"للصائم عند فطره دعوة لا ترد" رواه ابن ماجه.

«Марха кхобучо марха достуш деш доІа ду, Дала духа ца тухуш долу». (Ибн Мажах).

Цундела бусалба стага шен марха досту хан эрна дІа ца йохуьйтуш, шен Деле доІа деш яккха еза, хьанна хаьа, сийлахь лекха волчу АллахІан совІатех цхьа совІат нисдала а мега цунна, дуьненахь а, эхартахь а цуьнан ирс хуьлуьйтур долу.

- Дала марханаш кхобуш хиллачарна шайнна йогІна цхьа неІ ю ялсаманехь, шена чухула марханаш кхобуш хилларш бен чугІур боцуш йолу. Дала царна иза йогІна церан лерам беш, уьш кхечарех къастош. СахІл ибн СаІд цІе йолчу асхьаба – Дела реза хуьлда цунна – дийцина, Делан Элчано – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – элира аьлла:

"إن في الجنة باباً يقال له "الريان" فإذا كان يوم القيامة قيل: أين الصائمون، فإذا دخلوا أغلق عليهم فلم يدخل منه أحد" متفق عليه.

«Бакьдолуш, ялсамани чохь цхьа неІ ю, «Раййан» цІе а йолуш. Къемат де тІехІовьтгича эр ду: «Стенгахь бу марханаш кхобуш хилларш?» ТІаккха уьш цу чу баханчул тІаьхьа дІакьовлур ю иза церал тІаьхьа, кхин цхьа а чу а гІур вац цу неІарехула». (Бухари, Муслим).

- Марханаш ша кхобуш хиллачунна Къемат дийнахь шапаІат дийр ду. Іамра кІанта ІабдуллахІа дийцина – Дела реза хуьлда цаьршинна – Делан Элчано элира аьлла:

"الصيام والقرآن يشفعان للعبد يوم القيامة، يقول الصيام أي رب منعتني من الطعام والشهوة فشفعني فيه، ويقول القرآن: منعتني النوم بالليل فشفعني فيه، قال: فيشفعان" رواه أحمد.

¹ Новкъахь хилар бохург – кхузахь лууш дерг, цхьана геначу метте ваха новкъа ваьлла хилар ду. Ламаз дац дан а мегаш, тІеттаоза а мегаш болу некь бу иза.

«Мархано а, Къуръано а шаьшшин накъостана шапаат дийр ду Къемат дийнахь. Мархано эр ду: «ХІаъ хІай сан Дела! Шен дегІан марзонех а, яахІумнах а юхатуьйхира ас иза, шапаат дайтахъа соьга цунна!» Къуръано а эр ду: «Буьйсанна ечу набарх вухаваьккхира ас иза, шапаат дайтахъа соьга цунна!» Таккха цаьршинна пурба а делла, цаьршина шапаат къобал дийр ду». (Ахьмад).

- Марха кхабаро бусалба стаг собаре во, хало ловр йолуш а хуьлуйту, хІунда аьлча мархано шена дезаш долу хІумнаш а, шен дегІан марзонаш а Іад юьтуьйту цуьнга, ткъа синлаам бухатохар тІехь йоккха хало хуьлу.

Марха кхабар парз хиларан билламаш.

Іелам-нехан барт хилла марха парз ду аьлла, хІора пхийтгара ваьлла волчу бусалба стагна, нагахь санна иза шен хьекъал чохь а велахь, могаш а велахь, некъахо а вацахь.

Зудчунна а тІехь парз ду марха кхабар, нагахь санна иза беттан денош лардеш а яцахь, бер динчул тІаьхъа долу денош лардеш а яцахь.

Марха кхабаран гІиллакхаш.

1 – Марха кхобуш верг ларвала веза гІийбат дарх а, эладита дийцарх а, иштта Дала хъарам динчу кхечу дешнех а. ХІора бусалба стага шен мотт ларбан бежа хъарам долу хІумнаш дийцарх а, кхечу нехан сий дойъу хІума аларх а. Вайн Пайхамара – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – аьлла:

"من لم يدع قول الزور والعمل به فليس لله حاجة في أن يدع طعامه وشرابه" رواه البخاري.

«Харц тешалла дар а, цуьнца Іамал яр а Іад ца дуьтуш верг – Далла оьшуш дац цо даар а, малар а Іад дитар». (Бухари).

2 – Іуьйкъанна яахІума яар Іад ца дитар, хІунда аьлча цо марха кхобуш волчунна и кхаба гІо до дела. Цъхамма Іуьйкъанна хІума кхаьллича, шен дийнахь шен гІулкх дан гІора а, паргІато а йолуш хир ву иза, цундела Пайхамара – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – Іуьйкъе йе аьлла вайга:

"السحور أكلة بركة، فلا تدعوه، ولو أن يجرع أحدكم جرعة من ماء فإن الله عزّ وجلّ وملائكته يصلون على المتسحرين" رواه أحمد.

«Іуьйкъанна юуш йолу яахІума беркате ю шуна, цундела аш иза Іад ма йиталаш, цъха хин къурд бай а Іуьйкъе йан хьовсалаш, бакьдолуш, Нуьцкъала а, Сийлахь а волу Дела а, Цуьнан малийкаш а Іуьйкъе еш болчарна салават дуьллуш¹ бу шуна». (Ахьмад).

3 – Малхчубуьзний шена хиьначул тІаьхъа сихха марха дастар. Делан Элчано – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – аьлла:

"لا يزال الناس بخير ما عجلوا الفطر" متفق عليه.

«Адамашкара дика хедар дац цара марха мел досту». (Бухари, Муслим).

4 – Шен ницкъ ма кхоччу хурманца – тІедачуьнца, йа йекъачуьнца - марха даста хъажар, хІунда аьлча иза суннатера долу дела. Анас-асхъаба – Дела реза хуьлда цунна – аьлла:

"كان رسول الله ﷺ يفطر قبل أن يصلي على رطبات، فإن لم تكن رطبات فتمرات، فإن لم تكن حسا حسوات من ماء" رواه أبو داود.

¹ Дала цъханна салават дуьллу бохучун маъІна – Цо цуьнах кьинхетам а бо, Шена гергахь хазчу хасторца хъаха а во бохург ду. Малийкаша салават диллар – Деле цунна кьинхетам бехар ду.

«Делан Элчано – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – ша ламаз дале марха дастара тЕдачу хурманашца. ТЕданах яцахь йекъачаьрца дастара, уьш а ца хилча хин кЪурдаш деш марха дастара цо». (Абу Давуд).

5 – КЪуръан дукха дешар, лекха хинволу Дела дукха хъехавар, Иза дукха хестор, сагIа дукха далар а, дика Iамалш а, суннат ламазаш а дукха дар, иштта кхин йолу дика Iамалш а дуккха йар. Ибн Iаббаса – Дела реза хуьлда цунна – аьлла:

"كان رسول الله ﷺ أجود الناس بالخير، وكان أجود ما يكون في رمضان حين يلقاه جبريل، وكان جبريل يلقاه في كل ليلة من رمضان، فيدارسه القرآن، فلرسول الله ﷺ حين يلقاه جبريل أجود بالخير من الريح المرسلة" رواه البخاري ومسلم.

«Делан Элча – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – нахана юккъахь дика хIума уггар дукха деш верг вара. Иза уггар комаьрша хуьлу хан мархин бутт бара, Жабраил-малийкаца иза цъханахетачу хенахь. Жабраил-малийк мархин беттан хIора буййсанна цъханахетара цуьнца, тIаккха цо цунна КЪуръан Iамадора. Делан Элча – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – шеца Жабраил цъханахетачу юкъахь чIогIа комаьрша хилара, арахь хуьлу сиха мох санна сиха дара цуьнан сагIа далар, и мох массо метте кхачаре терра, цуьнан сагIин беркат массарна а кхачара». (Бухари, Мустим).

Марха дохаш долу хIумнаш.

- Марха доха до мархин беттан дийнахь шена хаа а хууш яахIума яаро а, цъха хIума маларо а, иштта кхин йолчу даарийн-маларийн маьIнехь долчу хIумнаша а, масала – дегIе ницкъ боуьйту маха тохаро а, молханаш маларо а – хIунда аьлча и шиь дааран-маларан хьукманехь долу дела. Амма цъха кIеззиг ций даккхаро – цамгарна таллам бан доккхуш дерг санна – марха доха ца до.

- Кхин а марха дохочу хIуманех ду мархин беттан дийнахь шен зудчуьнца гIулкх дайтар. И санна хIума динчунна тIехь ду Деле тоба дар, ша мархин беттан дохийначу хьурматана. ТIаккха кхин а цунна тIехь ду оцу дийнан марха доькхуш юхакхабар а, ша динчу хIуманна тIера «каффарат» далар а: цъха лай паргIат ваккхар, йа иза шега ца далахь, тIаьххий-хьалхий ши бутт марханаша кхабар, йа иза а шега ца далахь кхузткъа миска стагана даар далар, хIора стагана ах сахь кIа а луш, йа цуьнан метта шен махкахь лелаш долу коьрта юкъара даар а луш. Цо иштта и хIума дан дезарна тешалла ду Абу ХIурайрас – Дела реза хуьлда цунна – дийцина хьадис. Цо аьлла:

"بينما نحن جلوس عند النبي ﷺ إذ جاءه رجل، فقال: يا رسول الله هلكت، قال ما لك؟ قال: وقعت على امرأتي وأنا صائم، فقال رسول الله ﷺ: هل تجد رقة تعتقها؟ قال: لا. قال فهل تستطيع أن تصوم شهرين متتابعين؟ قال: لا. قال: فهل تجد إطعام ستين مسكيناً؟ قال: لا. قال: فمكث عند النبي ﷺ، فبينما نحن على ذلك أتى النبي ﷺ بعرق فيه تمر – والعرق المكتل –، قال: أين السائل؟ فقال: أنا، قال: خذ هذا فتصدق به، فقال الرجل: على أفقر مني يا رسول الله، فوالله ما بين لابتيها – يريد الحرطين – أهل بيت أفقر من أهل بيتي، فضحك النبي ﷺ حتى بدت أنيابه، ثم قال: أطعمه أهلك" رواه البخاري ومسلم.

«Цъхана дийнахь тхо Пайхамар волчахь – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – хевшина Iаш а долуш, цунна тIе цъха стаг веара, тIаккха цо цуьнга элира: «ХIаллак хиллакх со хIай Делан Элча!» Цо элира: «ХIун хилла хьуна?» Цо элира: «Сайн зудчуьнца гIулкх деана сан со марха кхобуш а волуш». ТIаккха Делан Элчано – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – элира: «ДIахеца лай вуй хьан?» Цо элира: «ХIан-хIа». Цо хаьттира: «ТIаьххий-хьалхий ши бутт марханаш кхаба лур дуй хьобга?» Цо элира: «ХIан-хIа». ТIаккха юха а цо хаьттира: «Кхузткъа мискачу стагана даар дала лур дуй хьобга?» Цо жоп делира: «ХIан-хIа». ТIаккха Пайхамар волчахь – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – сецира и стаг. Тхо иштта Iаш а долуш, Пайхамарна – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – цъхана тесахь хурманаш еара. ТIаккха Пайхамара – Делера салават а, салам а

хуьлда цунна – хаьттира: «Стенгахь ву и соьга хоьттуш хилларг?» Цо жоп делира: «Со ву». Цо элира тIаккха: «ХIара хурманаш схьа а эце, мискачарна саГийна дIало уьш (айхьа динчунна тIера)». ТIаккха цо (стага) элира: «ХIай Делан Элча! Сайл мискачарна лур-те ас уьш? Вай Делор, хIокху кIоштахь сан цийнал миска цIа ма дац!» ТIаккха Пайхамар – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – велавелира – шен пхьарцергаш гучу а йовлуш – тIаккха элира цо: «Хьайн охIлунна дIа а лой, цаьрга яйита уьш». (Бухари, Муслим).

- Марха дохочу хIуманех ду барт баккхарца, йа юх-юха шен хIусамнене хьажарца, йа кхечу и санна долчу бахьанашца оралла арайалар. Нагахь санна ишттачу цхьана бахьанца оралла йалар хилахь, и хиллачу марха доькхуш юхакхаба деза цуьнан, и хиллачу дийнахь кхин дIа даарх-маларх кхета а ца веза иза, каффарат а дац цунна тIехь. Деллахь а, тоба дан а деза цо, дохко вала а веза иза ша динчунна, гечдар деха а деза цо, дегIамарзо меттах мел йоккхур йолчу хIуманех генавала а веза иза. Амма нагахь санна вижина волчу хенахь оралла йалар хилахь, цо цуьнан марха доха ца до, цундела цхьа а хIума тIе а ца дужу цунна цхьа лийчар доцург.

- Марха дохочу хIуманех ду ша-шега Iеттавайтар, шен хьера чохь долу хIума шен багахула арадаккхарца. Амма нагахь санна Iеттийначунна иза лаа а ца лууш, цуьнан бахьанца а доцуш Iеттор хиллехь, цо марха ца доха до. Делан Элчано – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – аьлла:

"من ذرعه القيء فليس عليه قضاء، ومن استقاء عمداً فليقض" رواه أبو داود والترمذي.

«Шен лаамца а доцуш Iеттор хилахь цхьанна а тIехь дац и марха декхар, шена хаа а хууш ша Iеттавайтинчо и марха декхийла цо». (Абу Давуд, Тирмизий).

- Марха дохочу хIуманех ду зудчун беттан денош ларден хан, йа бер динчул тIаьхьа денош ларден хан тIехIоттар. И хан Iуьйранна тIехIоттахь а, йа де чекхдолучу хенахь тIехIоттахь а марха духу зудчун, малх чубуза йиснарг кIеззиг хан бен ца хилахь а.

- Марха кхобучунна гIолий ду шен коьртахь, йа шен дегIа тIера кхечу меттера ций даккхар Iад дитича, шен марха дохарна герга ша ца хилийта. Кхин а цунна гIолий ду шен пхенаш чура ций а ца даккхийтича, нагахь санна цхьа чIогIа ций хьашт долуш цомгаш верг вацахь. Амма нагахь санна мерачухула ций дагIахь, йа йовхаршца цхьаьна ций далахь, йа лазийначу меттера далахь, йа кхела дIайаккхийтича ций далахь, и санна долчу хIумнаша марха ца доха до.

Марха кхабаран юкьара хьукманаш.

Дохьхьара мархин бутт дIаболалучу хенахь стиглахь бутт гучубаларца дIадоло дезаш ду доьхьара марха. Цунна тешалла ду лекха хинволчу АллахIан дош:

﴿فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ﴾ [سورة البقرة: من الآية 185]

«Шух цхьанна и (мархин) бутт тIехIоттахь – цо кхобийла иза» [Сураат «Ал-Бакьарат» 185 аят].

И бутт гина аьлла долчу тешаллийна тешаме волчу бусалба цхьана стеган тешалла тоьаш ду, Ибн Iумара – Дела реза хуьлда цаьршинна – дийцинчу хьадисана тIе а доьгIна:

"تراعى الناس الهلال فأخبرت رسول الله ﷺ أني رأيتَه فصام وأمر الناس بصيامه". رواه أبو داود والدارمي وغيرهما.

«Наха шайни-шайни бутт гина элира, тIаккха ас Делан Элчане – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – элира сайна а бутт гина аьлла, тIаккха цо марха лецира, нахана а омру дира и гарца марха лаца аьлла». (Абу Давуд, Даримий).

Мархин бутт дIаболабаларан гIуллакх хIора пачхьалкхерчу коьрта имамехь хила дезаш ду, цо нахе кхана марха лаца аьлча наха цуьнца марханаш лаца дезаш а ду, цо кхана ма

лаца, кхана Ийча лаца алахь а цо бохург дан дезаш а ду. Нагахь санна пачхьалкехь коьрта юкьара имам воцуш хьал делахь, цу пачхьалкхерчу бусалба нехан цхьанакхетаран мажлисо аьллачу хенахь марха лаца деза массара, бусалба нехан барт ларбеш.

Стиглара седарчашна тӀехь тидам баран гӀирсашка гӀо лацийта а мегаш ду, бутт го йа ца го хьажарехь. Стигалца деш долчу хьесапашна а, седарчий гарна а тӀедобгӀна мархин бутт лацар а, иза чекхбаьлла ларар а мегар дац, муххале а, коьрта дерг бутт гар ду. Лекха хинволчу АллахӀа аьлла:

﴿فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ﴾ [سورة البقرة: من الآية 185]

«Шух цхьанна и (мархин) бутт тӀехӀоттахь – цо кхобийла иза» [Сурат «Ал-Бакьарат» 185 аят].

Марха кхабар тӀедужуш болчу нахах цхьанна мархин бутт тӀехӀоттахь цунна тӀехь ду марха кхаба дӀаволавалар, де деха хилахь а, йа доца хилахь а. ХӀора пачхьалкхехь бутт ган безар доьзна ду цу пачхьалкхехь и бутт лаьтташ хуьлчу муьрехь болуш и бутт гар – Јелам-нехан шина дашах гӀолий дерг ду хӀара – хӀунда аьлча, массо Јелам-нехан барт хилла хӀума ду, оцу беттан цӀенош тайп-тайпана хилар, цундела, дукха ойла ян а ца оьшуш доьвзаш долчу хӀуманех ду, хӀора пачхьалкхехь болчарна бутт гар иза шайн пачхьалкхан муьрехь болуш гар. Цунна тешалла а ду Пайхамаран – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – дош:

"صوموا لرؤيته وافطروا لرؤيته فإن غمَّ عليكم فأكملوا شعبان ثلاثين يوماً" أخرجه البخاري ومسلم.

«Шайна и бутт гарца марха кхаба а кхаба, шайна иза гарца даста а даста. Нагахь санна мархаш йолуш шайна иза ца гахь, ШаӀбан-бутт ткъе-итт де хьалабузийта (тӀаккха доьххьара марха дӀадоладе)» (Бухари, Муслим).

Марха кхаба лууш волчунна тӀехь важиб ду оцу мархийна хӀора буса ниййат дар, вайн Пайхамара – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – аьлла долу дела:

"إنما الأعمال بالنيّات، وإنما لكل امرئ ما نوى" متفق عليه.

«Јамалш стеган ниййате хьаьжжина ю, хӀора стагана цо ниййат диннарғ бен а дац» (Бухари, Муслим).

Кхин а аьлла цунах лаьцна вайн Пайхамара – Делера салават а, салам а хуьлда цунна –:

"من لم يجمع الصيام قبل الفجر فلا صيام له" أخرجه أحمد وأبو داود والترمذي والنسائي من حديث حفصة رضي الله عنها.

«Јуьйра хан хилле шен марха тӀе ца гулдинчун (ниййат ца динчун) марха марха дац» (Ахьмад, Абу Давуд, Тирмизий, НасӀий).

Цхьанна а мегаш дац мархин беттан дийнахь марха дохо, цхьана бахьанийна дацахь – цомгаш хилар санна, йа некъахо хилар санна, йа шен беттан а, бер даран а денош лардеш йолу зуда санна, йа доьзалхочух йолу зуда санна, йа бер дакхош йолу зуда санна – ишттачу бахьанашна марха дохо, йа ца кхаба мегаш ду, лекха хинволчу Дала аьлла долу дела:

﴿فَمَنْ كَانَ مِنْكُم مَّرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ﴾ [سورة البقرة: من الآية 184]

«Нагахь шух цхьаь цомгаш хилахь, я новкъахь хилахь – кхечу денойх цхьа дакъа (кхочушдер цо)» [Сурат «Ал-Бакьарат» 184 аят].

Оцу аятана тӀе а доьгӀна, марха кхаьбча хало а хуьлуш, яахӀума ца йиьча мага а ца мегаш, цунах зен хуьлуш волчу цомгаш волчунна мегаш ду яахӀума яа а, оцу юкьахь марха ца кхаба а, тӀаккха, ша товеллачул тӀаьхьа, кхечу деношкахь, и шен дисна денош доькхуш кхобур ду цо. Доьзалхочух йолчу зудчо а, бер дакхош йолчу зудчо а нагахь санна

шаьшшинна цхьа зен хиларна кхерахь цаьршимма а яахIума юур ю, тIаккха и шаьшшимма марха дохийна денош доькхуш юа а кхобур ду. Цаьршинна марха дохо магоран бахьана, и шиь шена зен хиларна кхобруш волчу цомгаш волчун хьукманехь хилар ду. Нагахь санна и шиь шаьшшинах а, шаьшшин берана зен хиларх а кхобруш хилахь, цаьршинан бакьо ю марха дохо, делахь а, юа тIаьхьа доькхуш кхаба деза и дохийна марханаш. Цунна тешалла ду Анаса – Дела реза хуьлда цунна – Пайхамарера – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – дийцина хьадис:

"إن الله وضع عن المسافر نصف الصلاة والصوم، وعن الحبلى والمرضع" رواه النسائي وابن خزيمة وهو حديث حسن.

«Бакьдолуш, Дала тIерадаьккхина некьахочунна ах ламаз а, марха а. Иштта цо тIерадаьккхина иза доьзалхочух йолчу зудчунна а, бер дакхош йолчунна а» (Насайи, Ибн ХузаймахI).

Воккхачу стагна а, йоккхачу стагна а мегаш ду марха дохо, нагахь санна марха кхаьбча цаьршинна чIогIа хало йолуш хьал хилахь, цаьршин дегIан ницкь ша-берг дIабоккхуш. Шаьшшима цакхаьбначу марханашна тIера цаьршимма хIора денна тIера цхьацца мискачу стагна даар дала деза. Цуьнан тешалла ду Бухарис – Дала кьинхетам бойла цунах – далийна хьадис, IатIаана – Дала кьинхетам бойла цунах – хеззера аьлла, Ибн Iаббаса – Дела реза хуьлда цаьршинна – хIара аят доьшуш:

﴿وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ﴾

«И марха шайна дазлуш болчарна тIехь ду цуьнан метта мискачу стагна даар далар».

ТIаккха Ибн Iаббаса иза дешначул тIаьхьа аьлла:

"ليست منسوخة هي للشيخ الكبير والمرأة الكبيرة لا يستطيعان أن يصوما فيطعمان مكان كل يوم مسكيناً".

«И аят шен хьукма Дала кхечуьнца дIадаьккхина аят дац, марха ца кхабалуш долчу воккхачу стагна а, йоккхачу стагна а ду иза, хIора дийнан метта цхьацца миска стагна яахIума лур ю цаьршимма».

Новкьа вьодуш хилар марха дохо бакьо лучу бахьанех ду. Цунна тешалла ду Анаса – Дела реза хуьлда цунна – дийцина хьадис:

"كنا نساfer مع النبي ﷺ، فلم يعب الصائم على المفطر ولا المفطر على الصائم" متفق عليه.

«Тхо Пайхамарца – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – новкьа доьвлла доьлхучу хенахь, цо цхьаьнга а бехк ца баккхара хьо марха кхобуш хIунда вац, йа кхобуш хIунда ву оле». (Бухари, Муслим).

ТѰхьалгаIа руқн – Хъаьжин цIа вахар.

Хъадж дар бохучун маъИна.

Иаьрбийн маттахъ «Алхъадж» бохучу дешан маъИна – Iалашо а, цхъана метте кхача лаар а бохург ду.

Хъадж даран ШарIехъ долу маъИна иштта ду: Макка ваха Iалашо хилар, хъадж тIерадаккхархъама, шен сифатца а, шен хенахъ а, шен билламашца а.

Хъаьжин цIа вахаран хъукм.

Массо а бусалба уммата барт хилла бу шен ницкъ кхочуш волчунна шен дахарехъ цкъа хъаьжин цIа вахар парз ду аьлла. Иштта церан массеран а барт хилла Хъадж дар Исламан пхеа баххех цхъа бух хиларна тIехъ. Лекха хинволчу АллахIа аьлла:

﴿وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيْلًا وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِيْنَ﴾ [آل عمران: من الآية 97]

«АллахIана (хъакъ) ду нахана тIехъ - цара хъадж дар, шайх новкъа ваха ницкъ кхаьчначо¹, ткъа нагахъ цхъамма иза керста дахъ – (цунна хайила) АллахI Iаламера хIума оьшуш ца хилар» (Сурат "Ал-Имран" 97 аят).

Делан Элчано – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – аьлла:

"بني الإسلام على خمس، شهادة أن لا إله إلا الله وأن محمداً رسول الله وإقامة الصلاة وإيتاء الزكاة، وصوم رمضان وحج بيت الله" متفق عليه.

«Ислам пхеа хIуманна тIедобгIна ду: АллахI воцург кхин Дела а вац аьлла, Мухъаммад Цуьнан элча а ву аьлла тешалла дарна а, ламаз дарна а, закат даларна а, Рамзана бутт марха кхабарана а, Делан ЦентIе хъадж дарна а». (Бухари, Муслим).

Кхин а аьлла цо – Делера салават а, салам а хуьлда цунна –:

"يا أيها الناس إن الله فرض عليكم حج البيت فحجوا" رواه مسلم.

«ХIай адамаш! Бакъдолуш, АллахIа шуна тIехъ парз дина (Шен) ЦентIе хъадж дар, цундела хъадж де!» (Муслим).

Хъадж даран дозалла а, цуьнан пайданаш а.

Хъаьжин цIа вахаран дозаллех лаьцна дукха аяташ а, хъадисаш а ду даьхкина. Церах цхъадерш хъахор ду вай:

Лекха хинволчу Дала аьлла:

﴿وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَا تُوَكِّلْ رِجَالًا وَعَلَىٰ كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ. لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ فِي أَيَّامٍ مَّعْلُومَاتٍ عَلَىٰ مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ﴾ [سورة الحج، الآيتان 27، 28]

«ДIакхайкхаде нахана хъадж дар: уьш (муьма нах) богIур бу хъуна гIаш а, массо озачу (говрана а, эмкална а) тIехъ а, шаьш йогIуш йолчу массо генарчу меттигашкара. (Уьш богIур бу) тешалла дан, шайна хир болчу пайданашна, Делан цIе а хъехаян цхъана билгалчу деношкахъ, Цо шайна рицкъанна делла долчу хъайбанна тIехъ (гIурбанна иза дуьйш)...» [Сурат «Ал-Хъадж» 27-28 аяташ].

¹ Ницкъ кхачаран маъИна – машен тIехъ, йа кеман тIехъ дIавахар лалур хилар а ду, новкъахъ яа яахIума хилар а ду, некъана дала ахча хилар а ду.

Хъадж дарехь массо а бусалба нахана даккхий дуьненан а, эхартан а пайданаш ду. Масала цу чохь гуллуш ду тайп-тайпана Ибадаташ – Кабатана гонаха тIаваф дар а, Сафаломана а, Марват-ломана а юкьахь СаЙу дар а, Iарафатехь а, Минахь а, Муздалифатехь а хан яккхар а, тIулгаш кхиссар а, Минахь буййсанахь яхар а, хъаьжин цахь дуьйш долу хъайба дер а, корта дIабашар а, дукха Дела хьехор а – и ша-дерг Далла герга кхачар доьхьа деш ду, Цунна муьтIахь хилар а гойтуш, Цуьнга хъаставаларца верза а воьрзуш. Цундела, и ша-дерг шена чохь цхьанакхетта долу дела хилла ду иза уггар даккхийчу бахьанех, ялсамани чувахарна а, кьиношна гечдарна а. Абу ХIурайрас – Дела реза хуьлда цунна – дийцина, шена хезира аьлла, Делан Элчано – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – олуш:

"من حج هذا البيت فلم يرفث ولم يفسق رجع من ذنوبه كيوم ولدته أمه" رواه البخاري ومسلم.

«ХIокху ЦентIе хъадж динарг – нагахь санна цо шегара вон къамел а ца далийтахь, кьинош а ца довлийтахь – шен нанас винчу хенахь ма-хиллара кьинойх цIанвелла юхавоьрзур ву». (Бухари, Муслим).

Кхин а дийцина цо – Дела реза хуьлда цунна – Делан Элчано – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – элира аьлла:

"العمرة إلى العمرة كفارة لما بينهما والحج المبرور ليس له جزاء إلا الجنة" رواه البخاري ومسلم.

«Цхьа Iумрат кхечу Iумрат тIекхаччалц йолчу юкьана каффарат ду, къобал дина долчу хъаджан бекхам ялсамани бен яц». (Бухари, Муслим).

Кхин а аьлла Абу ХIурайрас – Дела реза хуьлда цунна –:

"سئل رسول الله ﷺ أي الأعمال أفضل؟ قال: "إيمان بالله ورسوله. قيل: ثم ماذا؟ قال: جهاد في سبيل الله. قيل: ثم ماذا؟ قال حج مبرور" متفق عليه.

«Делан Элчане – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – хаьттинера: «Уггар еза Iамал муьлхург ю?» - аьлла, тIаккха цо элира: «Делах а, Цуьнан Элчанах а тешар ду». Юха а хаьттира цуьнга: «Цул тIаьхьа муьлхург ю?» - аьлла. тIаккха цо элира: «Делан некьахь тIазот дар ю». Юха а хаьттира цуьнга: «Цул тIаьхьа муьлхург ю?» - аьлла. Цо жоп делира: «Къобал дина долу хъадж ду». (Бухари, Муслим).

IабдуллахI ибн МасIуда дийцина – Дела реза хуьлда цунна – Делан Элчано – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – элира аьлла:

"تابعوا بين الحج والعمرة فإنهما ينفيان الفقر والذنوب كما ينفي الكبر خبث الحديد والذهب والفضة، وليس للحجة المبرورة ثواب إلا الجنة" رواه الترمذي وقال حديث حسن صحيح.

«Хъадж дар а, Iумрат дар а цхьаналуттуш хила шу, бакьдолуш, цаьршимма къелла а, кьинош а дIадоху шуна, куьрко эчигна а, детина а, дешина а юкьара боьхьа хIума дIадоккхуш санна. Бакьдолуш, къобал дина долчу хъаджан мел ялсамани бен яц шуна». (Гирмизий).

Хъаьжин ца вахаран пайданех ду гена-генарчу меттигашкара бусалба нах Далла уггар дукхаезачу меттехь цхьанакхетар а, уьш вовший бовзар а, дикчу хIуманна а, Делах кхерарна а тIехь цара вовший тIо дар а, олучу дашехь а, деш долчу зикрехь а, еш йолчу Iамалшкахь а уьш берриг цхьатера хилар а. Иштта оцу хIумнаша бусалба нахана хьехам а, кхетам а ло, уьш массо хIуманна тIехь цхьаьна хилабезарна – кхетамашца а, Ибадаташца а, Iалашонашца а, некьашца а. Бусалба нах иштта цхьанакхетарца уьш вовший бовза а боьвза, герга а боьлху, вовшийн хьал-де хаттарца самукьа а долу цара. И маьIна долуш ду Лекха хинволчу Дала Къурьан чохь аьлларг:

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ﴾ [سورة الحجرات، الآية 13]

«Хай адамаш! Оха шу кхоьллина стагах а, зудчух а; Оха шух дина (тайп-тайпана) къаьмнаш а, тайпанаш а шу вовший довзийта; баккъалла а, шух Далла гергахь уггар сийлахь верг (Цуьнах) дукха кхоьруш верг ву; бакъдолуш, Дела хууш а, доьвзаш а ву» [Сурат «Ал-Хъужурат» 13 аят].

Хьадж дар парз хиларан билламан.

Телам-нахана юкъахь цхьа а хилпало яц хьадж даран пхи биллам хиларца: бусалба хилар а, хьекъал чохь хилар а, пхийтгара ваьлла хилар а, маьрша хилар а, ницкъ кхачар а.

Зудчун совнаха биллам бу, цуьнца новкъа ваха цуьнан гергарчу божарех цхьа стаг хилар. Цунна тешалла ду Делан Элчано – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – Абу Хурайрас – Дела реза хуьлда цунна – дийцинчу хьадисехь аьлларг:

"لا يجل لامرأة تؤمن بالله واليوم الآخر تسافر مسيرة يوم إلا ومعها ذو محرم" متفق عليه

«Делах а тешаш, Къемат дийнах а тешаш йолчу зудчунна мегаш дац цхьана дийнахь некъ бан шеца шен уллера гергара стаг а воцуш». (Бухари, Муслим).

И билламан Телам-наха кхаа декъе беккъа:

Хьалхара дакъа: важиб хиларан а, хьадж нийса хиларан а ши биллам бу – бусалба хилар а, хьекъал чохь хилар а. Цундела, керста динчу стагна а, хьекъал чохь воцчу стагна а хьадж тӀехь а дац, цаьршима хьадж дича нийса хуьлуш а дац, хӀунда аьлча и шиь Ибадатан охӀлу воцу дела.

ШолгӀа дакъа: важиб хиларан а, хьадж тӀерадаларан а ши биллам бу – пхийтгара ваьлла хилар а, маьрша хилар а. ХӀара ши биллам хьадж нийса хиларан ши биллам бац, цундела, йа бери хьадж дича, йа лайно хьадж дича цаьршинан хьадж нийса хуьлу, делахь а, бусалба дино тӀедиллина долу хьадж тӀера ца долу цаьршинна.

КхоалгӀа дакъа: хьадж важиб хиларан цхьа биллам бу – хьадж дан ницкъ кхачар. Цундела, ша ницкъ кхочуш воццухь, чӀогӀа йоккхачу халонца, яхӀума а йоцуш, йа тӀехиьна дӀаваха хӀума а йоцуш цхьаммо хьадж дахь иза нийса а, кхочуш а хуьлу, делахь а, доьхъара дуьйна тӀехь дацара цунна иза, иза ницкъ кхочуш ца хиларна.

Кхечунна тӀера хьадж дар.

Телам-нахана юкъахь цхьа а хилпало (къастам) яц хьадж дан таро а йоцуш цхьаь хьадж а ца деш дӀакхалхар нислахь, хьадж даран парз цунна тӀерадолуш хиларна тӀехь. Амма шен таро йоллушехь, иза дан а ца деш веллачунна тӀера долу иза, йа ца долу? Телам-нехан дешнех нийса дерг – Даламукъалахь – иза тӀерадолуш цахилар ду. Веллачу стеган, йа еллачу зудчун верасашна а, уллерчу гергарчарна а тӀехь ду оцу веллачунна тӀера цуьнан даьхнийца хьадж дар – веллачу иштта де аьлла весет динехь а, йа ца динехь а -. И хьадж дар оцу веллачунна тӀедоьжна лаьтгаш ду, цуьнан таро хилчахьана дуьйна, кхин долу декхарш санна. Цуьнан тешалла ду Ибн Иаббаса – Дела реза хуьлда цаьршинна – дийцина хьадис, цхьана зудчо хьадж дан чӀагӀо йина хиллера аьлла, тӀаккха иза дале елла хиллера иза аьлла. ТӀаккха цул тӀаьхьа оцу зудчун ваша веана хилла Пайхамар волчу – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – тӀаккха цо цуьнга хьаттина шен йишас йинчу чӀагӀонах лаьцна. ТӀаккха Пайхамара – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – аьлла цуьнга: «Хьайн йишийна тӀехь декхар хилча иза дӀалур дарий ахь?» Цо жоп делла, лур дара ша аьлла. ТӀаккха Пайхамара – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – аьлла:

"فأفاضوا الله فهو أحق بالوفاء" رواه النسائي.

«Делан декхар а тѳерадаккха делахъ, Иза кхин а чIогIа хьакъ долуш ву Шен декхарш дIадала». Насáийс дийцина и хьадис.

Шена тIера хьадж даза волчо кхечуьнна тIера хьадж дан мега, йа ца мега?

ХIокху хаттарна нийса долу жоп ца магар ду. Цкъа хьалха шена тIера хьадж а ца деш, кхечунна тIера хьадж дан мегаш дац. Цунна тешалла ду тIарадаьлла доьвзаш долу хьадис. Пайхамарна – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – цхьана стага «Лаббайка Iан Шубрумата»-«Шубруматана тIера хьадж доьхку ас» олуш хезза хилла. ТIаккха цо хаьттина цуьнга: «Шубрумат мила ву?» Иза шен ваша ву, йа цхьа гергара стаг ву аьлла жоп делла цо.¹ ТIаккха Пайхамара – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – хаьттина: «Хьайна тIера хьадж диний ахъ?» Вукхо: «Ца дина» - аьлла. ТIаккха Пайхамара – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – аьлла цуьнга: «Цкъа хьайна тIера хьадж де, тIаккха Шубруматана тIера а хьадж дер ахъ». (Ахьмад, Абу Давуд, Ибн МаджахI, БайхIакъий).

Кхечунна тIера хьадж дан магарна юкьадогIу, шен дегIаца гIийло лаьтташ, дIасалела ницкъ ца кхочуш волчунна тIера хьадж дан магар. Цуьнан тешалла ду Фадл ибн Iаббаса – Дела реза хуьлда цаьршинна – дийцина хьадис. Цу хьадисехъ деана ду, ХасIам-тайпанара цхьана зудчо аьлла хиллера аьлла: «ХIай Делан Элча! Дала Шен лайшна хьадж даран парз тIедиллар сан да къена волчу хенахъ, иза цхьана хIуманна тIехиьна Iа ца валлал хьолехъ волчу хенахъ нисделлера, цунна тIера хьадж дан мегар дуй суна?» Делан Элчано – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – цунна жоп делла: «ХIаъ, мегар ду». ХIара хаттар хилла хан Делан Элчано – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – тIаьххьара хьадж де хан хилла. (Бухари, Муслим).

Хьадж маца дан дезаш ду: ницкъ ма-кхаьччинехъ дан деза, йа жимма тIаьхьататта а мега иза?

Iелам-нехан дешнех гIюлий дерг – Даламукъалахъ – иза шен ницкъ ма-кхаьчча дан дезар ду, иза важиб хиларан билламаш кхочуш хиларца. Иза иштта хилар гойтуш ду хIокху аятийн юкьара маьIна:

﴿وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيْلًا﴾ [سورة آل عمران، الآية: 97]

«АллахIана (хьакъ) ду нахана тIехъ - цара хьадж дар, шайх новкъа ваха ницкъ кхаьчначо» [Сурат «Ал-Имран» 97 аят].

﴿وَأْتِمُوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّٰهِ﴾ [سورة البقرة، الآية: 196]

«Аш кхоччуш долу хьадж а, Iумрат а де, Делан доьхьа» [Сурат «Ал-Бақьарат» 196 аят].

Ибн Iаббаса – Дела реза хуьлда цаьршинна – дийцинчу хьадисехъ а деана ду Делан Элчан – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – дош:

"تعجلوا إلى الحج، يعني الفريضة، فإن أحدكم لا يدري ما يعرض له" رواه أبو داود وأحمد والحاكم وصححه.

«Парз хьадж дан сихо йе аш, бакъдолуш, шух цхьанна а ца хаьа шена тIе хIун Iоттало» (Абу Давуд, Ахьмад, Хьаким).

Хьадж даран арканаш².

Хьадж даран арканаш диь ду:³

¹ И хьадис дийцинчун шеко хилла, цо шен ваша ву аьлла-те, йа шен гергара стаг ву аьлла-те бохуш.

² Арканаш – Iаьрбийн дош ду, дукхаллин терахьехъ а ду иза. Цуьнан цхьаллин терахъ «рукн» ду. Цуьнан маьIна – бIогIам а, бух а бохург ду. Арканех цхьаъ а кхочуш ца дича Iамал нийса а, кхочуш а хуьлуш яц, гал хилла лоруш ю.

³ Цхьаболчу Iелам-наха диь бен дац аьлла уьш, цхьаболчара пхьй ду аьлла «Корта дIабашар» тIетоьхна. ГIюлий а, нийса а дерг корта дIабашар а дан дезаш рукн хилар ду. Цуьнан тешалле хьажа 69 агIона тIехъ.

- 1) Ихърам (Ниййат дар, хъадж дехкар).
- 2) Иарафатехъ хан яккхар.
- 3) Ифадат тIаваф дар.
- 4) Сафа-ломана а, Марват-ломана а юкъахъ дIасавахар.

ХIара арканаш массо кхочуш хиларца бен хъадж кхочуш хуьлуш дац.

ХIинца хIора рукн а, цунна юкъадогIу хьукманаш дуьйцур ду вай.

Хьалхара рукн: Ихърам (Ниййат дар, хъадж дехкар).

- Ихърам дехкар бохучун маъIна: иза хъадж даран Iамалш йан дIаволавала ниййат дар ду.

- Ихърам дехкаран хан а, меттигаш а.

Ихърам дехкаран хан – хъадж даран беттанаш ду, лекха хинволчу Дала шайх лаьцна хIара аят доссийна долу:

﴿الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَاتٌ﴾ [سورة البقرة، الآية: 197]

«Хъадж даран доьвзаш долу беттанаш ду» [Сурат «Ал-Бакъарат» 197 аят].

И беттанаш хIара кхоь бу: Шаввал, Зул-КъаIдахI, Зул-ХъидджахI.

Ихърам дехкаран меттигаш хъадж дан лууш верг ихърам а ца доьхкуш шайл тIехвала ца мегаш долу пхи доза ду:

1 – «Зул-ХъулайфахI». ХIинца цуьнан йоккхуш йолу цIе «Абър Iалий» ю. Мединатан охIлун доза ду иза. Маккийна 336 километар генахъ ю и меттиг.

2 – «Ал-ДжухъфахI». Иза цхъа юрт ю, цунна а, Цечу хIурдана а юкъахъ 10 километар юкь ю. Маккийна 180 километар генахъ ю и меттиг. Мисран а, Шёман а, МагIрибан а охIлун а, церал тIехъа болчу Андалусан охIлун а, Европерчу нехан а доза ду иза. Тахана хъадж дан богIуш болчара «РббигI» олучу меттехъ доьхку Ихърам, хIунда аьлча и шиь ул-уллехъ йолу дела.

3 – «Йаламлам». ХIинца цуьнан йолу цIе «СаIдийахI» ю. «ТихIамат» олучу меттехъ долчу лаьмнех цхъа лам бу иза. Маккийна 72 километар генахъ ю и меттиг. Йеменан охIлун а, Индонезин а, Индин а, Китайн а охIлун а доза ду иза.

4 – «Къарнул Маназил». ХIинца цуьнан йолу цIе «Ассайлул-кабър» ю. Маккийна 72 километар генахъ ю иза. Наждера а, ТIаифера а схъабогIучеран доза ду иза.

5 – «Зату Иркъ». ХIинца «ДарубахI» олу цунах. Иза цхъа жимо лам бу. Маккийна 72 километар генахъ бу иза. Малхбузен охIлун а, Иракъан охIлун а, Ирана охIлун а доза ду иза.

И меттигаш дозанаш ду, хъадж дан, йа Iумрат дан лууш верг ихърам а ца доьхкуш шайл тIехвала ца мегаш долу. И меттигаш Пайхамара – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – билгал яьхна ю. Ибн Iаббаса – Дела реза хуьлда цаьршинна – ша дуьйцучу хъадисехъ аьлла:

"وَقَتَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ ذَا الْحَلِيفَةِ، وَأَهْلِ الشَّامِ الْحِمْفَةِ، وَأَهْلِ نَجْدِ قَرْنِ الْمَنَازِلِ، وَأَهْلِ الْيَمَنِ يَلْمَلِمِ، هُنَّ لِهِنَ وَلَمَنْ أَتَى عَلَيْهِنَ مِنْ غَيْرِ أَهْلِهِنَّ مِنْ أَرَادَ الْحَجَّ أَوْ الْعَمْرَةَ، وَمَنْ كَانَ دُونَ ذَلِكَ فَمَنْ حَيْثُ أَنْشَأَ، حَتَّى أَهْلِ مَكَّةَ مِنْ مَكَّةَ" متفق عليه.

«Делан Элчано – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – Мединатан охIлунна доза туйхира “Зул-ХъулайфахI”, Шёман охIлунна доза туйхира “Ал-ДжухъфахI”, Наждан охIлунна доза туйхира “Къарнул Маназил”, Йеменан охIлунна доза туйхира

“Йаламлам”. И дозанаш оцу меттигашкара богӀучарна а ду, цигара а боцуш, оцу дозанашкахула чекхбовлуш болчарна а ду, хьадж дан а лууш, йа Гумрат дан а лууш болчарна. Нагахь санна оцу дозанел чохьха хилахь, цо миччара дӀадоладахь а мегаш ду цунна, Маккий охӀлунна а Маккара дӀадоло мегаш ду». (Бухари, Муслим).

Муслима Жабирера схьа дийцина кхин цхьа хьадис а ду, – Дела реза хуьлда цунна –:

"مهلهل أهل العراق ذات عرق"

«Ираќъан охӀлун доза “ЗӀту-Ииркъ” ду».

Нагахь санна цхьаъ нисса оцу меттигашкахула дӀавоьдуш ца хилахь, цо ихьрам дехка деза церах шена уггар уллехь нисейллачу меттера. Кеман тӀехь волчо а ша оцу дозанех цхьана дозанна тӀекхаьчча ихьрам дехка деза, ша кеман тӀехь а волуш, ша Джидде аэропорте дӀакхаьчча доьхкур ду ша аьлла тӀаьхьататта а мегар дац иза, цхьаболчу хьаьжоша ма-дарра. Иза Джиддехь дехкархьама тӀаьхьататта мегар дац, хӀунда аьлча Джидда цу чохь Ӏаш болчу нахана бен доза доцу дела, цара бен цигара дӀа хьадж а, Гумрат а дехка мегаш доцу дела. Ткъа нагахь санна цхьамма Джиддехь Ӏаш а воцуш, цигахь Ихьрам дехкахь, цо хьадж даран арканех цхьа рукн дитина хуьлу, цундела цо уьстагӀ бен беза.

Нагахь санна цхьаъ кеманца а воцуш, Ихьрам а ца доьхкуш оцу дозанел тӀехвалахь, иза вухаван веза. Вуха а ца вогӀуш, цо кхечу меттера Ихьрам дехкахь цунна а тӀедужу уьстагӀ бер, йа аьттан ворхӀалгӀа дакъа эцар, тӀаккха и жижиг Маккара мискачу нахана дӀасадекъар, цунах хӀумма яа а ца юуш.

Ихьрам дехкаран куц.

Ихьрам дехкале цунна кечвалар мелехь ду, лийча а луйьчуш, цӀан а луш, шена дӀаяккха мегаш йолу мас дӀа а йоккхуш, шен дегӀах ӀатӀар а тухуш. Ботьра стага ша Ихьрам дехкале тӀера дӀаяккха еза тегна йолу хӀума, тӀаккха цо тӀеюха еза кӀайчу кӀадин цӀена ши кийсак.

Ихьрам дехкаран цӀе йолуш ламаз дар тӀехь дац¹, делахь а, нагахь санна парз ламаз хан тӀехӀоьттина хилахь, иза дан а дина, цул тӀаьхьа дехка мегар ду, Пайхамара – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – ламазал тӀаьхьа хьадж дихкина дела. Ихьрам доьхкучу хенахь стеган бакъо ю кхаа кепара долчу хьаджах цхьаъ дехка: йа «ТаматтуӀ», йа «Къиран», йа «Ифрад».

- «ТаматтуӀ» бохург хьадж даран беттанашкахь цкъа хьалха Гумрат а дихкина, иза дан а дина, тӀаккха оцу шарахь хьадж дехкар ду.

- «Къиран» бохург Гумрат а, хьадж а цхьаьна дехкар бохург ду, йа Гумрат а дихкина, тӀаккха ша Гумратан тӀаваф дале хьадж дехкар бохург ду. Цхьана дозане ша кхаьчча, Гумрат а, хьадж а цхьане доьхкур ду «Къиран» да луучо, йа Гумрат а дихкина, тӀаккха ша цуьнан тӀаваф дале кхин тӀе хьадж доьхкур ду, тӀаккха цу шинненна а тӀаваф а, саӀйу а дийр ду.

- «Ифрад» бохург цхьана дозанера хьадж дехкар бохург ду, Гумрат а ца хьахош, тӀаккха, шен хьадж дӀадаллалц Ихьрам дихкина Ӏад а дуьтуш.²

Йа «ТаматтуӀ», йа «Къиран» дихкинчунна тӀехь ду уьстагӀ бер нагахь санна ша Маккий охӀлунах вацахь.

¹ Ихьрам дехкаран ламаз дар парз дац, делахь а дича дика ду, хӀунда аьлча иза суннат долу дела. Хьажа: «Хьашийату Ибн Хьажар Ӏалал Ийдохь» 152; «Шархуьл Махьаллий Ӏалал МинхӀаж» 2/126.

² ХӀокху «Ифрад»-хьаджал тӀаьхьа Гумрат дар а дика ду.

Исламан-нахана юкьахь хилпало хилла, Хокху кхаа кепара долчу хьаджех уггар дезаниг харжарна тIехь. Цхьаболчу бакхийчу Исламан-наха «ГаматтуI» деза ду аьлла.¹

Хокху кхаа кепара долчу хьаджех ша цхьаьнца Ихьрам дихкинчул тIаьхьа «Лаббайк» алар дадало деза: «Лаббайкал-лохIумма лаббайк, лаббайка ла шарика лака лаббайк, иннал хьамда, ванниIмата, лака вал мулк, ла шарика лака».²

ХIара «Лаббайк» алар дукха хила деза Ихьрам дихкинчул тIаьхьа, божарша шайн аз айдича а дика ду иза олучу хенахь.

Ихьрам дихкича дан ца мегаш долу хIумнаш.

Ихьрам дихкича дан ца мегаш дерг исс хIума ду:

1 – Шен дегIа тIера чо дабаккхар, хадорца а, йа вуьшта а. Лекха хинволчу Дала аьлла Къуръан чохь:

﴿وَلَا تَحْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَجْلَهُ﴾ [سورة البقرة، الآية: 196]

«Аш шайн кортош да а ма даша, шаьш дийна долу хьайба кхача дезаче дакхаччалц» [Сурат «Ал-Бакъарат» 196 аят].

2 – МаIарш хедор. МаIарш хедо мегаш дац Ихьрам дихкина волчу хенахь, хIунда аьлча, дегIан парIатонан а, аттон а дакъа долу дела уьш хедорца, цундела, уьш хедор мас дайаккхар санна хуьлу. Нагахь санна цхьа бахьана делахь, тIаккха хадо мегар ду маIар а, мас а³.

3 – Коьрта тIе хIума тилларца, йа цхьа хIума цу тIе йилларца корта дакъовлар. Корта дакъовла мегаш дац, Пайхамара – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – коьрта хIума тилла цамагийн дела. Кхин а цунна тешалла ду, Пайхамара – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – аьлларг, эмкало цIингаш тоьхна велла хиллачу цхьана хьажочух лаьцна:

"ولا تخمروا رأسه فإنه يبعث يوم القيامة ملبياً" رواه البخاري ومسلم من حديث ابن عباس -رضي الله عنهما-.

«...Цуьнан корта цхьанне хIуманца да а ма къовла, бакьдолуш, иза гIаттор ву Къемат дийнахь «Лаббайк» олуш волуш». (Бухари, Муслим).

Иумара кIанта IабдуллахIа а – Дела реза хуьлда цунна – олуш хилла:

"إحرام الرجل في رأسه وإحرام المرأة في وجهها" رواه البيهقي بإسناد جيد.

«Стеган Ихьрам коьртаца ду, зудчун Ихьрам юьхьаца ду». (БайхIакъий).

4 – Божарша шайн дегIа тIе а, когаш тIе а тегна хIума юхар. Иза ца магаран тешалла ду Иумара кIанта IабдуллахIа – Дела реза хуьлда цаьршинна – аьлларг:

"ستل رسول الله ﷺ ما يلبس الحرم؟ قال: "لا يلبس الحرم القميص ولا العمامة ولا البرانس ولا السراويل ولا ثوباً مسّه ورس ولا زعفران، ولا الخفين إلا أن لا يجد نعلين فليقطعهما حتى يكونا أسفل من الكعبين" رواه البخاري ومسلم.

«Делан Элчане – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – хаьттира цхьана дийнахь, Ихьрам дихкинчо тIедухучу духарх лаьцна, тIаккха цо элира: «Ихьрам дихкинчо тIеюхур яц коч а, чалба а, куй болу плащ а, хеча а, «варс»⁴ кхетта коч а, «заIфаран» кхетта коч а, ши

¹ Цхьаболчара «Къиран» ду а аьлла. Делахь а гIулий дерг «Ифрад» ду, церах муьлхха дича а мегаш а ду.

² Хокху дешнийн маьIна иштта ду: «Со муьт Iахь волуш ладугIуш ву Хьобга йа АллахI, Со муьт Iахь волуш ладугIуш ву Хьобга, Хьуна муьт Iахь волуш Хьобга ладугIуш ву со, цхьа а накьост вац Хьобца, Со муьт Iахь волуш ладугIуш ву Хьобга. Бакъсала а, хаст ам а, ниIмат а Хьан ду, пачахьалла а Хьан ду, цхьа а накьост вац Хьобца». Хьажа: «Бусалба стеган глап», 115 дола.

³ Масала, кагийелла йолу маIар, Iитгалуш лазош елахь, йа цхьана кхечу агIор новкъарло еш, сагатдеш елахь.

⁴ «Варс» - хаза хьожа йогIу IатIар доккхучу диттан цIе ю иза. «ЗаIфаран» - хаза хьожу йогIу IатIар доккхучу ораматан цIе ю. Оцу хьадисехь и шиь хьахоран бахьана а, кхузахь лууш дерг а IатIар тоьхна, йа хаза хьожу хIума хьакхаелла духар духа мегаш ца хилар ду.

маъхъсе¹ а юхур яц, шена ши тударг ца карайахъ бен. Нагахъ санна ши тударг кара а ца йина, ша маъхъсеш юхуш хилахъ, шен шина хьорканал лаха йаллалц дІахадайойла цо и ши маъхъсе». (Бухари, Муслим).

5 – Хаза хьожу йогІу хІума тохар. Иштта хІума тоха мегаш дац Ихърам дихкина волчу хенахъ, Пайхамара – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – Ихърам дихкина хиллачу цхъана стаге ІатІар кхетта меттиг дІайилийтина дела. Кхин а цунна тешалла ду лакхахъ далийна долу хьадис, эмкало цІингаш тоьхна велла хиллачу цхъана хьажочух лаьцна долу:

"لا تَخْطُوهُ... رواه البخاري ومسلم من حديث ابن عباس، ولمسلم: "ولا تمسوه بطيب".

«...Хаза хьожу йогІу хІуманах а ма кхетийта иза». (Бухари, Муслим).

Цундела, стагна а, зудчунна а хьарам ду хаза хьожу йогІу хІума шайх кхетийтар, шайш Ихърам дихкина долчу хенахъ, жимма хьалха деана хиллачу Ибн Іумаран – Дела реза хуьлда цаьршинна – хьадисана тІе а доьГІна.

6 – Лаьтта тІера талла мегаш йолу акхаро йер. Ихърам дихкинчу хенахъ талла мегаш йолу акхаро йе мегаш дац, лекха хинволчу Делан дашна тІе а доьГІна:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ﴾ [سورة المائدة، الآية: 95]

«ХІай (Делах) тешнарш! Аш дийнаташ ма дайъа, шайш ихърам дихкина долчу хенахъ» [Сурат «Ал-Мáидат» 95 аят].

Ша и дийнат дуьйш дацахъ а, йа лазош дацахъ а мегаш дац царна таллар дан, лекха хинволчу Дала иза магийна доцу дела:

﴿وَحُرْمٌ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا﴾ [سورة المائدة، الآية: 96]

«Хьарам дина ду шуна таллар дар, аренан дийнаташна, шу ихърам дихкина мел ду» [Сурат «Ал-Мáидат» 96 аят].

7 – Зуда ялор, йа йахийтар. Ихърам дихкина волчунна мегаш дац шена зуда ялор а, йа кхечунна яло вахар а, йа кхечуьнга шен гергара цхъаь йахийтар а. Іусмана – Дела реза хуьлда цунна – дийцина хьадис, вайн Пайхамарера схаь – Делера салават а, салам а хуьлда цунна –:

"لا يَنْكحُ المحرم ولا يُنكحُ ولا يخطب" رواه مسلم.

«Ихърам дихкинчо зуда яла а ца йо, йа йаха а ца йохуьйту, йа еха нах а ца бохуьйту». (Муслим).

8 – Шен зудчуьнца оьвхъаза гІуллакх ца хилийтар. Иза ца магаран тешалла ду Къуръан тІера аят:

﴿فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثٌ﴾ [سورة البقرة، الآية: 197]

«...Оцу беттанашкахъ хьадж дихкинчунна (мегаш) дац зудчуьнца гІуллакх хилийтар» [Сурат «Ал-Бакъарат» 197 аят].

Ибн Іаббаса – Дела реза хуьлда цунна – аьлла, оцу аятан маьІна деш: «Рафас» бохург – зудчуьнца гІуллакх хилийтар ду, цуьнан и маьІна хиларан тешалла хІара аят а ду:

﴿أَجَلٌ لَكُمْ لَيْلَةَ الصَّيَامِ الرَّفَثُ إِلَى نِسَائِكُمْ﴾ [سورة البقرة، الآية: 187]

«Хьанал ду шуна мархин беттан буьйсанна шайн зудчуьнца гІуллакх хилийтар» [Сурат «Ал-Бакъарат» 187 аят].

¹ Кхузахъ Іаьрбийн магтара «хуфф» аьлла дош ду деанарг, цуьнан уггар герга маьІна маъхъсеш ду.

9 – Овьхъаза гІулкх хилийтар а доцуш, цул лахара долу хІумнаш довлийтар. Ихърам дихкина волчу хенахъ шен зудчунна барт баккха а, йа овьхъаза куьг кхетийта а мегаш дац, и санна долу кхин долу овьхъаза хІума далийта а мегаш дац, хІунда аьлча цо кхин дІа долчунна тІевуьгу дела.

Оцу хІуманашкахъ зуда а стаг санна ларйала езаш ю. Ихърам дихкинчул тІаьхъа зуда стагахъ къаьсташ йолуш цхъа масех хІума ду: зудчун ихърам цуьнан юьхъ тІехъ ду, цундела, стага корта дІакъовла ца магаре терра, зудчунна а ца мега шен юьхъ дІакъовла, дуьхьал кІадий тасарца, йа кхечу агІор. Зудчунна хъарам ду каранаш духар а, ша ихърам дихкина йолчу хенахъ. Иза мегаш ца хиларан тешалла ду Ибн Іумара – Дела реза хуьлда цаьршинна – дийцина хъадис, вайн Пайхамарера схъа – Делера салават а, салам а хуьлда цунна –:

"ولا تنتقب المرأة المحرمة ولا تلبس القفازين" رواه البخاري.

«...Ихърам дихкина йолчу зудчо шен юьхъ дІа а ца къовлу, каранаш а ца духу» (Бухарі).

Іумара кІанта ІабдуллахІа – Дела реза хуьлда цаьршинна – аьлла:

"إحرام الرجل في رأسه وإحرام المرأة في وجهها" رواه البيهقي بإسناد جيد.

«Стеган Ихърам коьртаца ду, зудчун Ихърам юьхъаца ду». (БайхІакъий).

Іаишата а – Дела реза хуьлда цунна – аьлла:

"كان الركبان يمرون بنا ونحن مع رسول الله ﷺ محرمات، فإذا حاذوا بنا سدلت إحدانا جلبابها من رأسها على وجهها، فإذا جاوزنا كشفناه" رواه أبو داود وابن ماجه وأحمد وسنده حسن.

«Тхо Делан Элчанца – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – хъадж дихкина а долуш тхуна уллох нах тІехбовлуш хилча тхо цхъаболчара шайн коьрта тІера йовлакх шен юьхъа тІеозара, тІаккха уьш тІехбовьлча яххъаш дІаястара оха». (Абу Давуд, Ибн МăжахІ, Ахъмад).

Кхин долчу хІуманашна тІехъ зудчунна хъарам ду стагна хъарам дерг, аятийн а, хъадисийн а юкъарчу маьІнийна иза а юкъайогІуш йолу дела: мас дІаяккхар а, маІарш хедор а, дийнат дер а, иштта кхин дерш а, тегна хІума юхар а, мачаш юхар а, корта дІакъовлар а доцург.

Хъадж даран арканаш а, церан тешаллаш а.

Хъадж даран арканаш диъ ду:¹

Хъалхара рукн: Ихърам дехкар. Иза рукн хиларан тешалла Делан Элчан – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – хъадис ду:

"إنما الأعمال بالنيات". متفق عليه.

«Іамалш стеган ниййате хъаьжжина ю...» (Бухари, Муслим).

ШолгІа рукн: Іарафатехъ хан яккхар. Цуьнан тешалла Делан Элчан – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – хъадис ду:

"الحج عرفة" رواه أحمد وأصحاب السنن.

«Хъадж дар – Іарафатехъ хан яккхар ду». (Ахъмад, Абу Давуд, Тирмизий, Насăий, ибн МаджахІ).

КхоалгІа рукн: Ифáдат-тІаваф дар. Цуьнан тешалла ду лекха хинволчо аьлларг:

¹ Цхъаболчу Іелам-наха диъ бен дац аьлла уьш, цхъаболчара пхиъ ду аьлла «Корта дІабашар» тІетоьхна. Полий а, нийса а дерг корта дІабашар а дан дезаш рукн хилар ду. Цуьнан тешалла ду Делан Элчано – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – шен корта дІабашар дуьцуш долу хъадисаш. (Хъажа: Бухари 129, Муслим 1305).

«Цара т1аваф дойла, Ширчу Цийна¹ гонаха» [Сурат «ал-Хъаджж» 29 аят].

Добалг1а рукн: Сафа-ломана а, Марват-ломана а юкъахъ д1асавахар (са1йу дар). Цуьнан тешалла ду Делан Элчан – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – хъадис:

"اسعوا فإن الله كتب عليكم السعي" رواه الإمام أحمد والبيهقي.

«Са1йу де аш, бакъдолуш, Дала шуна т1едожийна ду са1йу дар». (Ахъмад, Байх1акъий).

Хъадж даран важибаш.

Хъадж даран важибаш ворх1 ду:²

- Ихърамана тоьхначу дозанера ихърам дехкар.
- Дийнахъ 1арафате д1акхаьчнарг малх чубуззалц цигахъ 1ар.
- Муздалифатехъ буйса яккхар.
- Т1аьхъарчу деношкахъ Минахъ буйсанаш яхар.
- Т1улгаш кхиссар.
- Корта башар, йа ларгар.
- Юдика йаран т1аваф дар.

Хъадж даран сифат.

Хъадж дехка волалуш волчунна суннат ду лийчар а, шен дег1ах хаза хъожа йог1у х1ума тохар а – шен коьртах а, мажах а – лекха а, лаха а к1айн ши к1ади т1едухар а. Зудчо шена луург йоха йиш ю, цхъана билламца – шен дег1ан хазаллаш нахана гайта а ца гойтуш.

Ша хъадж дехкаран дозане кхаьчча шен перз ламаз дийр ду – нагахъ санна хан т1ех1оьттина елахъ – цул т1аьхъа ихърам дехкар д1адолорхъама. Нагахъ санна перз ламаз хан т1ех1оьттина ца хилахъ, ламаз эцаран ши ракаат суннат ламаз дийр ду, ихърам дехкаран суннатан ниййатца а доцуш, х1унда аьлча Пайхамара – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – иштта дина хилла аьлла ч1аг1делла доцу дела³.

Ша ламаз дина ваьлча хъадж дехка ниййат дийр ду. Нагахъ санна ша «Таматту1» доьхкуш велахъ иштта эр ду: «Лаббайкаллох1умма 1умратан». Нагахъ санна ша «Ифр1ад» доьхкуш велахъ иштта эр ду: «Лаббайкаллох1умма хъаджжан». Нагахъ санна ша «Къиран» доьхкуш велахъ иштта эр ду: «Лаббайкаллох1умма хъаджжан ва 1умратан». И дешнаш олучу хенахъ стага шен аз хъалаайдийр ду, зудчо меллаша эр ду. «Талбийат» дукха дар а суннат ду.

Ша Макка д1акхаьчча т1аваф дийр ду доьххъара. Т1аваф д1адолор «1аьржачу т1улга» т1ера хила деза, Хъаьжин ца шен аьрру аг1ор а хуьлуйтуш. Т1аккха «1аьржачу т1улгана» т1екхача хъожур ву, т1аккха ша т1екхачахъ цунна барг боккхур бу, йа аьтту куьг хъокхур ду цунна т1е – шен ницкъ кхачаре хъаьжжина, нахана новкъарло а ца еш – х1ара до1а а доьшуш: «Аллох1умма ийм1анан бика, ва тасдикъан бикитабика, ва ваф1ан бил1ах1идика, ваттиб1ан лисуннати набиййика»⁴. Ткъа нагахъ санна адам дукха а хилла, ша цунна т1екхачар ца нислахъ, «Аллох1у акбар» а олуш, и лекхара до1а а деш, шен аьтту куьг цунна

¹ Хъаьжин цийна гонаха.

² Корта башар рукн лерича, важибаш ялх бен ца хуьлу.

³ Ихърам дехкаран ламаз дан дезар т1ехъ ду аьлла деана дац, делахъ а иза суннат хилар ч1аг1делла ду. Хъажа: «Хъ1ашийату Ибн Хъажар 1алал Ийд1охъ» 152; «Шархуьл Махъаллий 1алал Минх1аж» 2/126.

⁴ Оцу доин маь1на иштта ду: «Йа Аллах! Хъоь теша а тешаш, Хъан Жайна (Къуръан) бакъ а деш, Хъуна елла ч1аг1о чехх а йоккхуш, Хъан Пайхамаран – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – суннатана т1аьхъа а возуш».

тге хъажор ду. Иштта дIадолийна тIаваф дийр ду, ворхI го боккхуш, ша Йемена агIор йолчу Хъаьжин цIийнан агIоне¹ кхаьчча цунна тIе куьг а хьокхуш, цуьнах барт а ца боккхуш.

ТIаваф даран суннатех ду, стага хьалхарчу кхаа гонехь ког сихха баккхар – водуш санна - . Цуьнан тешалла ду Ибн Iумара – Дела реза хуьлда цаьршинна – дийцина долу хьадис: Делан Элчано – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – ша доьххьара тIаваф дечу хенахь хьалхара кхо го ког сихчу когаца баккхара, бисна биь паргIат волавелла баккхара.

Кхин а цуьнан суннатех ду ша тIедуйьхина кIади шен аьтту пхьаьрсан кIелхула даккхар, аьтту пхьарс гучу а боккхуш, аьрруниг дIа а кьовлуш. Ибн Iаббаса – Дела реза хуьлда цаьршинна – аьлла:

"اضطبع رسول الله ﷺ هو وأصحابه ورملوا ثلاثة أشواط".

«Делан Элчано а – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – , цуьнан асхьабаша а шайн аьтту пхьаьрсаш гучу а дехира, хьалхарчу кхаа гонехь ког сихха боккхуш буйьла а белира». Иштта и пхьарс гучубаккхар тIаваф деш боккхуш болчу ворхI гонехь бен суннат дац, кхин йолчу хенахь иза гучубаьккхина лелор суннат дац.

Ша тIаваф деш доIа дийр ду, шена лууш долчу хIуманца. ДоIа дечу хенахь Далла хьасталур ву, шен дог а, ойланаш а цу доийна тIе а йохуьйтуш.

Йеменан агIонна а, «Iаьржачу тIулгана» юккьахь хIара доIа дийр ду: «Роббанá áтинá фиддунйá хьасанатан, ва фил áхирати хьасанатан, ва кьинá Iазáбаннáр»².

XIора го боккхуш цIегоьхна доIанаш дар Делан Элчанан – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – суннатера бух болуш дац, муххале а, уьш наха шайггара лелош ду.

ТIаваф кхаа кепара ду: «Ифáдат» (Хьадж даран коьрта тIаваф) а, «Къудум» (доьххьара Макка дIакхаьчча деш дерг) а, «ВадáI» (Iодика йаран тIаваф) а. Хьалхарниг рукн ду, шолгIаниг суннат ду, кхоалгIаниг важиб ду.

Ша тIаваф дина ваьлча, ши ракаIат суннат ламаз дийр ду, ИбрахIим-пайхамар хIоьттина Iийна меттигна тIехьа дIа а хIоьттина, иза шена мел генахь елахь а. Коьртаниг иза шена а, КаIбатна а юкьахь хилийтар ду. Хьалхарчу ракаIатехь «Къул йá аййухIал кáфирун» сурат доьшур ду, шолгIачу ракаIатехь «Къул хIуваллóхIу ахьад» сурат доьшур ду. Суннатехь деана ма-дарра, хIара ши ракаIат дукха дах ца деш дар суннат ду.

ТIаккха, тIаваф а, суннат ламаз а динчул тIаьхьа, Сафа-ломана а, Марват-ломана а юкьахь «СаIйу» дийр ду, цаьршинна юкьахь ворхIазза дIасавахарца, Сафа-ломана тIера дIа а долуш, Марват-ломаца чекх а доккхуш. Ша Сафа-лома тIекхаьчча хIара аят дешар суннат ду:

﴿إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ﴾

◀ Баккьалла а, Сафа а, Марват а АллахIан билгалонех (ши лам) бу. ХъаьжцIа веанчо а, Iумрат дечо а царна гуо баьккхича хIумма а дац. Шена тIедиллинчул совнаха диканиг дича – бакьдолуш и Дела баркалла олуш а, хууш а ву (цо деш дерг)▶ [Сурат «Ал-Бакьарат» 158 аят].

ТIаккха Сафа-лома тIе хьалавер ву, тIаккха кьилбехьа КаIбат тIе а вирзина, шен ши куьг хьала а айьина, Дела хестош, иза воккхаварца вазвеш, хIара дешнаш эр ду:

¹ «Iаьржачу тIулгал» хьалха йолу агIо ю иза. «Iаьржа тIулг» - иза «Ялсаманин тIулг» бу.

² Цуьнан маьIна иштта ду: «ХIай тхан Дела! Дуьненахь а дика ло Ахь тхуна, эхартахь а дика ло Ахь тхуна, (жобжахатин) цIеран Iазапах лар а де Ахь тхо». Нагахь санна хьайна и массо доIанаш тIехь а долуш, лело атта а долуш жайна дезахь, хьо каро хьажа «Бусалба стеган глап» цIе йолу жайна, вуно чIогIа пайдане жайна ду хьуна иза.

اللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ . لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ، أَنْجَزَ وَعَدَّهُ، وَنَصَرَ عَبْدَهُ، وَهَزَمَ الْأَحْزَابَ وَحْدَهُ .

"АллохIу акбару, АллохIу акбару, АллохIу акбару. Лá илáхIа иллаллохIу вахьдахIу лá шарIка лахI, лахIулмулку, ва лахIулхьамду ва хIува Iалá кулли шайъин къодIр. Лá илáхIа иллаллохIу вахьдахI, анжаза ваIдахI, ва насара IабдахI, ва хIазамал ахьзáба вахьдахI"¹.

И дешначул тIаьхьа доIа дийр ду, шена луучу хIуманца, дуьненан а, эхартан а диканаш доьхуш. И доIа кхозза юх-юха дича а дика ду.

ТIаккха цу лома тIера охьа а воьссина, Марват-лам болчу агIор дIаволалур ву. Ша дIа-схьа воьдучу хенахь, баьццарчу шина билгалонна юкьахь жимма сихо вадар суннат ду, нагахь санна ша вадалахь цхьанна а новкъарло а ца еш. Марват-лома тIе ша дIакхьачча, цу тIе хьала а ваьлла, къилбехьа а вирзина, ши куьг хьала а айдина, ша Сафа-лома тIе хьалаваьлча аьлларг эр ду.

Ша СаIйу дечу хенахь хIара доIа дича а дика ду, хIунда аьлча, Ибн Iумара а, Ибн масIуда а – Дела реза хуьлда царна – иза дина аьлла дийцина долу дела:

رب اغفر وارحم إنك أنت الأعز الأكرم .

«РоббигIфир, вархьам, иннака антал аIаззул акрам».²

СаIйу дечу хенахь ламаз керахь хилар суннат ду, делахь а, нагахь санна ламаз керахь а доцуш цхьамма СаIйу дахь, иза кхочуш хуьлуш ду, нийса лоруш а ду. Беттан деношкахь йолчу зудчо СаIйу дича а нийса лоруш ду, хIунда аьлча СаIйу дечу хенахь оцу кепара цIена хилар билламе доцу дела.

СаIйу динчул тIаьхьа, ша «ТаматтуI» деш хиллехь шен коьрта тIера месаш дIалоргур ю, ша болу корта чу а лоцуш. Зудчо пIелган буьхьиган барамехь дIалоргур ю, кхин сов ца лоргуш. Нагахь санна «Къиран», йа «Ифрэд» деш велахь, шен ихьрамах дIа а ца къаьсташ, гIурбан де кхаччалц собар дийр ду, тIулгаш кхиссинчул тIаьхьа ихьрам тIерадаккхархьама.

ТIаккха, Зул-Хьиджжат беттан борхIалгIачу дийнахь, «ТаматтуI» деш волчо хьадж доьхкур ду, ша Маккахь Iаш волчу меттера. Цо санна шашь бол-болчара хьадж доьхкур ду Маккин охIлуно а. И доьхкучу хенахь цо дийр ду, ша хьалха Iумрат доьхкуш диннарг – лийчар а, цIано йар а, кхин дерг а. Ихьрам дехкархьама Хьаьжин цIентIе вахар суннат лоруш дац, хIунда аьлча иза Пайхамарера – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – деана а доцу дела, йа цуьнан асхьабаша де аьлла а доцу дела. Бухарис а, Муслима а далийначу хьадисехь ду, IабдуллахIа кIанта Жабира – Дела реза хуьлда цунна – дийцина долчу, Пайхамар – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – шайга элира аьлла:

"أقيموا حلالاً حتى إذا كان يوم التروية فأهلوا بالحج..."

«Ихьрам дихкина доцуш Iан йиш ю шун, борхIалгIа де тIекхаччалц, тIаккха хьадж дехка аш».

Муслима далийначу хьадисехь а ду, Жабира – Дела реза хуьлда цунна – дийцинарг:

¹ Цуьнан маьIна иштта ду: «АллахI массо хIумнал воккха ву, АллахI массо хIумнал воккха ву, АллахI массо хIумнал воккха ву. АллахI воцург кхин Дела вац, Цхьаь ву Иза, Цуьнан накъост а вац. Паччахьалла а Цуьнан ду, хастам а Цунна бу, Иза массо хIуманна тIехь ницкъ кхочуш а ву. Цхьа АллахI воцург кхин Дела вац, АллахIа Шен ваIд чекх а яьккхина, Шен лайна гIо а дина, Ша цхьамма тобанаш изша а йина».

² Цуьнан маьIна хIара ду: «Сан Дела! Гечде Ахь, кьинхетам а бе Ахь, бакьдолуш, Хьо уггар Нуьцкъала верг а, уггар Сийлахь верг а ву».

"أمرنا رسول الله ﷺ لما أهللنا أن نحرم إذا توجهنا إلى منى فأهللنا من الأبطح".

«Оха хьадж доьхкучу хенахь, Делан Элчано – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – тхуна омру дира тхо Минá доьлхучу хенахь хьадж дехка аьлла, цундела оха «АбтIахь» олучу меттера хьадж дихкира».

«ТаматтуI» деш волчо, ша цу дийнахь хьадж доьхкучу хенахь иштта ала деза: «Лаббайка хьаджжан».

Цу дийнахь Минá вахар суннат ду, цигахь делкъа а, малхбуза а, маьркIижа а, пхьуйра а ламазаш а деш, дацдина, тIеттIа а ца узуш. Цу дийнан буьйса – Iарафат буьйса – Минахь яккхар а суннат ду, Муслима Жабирера дийцинчу хьадисана.

Iарафат дийнахь – иссолгIачу дийнахь – Iуьйранна малх хьалабаьлча Iарафате дIагIур ву. Цига дIакхаьчча, делкъа хан хиллалц «Намират» олучу меттехь сацар дика ду нагахь санна шен аьтту хилахь¹, вайн Пайхамар – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – ша Iарафате воьдучу хенахь цигахула воьдуш хилла дела. Нагахь санна шен цигахь саца аьтту ца хилахь, ма-воддара Iарафате дIавахча а хIумма а дац. Делкъа хан тIехIоьттича, делкъа а, малхбуза а ламаз дийр ду, дац а деш шишша ракаIат, тIе а узуш. Tаккха «Жабалур-рохьмат» - «Кьинхетаман лам» - болча гIур ву. Цигахь ша доIийна дIахIутгучу хенахь, и лам шена а, кьилбийна а юккъахь хилийтар дика ду, нагахь санна шен аьтту хилахь. Нагахь санна шега иштта ца далахь, кьилбехьа воьрзур ву, лома тIе а ца воьрзуш. Оцу меттехь дуккха а Дела хьехор чIогIа дика ду, шен ма-хуьллу дукха доIанаш дар а, Далла хьаставалар а, Кьурьан дешар а, дика ду, шен ши куьг доIийна хьала а айдеш. Усамата дийцина – Дела реза хуьлда цунна –:

"كنت رديف النبي ﷺ بعرفات فرفع يديه يدعو فمالت به ناقته فسقط خطامها فتناول خطامها بإحدى يديه وهو رافع يده الأخرى" رواه النسائي.

«Пайхамар – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – Iарафатехь волчу хенахь, цунна уллохь вара со. Цо шен ши куьг хьалаайдира, доIа дечу хенахь. Иза иштта доIа деш волуш, цуьнан эмкало ластийна разваьккхира иза, тIаккха цуьнан керар архаш охьайигира. Tаккха цо цхьана куьйга урх дIа а лаяцна, важа куьг хьала а айдина доIа дира». (Насаий).

Муслима яздинчу «Сахьихь» цIе йолчу жайни чохь а иштта хьадис ду:

"ولم يزل واقفاً يدعو حتى غابت الشمس وذهبت الصفرة".

«Иза (Пайхамар) доIа деш лаяттира, малх чу а буьзна, маьлхан можа зIаьнарш гучара йовллалц».

Iарафат дийнахь дина долу доIа уггар дика доIа ду. Вайн Пайхамара – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – аьлла:

"خير الدعاء دعاء يوم عرفة، وخير ما قلت أنا والنبيون من قبلي: (لا إله إلا الله وحده لا شريك له له الملك وله الحمد وهو على كل شيء قدير)" رواه مسلم.

«Уггар дика доIа Iарафат-дийнахь дина доIа ду. Ткъа ас а, сол хьалха хиллачу пайхамарша а аьлла уггар дика доIа хIара ду: «Лá илáхIа иллаллóхIу вахьдахIу лá шарIка лахIу, лахIул мулку, ва лахIул хьамду, ва хIува Iалá кулли шайьин кьодIр»². (Муслим).

¹ Таханлерчу хенахь дукках долу адам Минара Iарафате автобусащца доьлху, цундела лара ца во оцу метте кхача. Ткъа оцу меттехь делкъа хан хиллалц сацар тIедожийна хIума дац, дича дика дерг ду, ца дича хьадж галдолу хIума а дац.

² Цуьнан маьIна иштта ду: «АллахI воцург кхин Дела вац, Цхьаь ву Иза, Цуьнан накьост а вац. Паччахьалла а Цуьнан ду, хастам а Цунна бу, Иза массо хIуманна тIехь ницкъ кхочуш а ву».

Іарафатехъ волчунна тІехъ ду шен Дела шена хъашт хилар дагахъ латтор, шена Иза оышуш хилар гайтар, Цунна хъаставалар, и еза меттиг а, хан а эрна дІацайахийтар. Вайн Пайхамара – Делера салават а, салам а хуълда цунна – аьлла:

"ما من يوم أكثر من أن يعتق الله فيه عبداً من النار من يوم عرفة، وإنه ليدنو ثم يباهي بهم الملائكة، فيقول: ما أراد هؤلاء" رواه مسلم.

«Дала Шен лайш цІерах хъалхабохуш долчу деношна юкъахъ Іарафатал доккха де дац. Иза герга вогу цу дийнахъ, Шен лайш малийкашна хъалха хестош, тІаккха цо олу: ХІун лууш баьхкина хІара (Сан лайш)?!» (Муслим).

Іарафатехъ Іар хъаджан арканехъ цхъа рукн ду. Цигахъ яккха еза хан малх чубуззалц ю. Хъаьжочунна тІехъ ду ша Іарафат чохъа ву, йа арахъа ву хъажар, Іарафатан доза довзар, хІунда аьлча дуккха а хъаьжоша тергам ца бо цуьнан, Іарфатан дозана арахъа а Іа уьш, цундела церан хъадж нийса ца хуьлу, галдаьлла хуьлу.

Цу суьйранна малх чубуьзначул тІаьхъа Муздалифат олучу метте дІагІур ву, меллаша, ГІовгІанаш а ца йохуш, Делан Элчано – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – аьлла долу дела:

"أيها الناس السكينة السكينة" رواه مسلم.

«ХІай адамаш! ПаргІат ГІо, паргІат ГІо». (Муслим).

Ша Муздалифате дІакхаьчча, маьркІижа а, пхъуьйра а ламаз дийр ду, маьркІижниг пхъуьйрачуьнна тІеобзна а деш, маьркІижниг кхо ракалат а, пхъуьйраниг ши ракалат дацдина а деш. И ши ламаз Муздалифатехъ бен ца дар суннат ду, Делан Элчанна – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – тІаьхъа возуш. Делахъ а, Пхъуьйра хан дІаер ю аьлла ша кхоьруш хилахъ, миччахъа дичи а мегар ду и шиь.

И буйса цу Муздалифатехъ йоккхур ю. Цу буйсанна мел-вижна а дІавижа веза, ламазаш деш, йа Дела хъехош, йа цхъа кхин хІума деш Іийча дика хила мега аьлла дІацавуьжуш ца Іаш, вайн Пайхамар – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – дІацавуьжуш ца Іийна дела. ІабдуллахІа кІантера Жабирера схъа Муслима дийцина хъадис, Пайхамар – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – Муздалифате веара аьлла, тІаккха маьркІижа а, пхъуьйра а ламаз дира цо, цкъа молла а кхойкхуш, ши икъамат а деш, цаьршинна юкъахъ тасбихъ а ца деш. Цул тІаьхъа иза дІатовьжира, Іуьйра хан кхаччалц.

Шайн дегІаца гІело йолчарна а, бахъанаш долчарна а мегаш ду буйса юкъл тІех а яьлла, бутт гучарабаьлча Муздалифатера Мина дІа а бахана тІулгаш кхисса. ГІело йоцург а, йа ГІело йолчуьнца цхъаьна воцург а Іуьйра хан кхаччалц саца веза цигахъ. Ткъа, тахана дуккха а хъаьжоша деш дерг – буйса йолалуш тІулгаш кхиссарца, шайна атто хилийтархъама – Пайхамаран – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – некъаца догІуш дац.

Муздалифатехъ Іуьйра ламаз динчул тІаьхъа, «Ал-МашІарул Хъарам» олучу меттехъ соцур ву стигал дикка кІай йаллалц, къилбехъа а вирзина, ши куьг хъала а айдина доІанаш деш. Нагахъ санна ша цу метте цакхачалахъ, цигахъ муьлххачу меттехъ сецча а тоьар ду, Делан Элчано – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – аьллучу дашна тІе а доьгІна:

"وقفت ها هنا وجمع كلها موقف" رواه مسلم.

«Со кхузахъ сецча. ХІара аре (Муздалифат) ша-ерг саца мегар долуш ю». (Муслим).

ТІаккха оцу Іуьйранна – ГІурбан дийнахъ – малх хъалабалале Минá дІагІур ву, тІаккха хъалхара тІулгаш кхуьссур ду, «Жамратул Іакъабат» олучу меттехъ – Маккийна юххехъ

йолу йоккха тІулгаш кхуьссу меттиг ю иза. Цигахь ворхІ тІулг кхуссур бу, хІора тІулг кховь буьртиг санна а болуш. Массо Іелам-нехан барт хилла бу, итІулгаш муьлххачу меттера а кхисса мега аьлла, делахь а, гІолий дерг Хьаьжин ца шен аьрру агІор а дуьтуш, Минá шен аьтту агІор а дуьтуш кхиссича ду, Ибн МасІудера – Дела реза хуьлда цунна – дийцинчу хьадисана, иза Йоккха тІулгаш кхуьссучу метте веара аьлла, тІаккха Хьаьжин ца шен аьрру агІор а дуьтуш, Минá шен аьтту агІор а юьтуш да а хІоьттина, ворхІ тІулг кховьсира цо, тІаккха цо элира: «Иштта кхиссира уьш шена тІе «Ал-Бакъарат» сурат доьссина волчо». (Бухари, Муслим).

Цигахь даккхий тІулгаш кхисса а мегаш дац, йа тударгаш кхисса а, йа мачаш кхисса а мегаш дац. И тІулгаш кхисса ша волавелча сацо мегаш ду ша ихьрам доьхкучу хенахь дуьйна дан долийна долу «талбийат» - (лаббайк).

ТІулгаш кхиссар хьалха даккхар суннат ду, цул тІаьхьа уьстагІ бер ду – нагахь санна ша «ТаматтуІ», йа «Къиран» деш велахь – цул тІаьхьа корта дабашар, йа ларгар ду. Божарша корта дабаьшча гІолий ду, хІунда аьлча вайн Пайхамара – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – корта дабаьшначарна гечдар а, кьинхетам а боьхуш кхозза доІа дина дела, лергинчарна цкъа доІа дина дела, Бухарис а, Муслима а дийцина ма-дарра.

Цул тІаьхьа, Макка гІур ву, «Ифáдат»-тІаваф дан.

Иштта и кхо-диь хІума тІаьхий-хьалхий дар суннат ду, ІабдуллахІа кІантера Жабирера схьа Муслима дийцинчу хьадисана тІе а доьгІна. Цу юкьахь деана ду:

"أن النبي ﷺ أتى الجمرة التي عند الشجرة فرماها بسبع حصيات يكبر مع كل حصاة منها، مثل حصي الحذف، رمى من بطن الوادي ثم انصرف إلى المنحر فنحر ثم ركب رسول الله ﷺ فأفاض إلى البيت فصلى بمكة الظهر".

«Пайхамар – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – дитг уллохь йолчу тІулгаш кхуьссучу метте веара, тІаккха ворхІ тІулг кховьсира цо, хІора тІулг мел кхуссу «АллохІу акбар» а олуш. И тІулгаш кховьн буьртигаш санна даккхий дара. Цо уьш кхиссира тогІин чура да. ТІаккха иза вахара хьайбанаш дойьучу метте, тІаккха цо хьайбанна урс хьаькхира. ТІаккха Делан Элча – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – шен эмкална тІе а хиьна Хьаьжин ца долчхьа вахара, Маккахь делкъа ламаз а дира цо».

ХІокху кхаа-деа хІумнах цхьадерг тІаьхьатеттинчунна тІехь а, йа хьалхадаьккхинчунна тІехь а хІумма дац, Іамран кІантера ІабдуллахІера – Дела реза хуьлда цунна – Бухарис а, Муслима а, Пайхамара – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – тІаьхьара динчу хьаджах лаьцна дийцинчу хьадисана тІе а доьгІна:

وقف رسول الله ﷺ والناس يسألونه، قال: "فما سئل رسول الله ﷺ يومئذ عن شيء قُدِّم أو أُخِّرَ إلا قال: "افعل ولا حرج".

«Делан Элча – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – сецира, нах цуьнга хеттарш деш а бара. Цу дийнахь шега и хІумнаш тІаьхий-хьалхий таттарх лаьцна хьаттинчуьнга кхин жоп ца делира цо, - «Хьайна лаахь иштта де, хІумма а дац» - аьлла бен».

Хьаьжин цІийна гонаха ша тІаваф динчул тІаьхьа, ша «ТаматтуІ» деш велахь шолгІа СаІйу дийр ду, хІунда аьлча цо доьххьара дина СаІйу Іумратана дара, хІинца хьадж даран СаІйу а дан деза дела. Ткъа нагахь санна ша «Къиран», йа «Ифрáд» деш велахь, ша доьххьара тІаваф динчул тІаьхьа СаІйу динехь, хІинца СаІйу юха дан ца оьшу цо, Жабира – Дела реза хуьлда цунна – аьллагунна тІе а доьгІна:

"لم يطف النبي ﷺ ولا أصحابه بين الصفا والمروة إلا طوافاً واحداً طوافه الأول" رواه مسلم.

«Пайхамара а – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – цуьнан асхьабаша а – Дела реза хуьлда царна – Сафа-ломана а, Марват-ломана а юкьахь гонаш ца дехира цкъа бен, добхьара шаьш гонаш дохучу хенахь бен». (Муслим).

Зул-Хьиджжа беттан кхо де – цхьайттолгIа а, шийттолгIа а, кхойттолгIа а – дисина тIулгаш кхиссаран денош лоруш ду сихвелла Минара ара ца ваьллачунна. Ткъа нагахь санна цхьанна сихха Минара аравала лаахь, цо цхьайттолгIачу а, шийттолгIачу а дийнахь кхуьссур ду, кхойталгIачу дийнахь дерш Iад дуьтур ду. Лекха хинволчу АллахIа аьлла:

﴿وَاذْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَّعْدُودَاتٍ فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ لِمَنِ اتَّقَى﴾ [سورة البقرة، الآية: 203]

«Аш Дела хьехаве билггал долчу деношкахь. Нагахь санна цхьаь шина динахь сихвелла (араволуш) хилахь – цунна тIехь къа дац, тIаьхьависина хилахь а – цунна тIехь а къа дац; Делах кхийринчарна (тIехь)» [Сурат «Ал-Бақьарат» 203 аят].

Цу деношкахь тIулгаш кхиссар дIадола деза Хьалхарчу Жимчу тIулгаш кхуьссучу меттера – ХIф-маьждигана герга ерг ю иза – ворхI тIулг а кхуссуш, тIаккха Юккьерчу меттехь ворхI кхосса беза, тIаккха тIаьхьарчу Йоккьачу меттехь ворхI тIулг кхосса беза, оцу хIора меттехь хIора тIулг мел кхуссу «АллохIу акбар» а олуш. Хьалхарчу меттехь тIулгаш кхиссинчул тIаьхьа, цунна гена доццуш къилбехьа а вирзина, и меттиг шен аьрру агIор а юьтуш дIа а хIоьттина дехха доIа дар суннат ду. Юккьерчу меттехь тIулгаш кхиссинчул тIаьхьа а къилбехьа а вирзина, и меттиг шен аьтту агIор а юьтуш дIа а хIоьттина дехха доIа дар а суннат ду. тIаьхьарчу меттехь тIулгаш кхиссинчул тIаьхьа хIоьттина а ца Iаш дIаваха веза.

И тIулгаш кхиссаран хан дIайолало делкъа хенахь. Цунна тешалла ду Ибн Iумара – Дела реза хуьлда цаьршинна – дийцина хьадис:

"كنا نتحین فإذا زالت الشمس رمينا" رواه البخاري.

«Тхо хан ларйеш Iара хIетахь, ткъа, малх стигал юкьара тIехбаьлча дIакхиссара оха тIулгаш». (Бухари).

Массо Iелам-нехан барт хилла бу, и тIулгаш кхиссаран тIаьхьара хан цу беттан кхойтталгIачу дийнахь малх чубуззалц ю аьлла. Нагахь санна цу дийнахь малх чубузале тIулгаш ца кхиссинчо цул тIаьхьа кхиса а ца мега, уьстагI а бужу цунна тIе.

Оцу шина дийнан ши буйса – цхьайттолгIа а, шийттолгIа а – Минахь йокхур ю, нагахь санна шийттолгIачу дийнахь малх чубузале цигара ара ца валахь кхойттолгIа де кхаччалц цигахь саца веза, кхойттолгIачу дийнахь тIулгаш кхисса а деза.

Нагахь санна цхьаь Маккара дIаваха новкъаволуш хилахь, Маккара аравала ца мега цунна Iудика йаран тIаваф даллалц, хIунда аьлча, и тIаваф хьаджан важибех цхьа важиб долу дела, дукхах болчу Iелам-нахана гергахь. И Iудика йаран тIаваф тIерадужу беттан денош лардеш йолчу зудчунна, Ибн Iаббаса – Дела реза хуьлда цаьршинна – дийцина хьадис долу дела, Делан Элчано – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – элира аьлла:

"لا ينفرن أحدٌ حتى يكون آخر عهده بالبيت"

«Цхьа а дIа ма гIойла (Маккара) тIаьхьара цо дийр дерг Хьаьжин цIийна гонаха тIаваф хиллалц».

И хьадис кхечу некъаца а деана ду:

"إلا أنه خفف عن المرأة الحائض" رواه مالك وأصله في صحيح مسلم.

«Делахь а, цо (Пайхамара – Делера салават а, салам а хуьлда цунна –) тІерадаьккхира иза беттан деношкахь йолчу зудчунна». (Мáлик).

Дуккха а Іелам-нахана гергахь «Ифáдат» тІаваф дича Іудика йаран тІаваф тІера долуш ду, нагахь санна цо «Ифáдат» дар ша дІавоьду хан кхаччалц тІаьхьатеттина хиллехь¹.

Хьаьжин цІера шен махка вухавирзинчунна суннат ду, Ибн Іумарера схьа – Дела реза хуьлда цаьршинна – Бухарис дийцинчу хьадисехь деана долу доІа дар. Ибн Іумара – Дела реза хуьлда цаьршинна – аьлла:

أن النبي ﷺ كان إذا قفل من غزو أو حج أو عمرة يكبر على شرف من الأرض ثم يقول: "لا إله إلا الله وحده لا شريك له، له الملك، وله الحمد، وهو على كل شيء قدير، آيئون تائبون عابدون لربنا حامدون، صدق الله وعده، ونصر عبده، وهزم الأحزاب وحده".

«Пайхамара – Делера салават а, салам а хуьлда цунна – ша тІом бечара а, йа хьаьжин цІера, йа Іумратера а вухавирзича, цхьа лекхочу гу тІе а волий хІара алара: «Лá илáхIа иллаллóхIу вахьдахIу лá шарíка лахI, лахIулмулку, ва лахIулхьамду ва хIува Іалá кулли шайъин кьодíр. Áйибúна, тáйибúна, Іáбидúна, лироббинá хьáмидúна. СадакъаллóхIу ваIдахIу, ва насара ІабдахIу, ва хIазамал ахьзáба вахьдахI».²

---

¹ Лекхакь ма-дарра, дуккха а Іелам-наха иштга тоьар ду аьлла. Делахь а, вайн мазхIабехь иза тоаьш дац. «Ифáдат»-тІаваф а, Іудика йаран тІаваф а кьаьстина дан дезаш ду. Хьажа: «Хьашийату Ибн Хьажар Іала Йидóхь», 445 агIо.

² Оцу доанан маьIна хIара ду: «АллахI воцург кхин Дела вац, Цхьаь ву Иза, Цуьнан накьост а вац. Паччахьалла а Цуьнан ду, хастам а Цунна бу, Иза массо хIуманна тIехь ницкь кхочуш а ву. Вай юа доьрзуш ду, Деле тоба деш долуш, Цунна Ибадат деш долуш, вешан Далла хастам беш а долуш. АллахIа Шен ваIд кхочуш йина, Шен лайна гIо а дина, Ша цхьамма тобанаш эша а йина». Хьажа: «Бусалба стеган гIап», 105 доIа.

www.dinulislam.com